Ը. ՏԱՐԻ 2196 | ԹՈՒԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ 4 ՄԱՐԵՐԻ 4383 | 11 ՄԱՅԻՍ 1891 | 14 ՇԻՎՎԱԼ 1308 | ՇԱԲԱԹ

40 ՓԱՐԱ

ՆԱՄԱԿ ԿԱՄ ՈՐԵՒԷ ԽԻՆԴՐՈՒԹԻՒՆ ՊԷՏՔ Է ՅՂԵԼ ԱՌ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒԵԼՔ ՕՐԱԳԻՐԻ Ղալաթիա, Կ. Պոլիս

درعليه ده غلطه ده نورادونكيان خانده آره ولك

غزته سى اداره سنه

Direction du journal AREVELK
Galata, CONSTANTINOPLE

ԱՐԵՒԵԼՔ
ՕՐԱԳԻՐ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

40 ՓԱՐԱ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլսոյ համար Տարեկան [illegible]	150
» Վեցամսեայ	75
» Եռամսեայ	40
Օտար երկիրներ Տարեկան	56
» Վեցամսեայ	28
[illegible]	2
[illegible]	Ղրշ. 50

[illegible]

Les annonces sont reçues
AUX BUREAUX DU JOURNAL

Արեւելքի այսօրուան համարը, բաց ի իւր սովորական նիւթերէ, կը պարունակէ նաեւ հետեւեալ յօդուածներ.

ՄԱԿԱՐ Ա. (Հանդէս օծման եւ թաղման—կենսագրութիւն)

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՊԱՏՈՒԵԼԻՆ—ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ—ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ—ՀՐԱՆԴ

ԳՆԴԱՍԵՂՆ (բանաստեղծութիւն) Ց. ՍԵԹԵԱՆ.

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՔԻԼԼԷՍԻ. Թարգմ. ՕՐ. ԷՕԺԷՆԻ ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ.

Կը յիշեցունենք «Արեւելք»ը ծեռաք գնողներուն որ չմոռնան ներկայ թերթին հետ լրագրավաճառէն պահանջել նաեւ յաւելուածը որ անջատ թուղթի վրայ տպուած է։ Ամբողջին գինը 40 փարայ է։

ՄԱԿԱՐ Ա.

ՀԱՆԴԷՍ ՕԾՄԱՆ ԵՒ ԹԱՂՄԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այնօրինակ չարաթաթերթի ապրիլ 28ի թուոյն մէջ կը կարդանք հետեւեալ հեռագրական տեղեկութիւններն ի մասին օծման և յուղարկաւորութեան հանդիսի հոգելոյս Հայրապետին, ինչպէս նաեւ կենսագրական ծանօթութիւններ.

ԷՋՄԻԱԾԻՆ, 22 Ապրիլ
(Արաքս)

[illegible]

ծիսակատարումից յետոյ՝ յուղարկաւորութեան տխուր թափորը սկսեց շարժուիլ և դուրս գալ վեհարանից դէպի Էջմիածնի Ս. Տաճարը հետեւեալ կարգով.— Ճեմարանի աշակերտներ,

[illegible]

նանց, ծերոց եւ տղայոց սկսեցին առաջ դնալ եւ ամենախոնարհ ողջունիւ համբուրել Հայաստանեայց առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ ի Տէր հանգուցեալ Վեհի՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի սուրբ աջը եւ սրբացեալ մարմինը.

ԷՋՄԻԱԾԻՆ, 23 Ապրիլ (Նշենքի)

Երէկ, Զատկի երկուշաբթի, մեռելոցի օրը կատարուեց ի Տէր հանգուցեալ Վեհափառ Հայրապետի հանդիսաւոր թաղման կարգը, որ տեւեց վեց ժամ. Թաղման տխուր հանդէսին ներկայ էին Երեւանի նահանգապետը,

[illegible]

տեննաբանեց, ասելով՝ Հայոց ազգի ներկայ սուգը կարող է բառնալ միայն Ամենաբարձեալն Աստուծոյ եւ ամենազօրմած Կայսեր կամքը.

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամսոյս 22-ին Ս. Էջմիածնում տեղի ունեցաւ ի Տէր հանգուցեալ Վեհ. Տէր Մակար Ա. Կաթողիկոսի թաղումը. Հաղորդում ենք մեր ընթերցողներին հետեւեալ համառօտ կենսագրական տեղեկութիւնները.

Վեհափառ Մակար Կաթողիկոսը ծընուած է Մշոյ Բուլանըղ գաւառի Թեզուտ կոչուած գիւղում 1813 թուի ապրիլի 6-ին. Վասպուրականցիք նորան «Մամիկոնեան» ազգանունն են տալիս, բայց թէ որքան

[illegible]

[illegible]

րով խստիւ և խստիւ պահանջում էր նախարարին ու նախահաշիւը պատրաստել, հաջողեց այդ նորան և գերեզման իջաւ. Էջմիածնի վերանորոգութեան փափագով, որի սկիզբը պաշտօնապէս գրեց նա իւր ծննդեան եօթնասուն և հինգ ամեակի առ՝ 1888 թուականի ապրիլի 6ին.

Տ. Գ.

ՊՈԼԻՍ, 11/23 ՄԱՅԻՍ 1891

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՉԱՐԵՒԻՉՆ

Մինչ Չարեւիչը Ճափոնէ Սիպերիոյ ճամբով Ռուսիա կը դառնայ, յուր կուգայ թէ Չարեւիչը նշանուած է Չեռնակորայի իշխանին չորրորդ դըստեր, Ելէն իշխանուհւոյն. Նիքոլա իշխանին գեղեցիկ աղջկանց ամենէն գեղեցիկն է կ՚ըսուի այս կրտսերագոյն դուստրն, որ ի մօտոյ իւր ծնողաց

[illegible]

ՀՐԵԱՅՔ Ի ՔՈՐՖՈՒ

Ի Քորֆու խռովութեանց սկսելէն ի վեր առաջին անգամ լինելով, Հըր-

[illegible]

նիսի դահլիճը զոհ կ՚երթայ քաղաքակիրթ աշխարհի զայրոյթին.

ՆՈՐ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏՈՍԻ

Կ՚երեւի թէ անճշդութիւնք կային այն հեռագրի մէջ զոր հեռագրական գործակալութիւնք և եւրոպիան լրագիրք ի սկզբան հրատարակեցին Եգիպտոսի նոր նախարարութեան կազմութեան մասին. Աւասիկ լիակատար տեղեկութիւն մը նոր նախարարութեան վրայ և իւր անդամոց նախորդ պաշտօններուն վրայ.

Նախորդ նախարարապետն էր Րիազ փաշա, նոր նախարարապետն է Մուսթաֆա Ֆեհմի փաշա.

[illegible]

Նախորդ ելմտական նախարարն եւս Րիազ փաշան էր, և յայամ իւր յաջորդն է Բիւշտի փաշա.

Հանրային շինութեանց նախորդ նախարարն էր Զէքի փաշա, որ նոյն պաշտօնը կը վարէ նորին մէջ ալ.

Թէ՛ նախորդ և թէ արդի նախարարութեանց մէջ դատական նախարարն է Ֆախրի փաշա.

Արտաքին գործոց նախորդ նախարարն էր Զիւլֆիգարփաշա, այժմեանն է Տիգրան փաշա.

Կրթական նախորդ նախարարն էր Ալի Միւպարէք փաշա, նոր նախարարն է Եագուպ Արթին փաշա.

Պատերազմական նախորդ նախարարն էր Մուսթաֆա փաշա, այժմեանն է Նուպար փաշա.

Անուանեալ երեք նոր նախարարներն են Տիգրան փաշա, Եագուպ Արթին փաշա և Նուպար փաշա, որք մեծապէս կը վայելեն Խտիվին վստահութիւնը. Մուսթաֆա Ֆեհմի փաշա նու-

[illegible]

—Ⅹ 15 Ⅹ—

ԹԵՐԹՕՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ

ԿԻ ՏԸ ՄՕՊԱՍԱՆ

ՄԱՀՈՒԱՆ ՊԵՍՀԱՃՕՐ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Շատ ընդարձակ և շատ լուսաւոր էր սալօնը. Զորս պատերուն վրայ հին գծագրութիւններով զարդարուած ոսկեզոյն կապոյտ մետաքսէ լայն ու գեղեցիկ սրահներ՝ սպիտակ և ոսկեզօծ շրջանակնե-

[illegible]

գիւղին, իր դուստրը բերել տուած էր գործը փութացնելու համար.

Տիկին տը Մոնթմէն, նախազգալով անոր ծրագիրներն և գուշակելով զայնս, լռելեայն կը գործակցէր անոր, և այդ օրն ալ, թէև չէր իմացած աղջկան յանկարծական վերադարձն, եղբօրորդւոյն ըսած էր որ Կիւերռուաներուն տունը գայ քիչ քիչ վարժեցնելու համար զայն յաճախ մտնելու այն տունը.

Առաջին անգամ, կոմսն ու դքսուհին իրենց փափաքները քողարկեալ խօսքերով յայտնեցին, և իրարմէ բաժնուած ատեն-

[illegible]

կ'ըսուի թէ Եգիպտոսի մէջ ամենէն աշխատասէր և խղճամիտ պաշտօնեայներէն մին է։ Ֆախրի փաշան, որ Թուրք ցեղին կը պատկանի, առաջին անձն է իւր դասակարգին մէջ որ խառն դատարանաց հաստատումէն օգուտ քաղեց, և յաջողեցաւ ինչ ինչ առանելիքներն ընդունիլ նախորդ Խտիվէն։ Զիւլֆիգար փաշայն նախորդ սերնդեան կը պատկանի։

* * *

ՏԻԳՐԱՆ ՓԱՇԱ ԵՒ ԱՐԹԻՆ ՓԱՇԱ

Թայմզի Փարիզեան Թղթակիցն, որ եգիպտական գործոց քաջահմուտ անձ մը քաղեր է այս ծանօթութիւններ, հետեւեալն եւս կը հեռագրէ.

«Երբ Րիազ փաշա պաշտօնի անցաւ, Տիգրան փաշա հեռի կը պահուէր։ Նախարարապետը ձեռնարկեց ինքնին կարգադրել ամեն դիւանագիտական գործեր, և այսպէս շարունակեց երկու-երեք ամիս։ Բայց տեսնելով որ ամեն անգամուն զՏիգրան փաշա կանչել կը հարկադրուէր, եւ այս յապաղում դժգոհութիւն կը պատճառէր ընդհանուր հիւպատոսներուն, սկսաւ եւրոպեան ներկայացուցիչները ղրկել իւր պաշտօնակցին Զիւլֆիգար փաշայի, որ իւր կարգին կը կանչէր զՏիգրան փաշա։ Եագուպ Արթին փաշա կրթական նախարարութեան խորհրդական էր Նուպար փաշայի վերջին նախարարութեան մէջ։ Արթին փաշա կարեւոր և օգտակար փոփոխութիւններ մտցուց, և հիմնեց Եգիպտոսի կրթական արդի դրութիւնը, Րիազ փաշա չէր կրնար ընդունիլ որ այնպիսի մարդ մը այնպիսի պաշտօնատան մը գլուխը գտնուէր, ուստի անոր տեղ կարգեց Ալի Միւպարէք փաշան, որ իւր բարեկամն է, եւ նախորդ սերնդեան յատուկ գաղափարներու յատագով։ Արթին փաշա, կրթական նախարարութենէն բաժնուելով, երկաթուղեաց վարիչ մարմնոյն անդամ նշանակեցաւ. և հոն իւր ազդեցութիւնն ի գործ դրաւ սակագները չափաւորելու համար։ Իւր կրթական նոր պաշտօնին մէջ մեծագոյն ծառայութիւն պիտի կրնայ մատուցանել, քան յառաջագոյն հանրային պարտուց վարչութեան և ելմտական նախարարութեան դէմ մաքառելով։

«Նոր նախարարութիւնն իւր նախորդէն աւելի պարտաւոր պիտի ըլլայ Բարձր. Խտիվին աջակցութեան. Իւր անդամք վարժուած են արդի դրութեան, և իրենց պաշտօնակից գտնուող անգլիացի խորհրդականաց հետ գիտեն ներդաշնակաբար գործել»։

ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՔ Ի ՌՈՒՍԻԱ

Ելմտական նախարար Պ. Վիշնէկրացքի օրինագիծ մը պատրաստեց, որ իւր վաւերացման կ'ենթարկէ մասնաւոր դրամատուները։ Ցայս վայր, ամեն վաճառական իրաւունք ունէր պանքա մը հիմնել. բայց խարդախ սնանկութիւնք և զեղծումք հետզհետէ բազմանալով այնքան մանր դրամատներ և հասարակաց կործանեցին որ ելմտական նախարարն ստիպուեցաւ մասնաւոր պանքաներու օրէնք հաստատել։ Ըստ տրամադրութեանց նոր օրինագծի, վարկի ոչ մէկ մասնաւոր հաստատութիւն պիտի կրնայ հիմնուիլ առանց հաւանութեան ելմտական նախարարին և զօրաւոր երաշխաւորութեան հիմնարկութեան. Նաեւ, այն դրամատնարք որք իրենց յանձնուած [illegible] գործողութիւններու յատակագծին ուղղին և բանտին, խիստ պատժոց պիտի ենթարկուին։

ՀԱԿԱՀՐԷԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Գերման հակահրէական դաշնակցութիւնն, որուն հիմնադիրն է Պ. Սէձօգը հովիւն, ուզելով նմանօրինակ դաշնակցութիւն մ'ալ Ռուսիոյ մէջ կազմել, իւր առաջ կուսակցաց միջոցաւ օրինագիծ մը մատուցեր է Ներքին գործոց Նախարարութեան։ Պ. Ցուրնովօ անհնարին դատեր է վաւերացնել զայս օրինագիծ։ Ռուս նախարարին այս որոշումը փոխել տալու համար հակահրէականաց ամեն ջանք ապարդիւն եղեր են։

ՕՐՈՒԱՆ ՍԵՂԱՆԱՒՈՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կ'ըսուի թէ մայիս 7/19 ին Լոնտոնի Ռոչիլտեան տունը Ռուսիոյ ելեւմտից նախարարէն ղրկեր է մէկ ու կէս միլիոն անգլ. ոսկի, ի հաշիւ Ռուսիոյ առնելիքին։ Այս ոսկւոյ գումարին փոխարէնը Լոնտոնի հրապարակին վրայ կ'ըլլայ [illegible] մասամբ ի վճարում փոխ [illegible] և մասամբ [illegible] համար։

Բայց որովհետեւ Պ. Վիշնէկրացքի իւր առնելիքէն ուրիշ գումարներ ալ պիտի պահանջէ եղեր ի մօտոյ, Անգլիոյ Պանքան իւր ոսկւոյ մթերքը զօրացնելու ջանքերուն մէջ կը գտնուի։ Ուստի, ոսկւոյ ձոյլ կը գնէ՝ ունկին 3 անգլ. ոսկւոյ 17 շիլինի և 11½ բէնսի։ 1884 ի հրամանագրին ոսկւոյ ունկին պաշտօնական գին որոշած էր 3 անգլ. ոսկի 17 շիլին և 10½ բէնս։ Ուրեմն, Անգլիոյ Պանքան ոսկւոյ ունկին 2½ բէնս պարգեւ (փրիմ) կը վճարէ այսօր։

Պ. ԿԼԱՏՍԹՈՆ

Անցեալ շաբաթ օր Պ. Կլատսթոնի առողջութիւնն այնքան աղէկ չէր որքան նախընթաց օրեր։ Ցայտնի է թէ ինֆլուենցայէ բռնուած է։ Այն օր իւր տենդ աւելցաւ։ Զինք խնամող համբաւաւոր Տքթ. Սըր Անտրիու Քլարք այս թեթեւ ծանրացումը վերագրելով հանդերձ օդի փոփոխութեան, յայտարարեց թէ Պ. Կլատսթոն մի քանի օր եւս չի կրնար մեկնիլ Լոնտոնէ ի Հաւարտըն։

ՊՈՒԼԿԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

Արդէն ծանուցուեցաւ թէ ի Ռուսճուգ ռումէն ուսանող մը ձերբակալուած է իբրև մասնակից Պելչեվի գործին։

Այս ձերբակալումն շահագրգռական հանգամանաց մէջ կատարեցաւ։ Երբ Ֆերտինանտ Մօնթէվիտէօ շոգենաւը կանգ առաւ ի Ռուսճուգ, պուլկար ոստիկանութեան պաշտօնակալ մը ներկայանալով երկու ոստիկաններու հետ, մատնանիշ ըրաւ ուղեւոր մը և պահանջեց նաւապետէն որ իրեն յանձնէ։ Խռուած նաւապետը մերժեց, և պաշտօնակալն և իւր ուղեւորները շոգենաւէն դուրս ելնելու հրաւիրեց։

Ռուսճուգէ ի Շիշթով քանի մը ժամուան ճամբորդութիւն է, որոյ միջոցին կ'երեւի թէ հեռագիրը բանած է պուլկարական հողին վրայ և նոր տնօրինութիւնք եղած են. զի երբ շոգենաւը Շիշթով մօտեցաւ, սպայ մը գումարտակ մը զօրքով շոգենաւուն վրայ գնաց, և ի Ռուսճուգ եղած պահանջումը կրկնեց։ Նաւապետն այս անգամ եւս մերժեց, բայց սպայն ցոյց տուաւ Ռուսճուգի աւստրիական հիւպատոսին մէկ հեռագիրն, որով կը հրամայէր նաւապետին հնազանդիլ պուլկարական ոստիկանութեան պահանջմանց, ինչ չուզէր պատասխանատու ըլլալ։ Ասոր վրայ, ռումէն ուսանողն յանձնուեցաւ պուլկար ոստիկանութեան, որ ձերբակալած տարաւ։

ՆԻՒ ՕՐԼԷԱՆՍԻ ԽՆԴԻՐԸ

Նիւ Օրլէանսի քաղաքապետը, նամակ մ'ուղղելով Լուիզիանի կուսակալին, պահանջեց որ Իտալիոյ հիւպատոսին արտօնագիրն ետ առնուի և ինք հետեւապէս երկրէն հեռացուի, որովհետեւ Իտալացիներուն յորդոր կարդացեր է չհնազանդիլ ամերիկեան օրինաց, և իւր հայրենակցաց վրայ ունեցած տեղեկութիւնները չէ հաղորդեր ոստիկանութեան։

ՏԻԿԻՆ ՊՈՒԼԱՆԺԷ

Պուլանժէ զօրավարին Բարձրագոյն Ատեանին դատապարտուելուն վրայ, իւր գոյքեր և ինչքեր Պետութեան կողմէ գրաւուած լինելով, Տիկին Պուլանժէ, որ արդէն իւր ամուսնէն բաժանեալ կ'ապրէր՝ նորա [illegible] դատարան դիմեց և ընչից ու գոյից բաժանում խնդրեց, որ շնորհուեցաւ։ Ուստի, Պուլանժէ ընտանիքին գոյից և ստացուածոց մէջէն Տիկին Պուլանժէի բաժինն իրեն ետ տրուեցաւ։

Զօր. Պուլանժէ աւելի ազատ կեանք մը վարելու համար ուզած էր ամուսնալուծմամբ բաժնուիլ, բայց իւր պարկեշտ կին, որ ջերմ կաթոլիկ է միանգամայն, ամուսնալուծման սկզբունքը չընդունելով, չէ հաճած, և իւր կրտսեր դստեր հետ առանձին կ'ապրի։

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՈՍԿԻ Ց'ԵՒՐՈՊԱ

Ամերիկայէն այս օրերս մեծաքանակ ոսկի եկած լինելով յԵւրոպա, սեղանաւորական աշխարհին ուշադրութիւնը գրաւած է, և Գերլինի խմբագիր մը Պառոն Պլայխրէօտէրի՝ հանրածանօթ սեղանաւորին կարծիքն հարցուցած է, որ կ'ըսէ թէ «Ֆրանսայէն և Անգլիայէն Գերմանիա եկող ոսկին Ռուսիա կ'անցնի։ Ամերիկեան ոսկին կուգայ՝ Թող չտալու համար որ Անգլիոյ Պանքան իւր դրամական [illegible], բայց այս գործողութիւն շահաւոր չի թուիր ինծ։ Ամերիկեան ոսկին սուղ կը գնուի. Բայց այս միջոցին յանձն կ'առնուի՝ հազարաւոր մարդոց վարկի պակասութեան փճացման առաջքն առնելու համար»։

* *

Իսկ Կ. Պոլսոյ հրապարակին վրայ, և ընդհանրապէս Թուրքիոյ վաճառաշահ հրապարակներուն վրայ (որպէս ի Սելանիկ), վարկի յանկարծական պակասութեամբ ամեն շաբաթ տասնեակ վաճառատունք կը փակին և սեղանաւորք կը սնանկանան, մինչ քանի մը տասնեակ հազար ոսկւոյ վարկ միայնքը պիտի փրկէր, կամ դէթ զանոնք որք այս դժբախտութեան արժանանալու համար ծանր մեղք մը չեն գործած իրենց առեւտրական և սեղանաւորական գործողութեանց մէջ։

Հրատարակուեցաւ ՅԱԿՈԲ ՄԱՆԿԱՆԵԱՆ [illegible] 1891 [illegible] հետեւեալ [illegible]
«[illegible] ընթացք» — [illegible]
[illegible]

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԷՋՄԻԱԾՆԷ

Լրագրոյս մամուլը դրուած պահուն ստացանք այս աւուր ռուսական Սուրհանդակաւ առնուած Թիֆլիզի լրագրերն, որոց թուականը կը հասնի մինչեւ մայիս 2։

Այդ լրագրերէն կը քաղենք հետեւեալ տեղեկութիւններն ի մասին Էջմիածնայ գործոց.

Էջմիածնի մեր սեփական թղթակցից ստացանք ապրիլ 30-ին հետեւեալ հեռագիրը. «Բանտարկված են ջոկ ջոկ Հայր-Ցակոբը և երկու, երեք ուրիշ անձինք։ Դատաստանական քննութիւնը վարում է Երեւանի պրոկուրօրը, իր օգնականի հետ միասին։ Բռնված են արդէն մեծաքանակ արծաթեղէններ, ոսկեղէններ, թանգագին իրեր, խաչ, եպիսկոպոսական մատանիներ, կաթողիկոսական մուշտակ և այլն։ Կասկածվում են և այլ անձինք։ Դարձեալ նոր խուզարկութիւններ են կատարվում։ Դրամական կորուստը համարվում է առ այժմ 30,000 րուբլի»։ (Մշակ)

—Թէֆլիսէ Լիսթօք լրագիրը լսել է, որ Էջմիածնի Ս. Սինոդը դիտաւորութիւն ունի կաթողիկոսական ընտրութիւնները ներկայ թուի սեպտեմբեր ամսին նշանակել։

* *

ԷՋՄԻԱԾՆԻՑ. — Ս. Սինոդը ներկայ ամսին կուղարկէ ըստ սովորականին Ռուսիայի, Թուրքիայի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի թեմերը՝ կաթողիկոսական ընտրութեան համար հարկաւոր հրաւիրագրերը։

Ս. Սինոդը մտադրութիւն ունի ընտրութիւնը նշանակելու առաջիկայ սեպտեմբեր ամսին և դրա համար պիտի գրէ կառավարութեան՝ թոյլտուութիւն ստանալու համար։

Ուսումնական Խորհուրդն երէկ ի նիստ գումարեցաւ ի խորհրդարանի Ղալաթիոյ ատենապետութեամբ Մեծ. Ռէֆէթոս էֆէնտի Պէրպէրեանի։

Կեսարիոյ ուսումնական խորհուրդը կազմակերպուած և յայտագրուած ըլլալով, Խորհուրդը հաստատեց կատարուած ընտրութիւնն և որոշեց քաջալերական նամակ մը ուղղել։

Կրթական Տեսուչ Մեծ. Կարապետ էֆէնտի Իւթիւճեան՝ աղջկանց համար առանձին տնտեսութեան դասագիրք մը պատրաստած ըլլալով, Խորհուրդն, յետ քննութեան, օգտակար դատեց զայն ի պէտս ազգային վարժարանաց աշակերտուհեաց Ե. և Զ. դասարաններու և վաւերացուց։

Մայր եկեղեցւոյ վարժարանին հոգաբարձութիւնը ծանուցած էր թէ ամսոյս 13ին պիտի սկսին վարժարանին հարցաքննութիւնք։ Խորհուրդն, ըստ խնդրանաց հոգաբարձութեան, որոշեց յառաջիկայ շաբաթուան մէջ օր մը ներկայ գտնուիլ նոյն վարժարանի քննութեանց։

Խորհուրդն իւր սոյն նստին մէջ զբաղեցաւ նաեւ ազգային վարժարանաց տեսչութեանց կողմէ ուղղեալ քառամսեայ տեղեկագրոց քննութեամբ, որոցմէ Մայր եկեղեցւոյ, Բերայի, Պէշիքթաշի վարժարանաց և Սկիւտար Ս. Խաչ եկեղեցւոյ վարժարանի վիճակը գոհացուցիչ գտաւ և յանձնարարեց Կրթական Տեսչութեան՝ իւր գոհունակութիւնը յայտնել յիշեալ վարժարանաց բարւոք վիճակին համար. իսկ Պօյաճըքէօյի, Եէնիքաբուի և Կէտիկ Փաշայի վարժարանաց մասին յանուն Խորհրդոյ հարկ եղած դիտողութիւններն ընել այդ տեղերու Թաղական խորհրդոց՝ իրենց վարժարանները բարւոք վիճակի վերածելու համար։

Խորհուրդն ասոնցմէ զատ զբաղեցաւ նաեւ այլ և այլ մասնաւոր խնդիրներով։

Արժ. Վահան Ծ. վարդապետ Ցակոբեան հրաժարած է Տիգրանակերտի պատրիարքական փոխանորդութեան պաշտօնէն, և Խառն Ժողովը վերահաստատած է նախորդ փոխանորդ Արժ. Յովհաննէս Ծ. վարդապետ Փափազեանն իւր պաշտօնին մէջ։

Կը լսենք թէ Խառն Ժողովն անկանոն գտած է Բաբերդի Գաւառական Ժողովոյ որոշումն, որ կ'ընդունէր առաջնորդ Գեր. Ղեւոնդ եպիսկոպոսի հրաժարականը, զոր, ինչպէս յայտնի է, Ազգ. Կեդ. Վարչութիւնը մերժած և ըստ այնմ հաղորդած է նմա ի Կարին։

Կը խնդրուի մեզմէ ծանուցանել թէ Մայր Եկեղեցւոյ Պէզճեան և Լուսաւորչեան վարժարանաց քննութիւնք պիտի սկսին յառաջիկայ երկուշաբթի, 13 մայիս, և պիտի տեւեն մինչեւ մայիս 22 ի չորեքշաբթին (բաց ի կիրակիէ) ամեն օր, առաւօտները ժամ 1½—5 և կէս օրէն յետոյ ժամ 6—10։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԵՐԵԿԻ ՍԷԼԱՄԼԸՔԸ

Սէլամլըքի արարողութիւնն երէկ տեղի ունեցաւ Համիտիյէ մզկիթին մէջ։ Վեհ. Սուլթանը միջօրէին հանդիսաւոր կերպիւ այդ մզկիթը գնաց և կատարեց ուրբաթու աղօթքը։ Ն. Վեհափառութիւն Սէլամլըքին ներկայ գտնուող զօրաց մեծ անցքը դիտելէ յետոյ կայս. պալատ վերադարձաւ։

Հիւրանոցին մէջ կը գտնուէին պելճիական դեսպանը, առաջին թարգմանը, ռուսական դեսպանատան թարգմաններէ Պ. Պաքուլէֆ, ֆրանսական դեսպանատան զինուորական կցորդը և վաթսունի չափ եւրոպացի զբօսաշրջիկներ։ Սենեկապետ Մէհմէտ Էմին պէյ՝ յանուն Վեհ. Սուլթանին՝ հարկ եղած մեծարանքներն ըրաւ հիւրերէ ոմանց։

ԱՆԳԼԻՈՅ ԹԱԳՈՒՀԻՆ

Վաղը, Անգլիոյ Վեհ. Վիքթորիա թագուհւոյն ծննդեան 72րդ տարեդարձն ըլլալով, անգլիական դեսպանատան մատրան մէջ գոհաբանական աղօթքներ և ապա շնորհաւորական ընդունելութիւնք պիտի կատարուին։ Օսմանեան պահակ շոգենաւը դրօշակներով պիտի զարդարուի և միջօրէն թնդանօթի քսան և մէկ հարուածներ պիտի արձակէ։ Կայս. պալատն և Բ. Դուռն կողմէ յատուկ պաշտօնեայք անգլիական դեսպանատունը պիտի ղրկուին ի շնորհաւորութիւն։

ԽՍԱՏՈՒԼԼԱՀ ԽԱՆ

Մօնիթէօր կը ծանուցանէ թէ կայս. կառավարութիւնը հաւաներ է Խսատուլլահ Խանին Կ. Պոլսոյ պարսկական դեսպան անուանման։

ԿԻՈՐԿԻ ՄԵԾ ԴՈՒՔՍ

Ռուսական դեսպանատան երկրորդ թարգման Պ. Մաքսիմով, որուն մեկնումը ծանուցինք, Աթէնք ուղեւորած է, դիմաւորելու համար Ցարին երկրորդ որդի Կիորկի Մեծ Դուքսն։ Աթէնքէ Բիրէա գրահաւորն, ուր կը գտնուի դուքսը, հինգշաբթի օրը Պիրէոն կը սպասուէր։ Սակայն մինչեւ երէկ հեռագիրը ծանուցած չէր ժամանումն նոյն զրահաւորին որ, հաւանօրէն, այսօր կամ վաղը պիտի հասնի, որովհետեւ Կիորկի Մեծ Դուքսին առողջական վիճակը կը պահանջէ որ շոգենաւը դանդաղ ընթանայ։ Ամսոյս 15/27 ին կամ յաջորդ օրը Դուքսը Կ. Պոլիս պիտի գայ, ուր պիտի մնայ երկու կամ երեք օր միայն։ Ռուսական դեսպան Պ. Նէլիտով պահակ Թուլչա շոգենաւով Տարտանէլ պիտի երթայ՝ ընդ առաջ Մեծ Դուքսին։

ՌՈՒՄԱՆԱԿԱՆ ԴԵՍՊԱՆԱՏՈՒՆ

Երէկ, Ռումանիոյ Կարօլ Թագաւորին գահակալութեան 25րդ տարեդարձին առթիւ, առաւօտուն Բերայի Ցունաց Բանայիա եկեղեցւոյն մէջ գոհաբանական աղօթքներ կարդացուեցան, ի ներկայութեան դեսպանին և դեսպանատան ու հիւպատոսարանի պաշտօնէութեան։ Ցետ արարողութեանց, դեսպան Պ. Միթիլինէօ դեսպանատան մէջ ընդունեց ռումանական գաղթականութեան երեւելեաց շնորհաւորութիւնները։

Միջօրէին, Վեհ. Սուլթանի առաջին թիկնապահ Տամատ Մէհմէտ փաշա՝ ընկերակցութեամբ Բ. Դրան արարողապետ Իպրահիմ պէյի՝ յիշեալ դեսպանատունն երթալով, Վեհ. Սուլթանի շնորհաւորութիւններն յայտնեցին առ Պ. Միթիլինէօ, Կարօլ թագաւորի գահակալութեան տարեդարձին առթիւ։

Դեսպանն արժանավայել մեծարանօք ընդունեց Վեհ. Սուլթանի ներկայացուցիչներն։

ՎԻԷՆՆԱՅԻ ԵՐԳԻՉՆԵՐԸ

Վիէննայի երգիչք երէկ Սէլամլըքի արարողութիւնը դիտելու համար կեցած էին հիւրանոցին կից գտնուած բարձրաւանդակին վրայ և Վեհ. Սուլթանի անցած պահուն գլխարկնին հանելով իրենց լեզուաւ «Կեցցէ Վեհ. Սուլթան» գոչեցին։

Վեհ. Սուլթանը կայս. պալատ վերադառնալէն յետոյ հրամայեց որ Վիէննայի երգիչք իրեն ներկայանան։ Կայս. սոյն հրամանին համաձայն՝ Վիէննայի երգիչք, առաջնորդութեամբ աւստրիական դեսպան Պառոն տը Քալիչէի, Ն. Վեհափառութեան ներկայանալու պատիւն ունեցան եւ երգեցին Վեհ. Սուլթանին ձօնեալ երգ մը, յետ որոյ յատուկ սրահ մը առաջնորդուեցան, ուր պատուասիրուեցան սիկառէթներով, սուրճով և զովարար ըմպելիներով։

Վեհ. Սուլթանն այլ եւ այլ աստիճանի պատուանշաններ և գեղարուեստից շքադրամներ շնորհեց Վիէննայի երգիչներուն։ Ունկնդրութեան պահուն թարգմանի պաշտօնը կատարեց արարողապետ Մունիր փաշա։

Վեհ. Սուլթանն իւր բարձր գոհունակութիւնն յայտնեց երգիչներուն մարդասիրական գործին համար, որով աւստրիական դեսպանատան մէջ տրուած նուագահանդէսի հասոյթէն նպաստ մը ըրած էին Համազգային Անկելանոցին։

Վիէննայի երգիչք ժամ 10 ին կայս. պալատէն մեկնելով Բերա դարձան, ուր ճամբորդութեան պատրաստութիւնները տեսան և ժամ կէսին Թօփխանէի նաւամատոյցն իջնելով անոր Օլօլ շոգենաւը գնացին։ Վիէննայի երգիչք շոգենաւ երթալու պահուն կը կրէին Վեհ. Սուլթանին կողմէ շնորհեալ պատուանշաններն ու շքադրամները։ Թօփխանէի նաւամատոյցին վրայ նուագածուաց խումբ մը կը գտնուէր։ Օլօլ շոգենաւը մեկնելու պահուն ելեկտրական լոյսեր վառեց։

ԼԷՎԸՆԴ ՀԷՐԸԼՏ

Լ. Հէրըլտ անգլեւֆրանսական թերթը այսօրէ սկսեալ անպայման կերպիւ դադրման դատապարտուած է, հետեւեալ պաշտօնագրոյն համաձայն.

Նկատելով որ Լ. Հէրըլտ անպատշաճ ակնարկութիւններ ըրած է բարեկամ տէրութեան մը վեհապետական գերդաստանին նկատմամբ.

Բարձրագոյն հրամանաւ՝ այդ լրագիրը դադրած է ցնոր տնօրէնութիւն։

Օտար մամլոյ գրասենեկի Տնօրէն
ՄԻՒՆԻՐ

ՍՈՍԻԷԹԷ ԺԷՆԷՐԱԼ

«Սօսիէթէ Ժէնէրալ տը լ'Անբիռ Օթօման» դրամատան բաժնետիրաց տարեկան ընդհանուր ժողովն հինգշաբթի օրն ի նիստ գումարուեցաւ ընդ նախագահութեամբ Սըր Էտկար Վինսընդի։ Ներկայացեալ տեղեկագիրն ընդունուեցաւ, հաշիւները վաւերացուեցան և դրամագլխոյ վրայ 2½ առ 100 շահաբաժին մը որոշուեցաւ որ, - կանոնական 6 առ 100 տոկոսին հետ որ վճարուած է յունուարին, - տարեկան 8½ շահաբաժին մը կընէ, որ գոհացուցիչ արդիւնք մըն է։ Վարչական խորհրդոյ անդամոց և հիմնադրաց յատկացեալ բաժիննին հանուելէ յետոյ, որոշուեցաւ 4925 ոսկւոյ գումար մը աւելցունել պահեստի գումարին վրայ որ կը հասնի 51,380 ոսկւոյ։ Պ. Պ. Ա. Պարքէր, Մաշն և Ռարամբօր վարչական խորհրդոյ անդամ ընտրուեցան։

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑՔ

Տիկին Պէրնարտին Շուլց Սմիթ, Պրեմէնցի հաշակաւոր գրագիտուհին, նախընթաց օր մեկնեցաւ մայրաքաղաքէս Մեսաժըրիի Մ-ն շոգենաւով։ Պոլսոյ հետաքրքրական վայրերէն զատ, Տիկ. Շուլց Սմիթ այցելեց Սկիւտարի բորոտներու հիւանդանոցն և յիմարանոցն և Եէտի-Գուլէի Հայոց ու Ցունաց հիւանդանոցները։

Տիկին Շուլձ մեծարանօք ընդունուեր է Ս. Փրկչեան հիւանդանոցին մէջ Տօքթ. Եազուպեանի կողմէ և Ցունաց հիւանդանոցին մէջ Տքթ. Բասլիտէսի կողմէ և մանրամասնաբար աչքէ անցուցեր է այդ բարեգործական հաստատութեանց վիճակը։

ՍՆԱՆԿՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՍԷԼԱՆԻԿ

Սէլանիկի լրագրոյն մէջ կը կարդանք թէ տեղւոյն առեւտրական գործառնութիւնք մեծամեծ դժուարութեանց մատնուած են երկու ամիսէ ի վեր եղած մեծ ու փոքր բազմաթիւ սնանկութեանց պատճառաւ։ Ցարդ սնանկացած են 17 անձինք՝ մանիֆաթուրաճը, գոմիսիօնճը, արմտեաց, մանուածի ու թուղթի վաճառականք և սեղանաւորք, որոց պարտուց ընդհանուր գումարը 115,950 ոսկւոյ կը հասնի։

Հրապարակին վրայ տիրած անապահովութեան պատճառաւ Սէլանիկի դրամատունը, Սալ Մօտիանօ և ուրիշ մէկ երկու մեծ դրամատունք հրապարակի վրայ գտնուած իրենց դրամները մաս առ մաս հաւաքած են։ Այդ դրամատունք մէկ քանի շաբաթէ ի վեր բոլորովին դադրեցուցած են փոխատուութիւնն և այս պատճառաւ այն դրամատեարք և վաճառականք, որք իրենց փոխանակագրերը հատուցանելու համար դրամի պէտք ունին մեծամեծ դժուարութեանց մատնուած են. միայն դրամատէր Բաքանը Մէհմէտ էֆէնտի ըստ առաջնոյն կը շարունակէ եղեր իւր փոխատուութիւններն, որով շատ մը պատուաւոր վաճառականք կազատին դժուարին կացութենէ մը։ Սէլանիկի լրագիրը, յանուն հանրային շահուց, կը գնահատէ Մէհմէտ էֆէնտիի այս ընթացքն, որ, կ'ըսէ, ապահովութիւն մը կուտայ առեւտրական գործառնութեանց, և յոյս կը յայտնէ թէ միւս դրամատեարք եւս Մէհմէտ էֆէնտիի այս ընթացքին պիտի հետեւին։

ԱՏԱՂՁԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Վաճառական Մկրտիչ էֆէնտի Ճէօհէրեան արտօնութիւն խնդրած է ի Հալըճըօղլու նաւամատոյցին մօտ գտնուած գետինը գնելով ատաղձի շոգեշարժ գործարան մը հաստատել։ Զեռնհաս իշխանութիւնն այժմ պէտք եղած գործողութիւնները կը կատարէ։

—Հինգշաբթի օրը բժշկական վարժարանին մէջ տեղի ունեցաւ երկրաբանութեան ու հանքաբանութեան օգնական ուսուցչի ընտրութեան համար մրցման քննութիւնն և զինուորական բժիշկ գերհազարապետ Սագըզլը Ալի պէյ, առաջին հանդիսանալով, նոյն վարժարանին երկրաբանութեան ու հանքաբանութեան ուսուցչի օգնական կարգուեցաւ։

—Սէլանիկի Բազըրք գաւառակի Մէհուտիէ գիւղաքաղաքին մէջ բնակող պուլկարք վարժարան մը չունենալով արտօնութիւն խնդրած են վարժարան մը կառուցանել 300ի մօտ երկսեռ աշակերտաց համար, որք ցարդ զանազան վարժարաններ կը յաճախէին։ Կայս. Իրատէ մը հրամայած է տալ խնդրուած արտօնութիւնը։ Շինութեան ծախքն, որ տասն երեք հազար ղրուշի կը հասնի, նոյն հասարակութեան կողմէ պիտի վճարուի։

—Առողջապահական խորհրդոյ գեր նախագահ Տքթ. Արիֆ պէյ չորեքշաբթի օրը մեկնեցաւ մայրաքաղաքէս, Հիճազի, Մէքքէի եւայլ տեղերու առողջական վիճակին վրայ տեղեկութիւններ քաղելու և հարկ եղած միջոցները ձեռք առնելու համար հնտախտի դէմ։ Արիֆ պէյ նախ և առաջ պիտի երթայ Քամարանի մաքրանոցը, այն տեղ կարգ մը բարեփոխումներ ներմուծելու համար։ Այս մաքրանոց կրնայ պարունակել 6000 ի մօտ անձեր, բայց այնպէս մը բաժնուած է որ մինչեւ ցարդ անկարելի է եղած առողջ ուխտաւորներն արգելուլ հիւանդ ուխտաւորներու հետ բընակելէ, որով համաճարակը քիչ ժամանակի մէջ կը տարածուի։ Արիֆ պէյ պէտք եղած կարգադրութիւնները պիտի ընէ՝ դարման տանելու համար իրաց այս վիճակին։ Քամարանէն պիտի երթայ ի Ճիտտէ և անտի Հիճազ։

—Քաղաքապետութիւնը տեղեկանալով որ մայրաքաղաքիս կաթնավաճառք այս միջոցիս չափէն աւելի ջուր կը խառնեն կաթերուն մէջ, հարկ եղած հրամանները տուած է թաղապետական պաշտօնէից, որք ջրախառն կաթ ծախող կաթնավաճառները ձերբակալելով դրամական տուգանքներ առած են։

— Սօղան կիմանայ թէ Պէօյիւքտէրէի բնակիչք աղերսագիր մը մատուցած են Քաղաքապետութեան՝ բողոքելով տեղւոյն Թաղապետական պաշտօնէին դէմ և թէ այդ աղերսագիր Քաղաքապետութեան ժողովին յանձնուած է ի պարտաւպատշաճ տնօրինութիւն։

—Սէլանիկի կուսակալ Ղալիպ փաշայի կինը, որ կաթուածահար եղած էր, անցեալ կիրակի գիշեր մեռեր է։

—Քաղաքապետութիւնը գրած է բժշկական վարժարանին քննել թէ աստ անդ վաճառուած լիմոնատ կազօզներն առողջութեան վնասակա՞ր են թէ ոչ։

—Քաղաքապետութեան որոշմամբ բաց ի հացերու գրաւուելէն տուգանք մը պիտի առնուի այն հացագործներէն որք կը յամառին պակաս հաց պատրաստել։

— Քաղաքապետութիւնը գրած է Տէրքոսեան Ջրի ընկերութեան որ ջուրի ճամբաներու վրայ գտնուած հրդեհի յատուկ ծորակներու բանալիներուն մին ջրհանկիր զօրաց վաշտերուն և միւսն ալ թաղապետական շրջանակաց յանձնուի։

— Կրթական նախարարութեան բարձրագոյն խորհրդոյ նախկին անդամ Տօքթ. Զօղրաֆոս էֆէնտի նախընթաց իրիկուն մեկնեցաւ մայրաքաղաքէս։ Զօղրաֆոս էֆէնտի մտադիր է վերջնապէս Բարիզ հաստատել իւր բնակութիւնը։

ԱԶԴ

Մանիֆաթուրայի վաճառական Տէր Գէորգ Ցովակիմեան՝ նկատելով որ երբեմն իւր ընտանեաց մականուամբ՝ զինքը Գէորգ Արեւեան կանուանեն, կը փութայ ծանուցանել թէ սխալ է սոյն մականուն և ինքը Ցովակիմեան կ'անուանի և թէ ներկայ թուականէս Գէորգ Արեւեան անուամբ իրեն ղըրկուած ո.և է նամակներ պիտի մերժուին։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵՆԷՆ

ԱՅՍ ՕՐՈՒԱՆ

ԱԹԷՆՔ, 22 մայիս. — Հելլէն կառավարութիւնը Տէրութեանց ծանոյց օրինաւոր վիճակին վերահաստատումն ի Քորֆու։

—Իտալեան դեսպանն ի Քորֆու գնաց և հեռագրեց իւր կառավարութեան թէ օրինաւոր վիճակը վերահաստատուած է հոն։

ԿԼԱՍԿՕ, 22. —Լորտ Սալզպըրի, Կլասկոյի պատուոյ քաղաքացի անուանուելուն շնորհակալութիւն յայտնելով՝ հաստատեց թէ ամեն եւրոպացի աշխարհավարք փափագող են առաջքն առնուլ պատերազմի աղէտից։

ՎԻԷՆՆԱ, 22. —Աւստրեան կառավարութիւնն և Դանուբի շոգենաւային ընկերութիւնը տասնամեայ նոր պայմանագիր մը կնքեցին։

ՊՈՒՔՐԷՇ, 22. — Հոլանտայի դեսպանըն երէկ թագաւորին մատոյց հոլանտական արծուի պատուանշանը՝ Ռումանիոյ գահաժառանգին համար։

— Ռումանիոյ երկաթուղեաց պատուիրակութիւնը ճոխապէս զարդարուած ուղերձ մը մատոյց։ Ի ներկայութեան Թագուհւոյն, գահաժառանգին ու Հոհենձոլերն իշխանին՝ Թագաւորն ընդունեց պատերազմին մասնակցած ամեն զօրագնդոց դրօշներն, յետ որոյ կատարեցաւ երկու նոր դրօշներու գամուելուն ու զօրաց յանձնուելուն արարողութիւնը։ Թագաւորն ապա ընդունեց զօրապետներն ու սպաներն, որք ամեն սպայից պատկերները պարունակող ալպոմ մը մատուցին։ Զահագնացութեամբ մը վերջացաւ այս աւուր հանդէսներն ի պատիւ Կարոլ թագաւորի յոբելեանին։

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՊԱՏՈՒԵԼԻՆ

[illegible] ... սա համոզմամբ թէ, գրագէտի մը համար որ պատուելիին վրայ աւելի բազմակողմանի ուսումնասիրութիւն մը ընել պիտի ուզէր օր մը՝ կրնան շահեկան կէտեր հայթայթել այս գերազանցապէս շահագրգիռ դէմքին վրայ. այս հանգամանքով, կը համարձակիմ դարձեալ կարծել, թէ յօդուածս կրնայ ի հարկին լրացուցիչ մաս կազմել պատուելիին վրայ գրուելիք ո՛և է կենսագրութեան մը (1), յորում գրագէտն ուսումնասիրուած ըլլալով ըլլալով հանդերձ, անտեսուած ըլլային անհատական, մանր ու յայտանիշ դէպքեր որք ի վեր հանելով իրաց ներքին, ծածկ՝ հանգամանքը, յաճախ աւելի լաւ կը ծառայեն մարդկանց ու անցից պատմութեան քան սնամէջ ու երկարապատում աւանդութիւնք. արդէն նշմարած հրաշալեաց գարուն մէջ չէ՞նք ապրիր. Կը հասկցուի ուրեմն թէ գրագէտի գործ չեմ ըներ հոս այլ հետաքննի դիտողի. յիշատակներուս հետ ի յայտ կը բերեմ տպաւորութիւններս, և հոն ուր խարխափումներ ունեցած եմ այս ինքնատիպ դէմքը գծելու, մակածութեամբ միայն ջանահնար եղած եմ ի կատար հանելու զայն. անգամ մի ևս, տպաւորութի՛ւն, բայց ո՛չ դատողութիւն. այս տպաւորութիւններս գուցէ աննպաստ դառնան պատուելիին որ, ինչպէս ամեն հնութիւն, իւր երկրպագուները կրնայ ունենալ իրաւամբ. այս պարագային պէտք է ըսել որ, եթէ երբէք յօդուածս ուրիշ նպատակ ալ չունենայ՝ անկեղծութեան արդարացումն ունի յինքն: Արդէն գրութիւնս պատշաճաբար յապաղելով ու պատուելիին մահուան առթած առաջին տրտմութիւնը փարատած ըլլալով՝ տեղի ունիմ կարծելու թէ, Միսաքեանի ամենէն ջերմ համակրողք իսկ աւելի պաղարեամբ պիտի դատեն յօդուածս: «Մեռեալները հանգիստ թողունք.» կը խոստովանիմ որ քրիստոնէավայել գործ է, բայց միւս կողմէ պէտք է յիշել որ գրականութիւնը կեղծիքով չապրիր, և թէ նոյն իսկ յօգուտ գրական պատմութեան, հարկ է պրպտել գրագէտի կեանքն իւր ամենէն նշանակալից խաւերուն մէջ, բա՛ւ է որ գծուծ մանրամասնութեանց մէջ չը թաւալի գրագէտն՝ լրաբերի գռեհիկ հետաքրքրութեամբ:

Ա.

Պատուելի, պատուելիութեան ընտանեկին ամենէն շահեկան ու թերեւս վերջին ներկայացուցիչը, Խաչատուր Միսաքեան մինչեւ իւր եղունգները, զորս փիլիսոփայօրէն, կը թողուր երկննալ՝ պատուելի մ'էր եղած. այնպիսի տարիքի մը մէջ աշակերտած եմ իրեն յորում աւելի աղէկ կրնայի թերեւս ճաշակել գնդակախաղի ... մը քան իւր պատուելիական լայնածաւա՛լ հմտութիւնը. սակայն, եթէ տարիքս անկարող կընէր զիս հասկընալու ու գնահատելու պատուելին իբր գրագէտ, իմաստասէր ու հայկաբան՝ ի փոխարէն, անհունապէս յարմար կը կացուցանէր զիս անյագ ու չարաճճի հետաքրքրութեամբ մը լցուելու իւր նկատմամբ իբր արտառոց մարդ:

Կուզէ՞ք իւր հաւատարիմ պատկերը, — առէք խոշոր հարմանի մը, մէկ մեթր երկայն, ու կէս մեթր լայն, որ ծածկէ միջինէն բարձր հասակ մը. դրէք այդ հարմանիին վրայ ծանրաշարժ գլուխ մը ալեհեր, քանի մը կանծած մազեր վերարկուին ծալքերուն տակ սողոսկող խուսափուկ, ու ... կաշկանդումներէն ազատագրուած, դուրս յորդող երկու խոշոր ոտքեր, կունենաք արդէն պատուելիին նախագիծը: Այժմ դրէ՛ք աղեբեկ գըլխուն վրայ ամիրայական այլ մանաւանդ ջրհեղեղեան գտակ մը սպիտակ, որ բաւական սպիտակ չէ սակայն իւր պատմական փէսին կարմիրն դուրս ցայտեցնելու, երեւակայեցէք որ այդ փէսն իջնայ ճակատի մը վրայ, սրտնեղութեան հետզհետէ գծած ու աւրած խորշոմներովն ու ծալքերովն յարաշարժ ու անհանդարտ. խոժոռ յոնքեր եղջիւրներու չափ աչարկու ... սուր աչեր որոնք միայն չեն ծերացած այդ հին դէմքին մէջ մի փորձուիք այդ աչերուն մէջ ծերունւոյ մը կամ բարի հօր մը խանդաղատանքը գտնել, — փոխնիփոխ ծաղրանքի ու կասկածանքի ցոլացում մը միայն կը գտնէք հոն, այդ «ականօղեաց» մէջ, յարգած ըլլալու համար գրաբարեան պատուելիին յիշատակը: Բայց դէմքն ամբողջ չէ, չրջապատեցէք ուրեմն զայն մօրուքով մը, ու գիւղացի ռուսի մը, ... մը մօրուքին չափ մաքուր՝ իւր սպիտակութեան յարգանքը կը ներշնչէր ձեզ՝ և ահաւասիկ դէմքն ըստ բնականին: Այժմ եթէ կուզէք, դուք ձեզ պատկերացուցէք երկու ձեռքեր մագաղաթներու համապատասխան չոչափման մէջ կաշկացեալ, մագաղաթացած, որոց միոյն մէջ դրէք գաւազան մը որ գաւազա՛ն մ'է, և միւսին մէջ հովանոց մը, ծիածանին բոլոր գոյներովը «երփներանգ», ու վրանի մը չափ խոշոր, խիղճ մի ընէք բնաւ գաւազանն ու հովանոցը միանգամայն տալու իրեն, քանզի պատուելին զայնս միասին առած դուրս կելլէ թերեւս Պոլսոյ օդերուն փոփոխականութեան արդար հաշիւն ընելով. ա՛հ, սարսափելի հովանոց, եթէ պատուելին պատահմամբ զայն դասարան մտցնէր իր հետ, պէտք էր որ մենք, աշակերտքս դուրս ելնէինք, տեղ չէր մնար մեզ: Բայց հովանոցն ու գաւազանը միասին կրելէն մի կարծէք բնաւ թէ պատուելին պիտոյքներէ ողողուած ըլլայ, ընդհակառակն, կարգ մը պիտոյքներ, որոց վրայ գաղափար չունէին միջին դարու մէջ, ինչպէս է զոր օրինակ թաշկինակ եայլն (եթէ յիշողութիւնս զիս չէ խաբեր)՝ պատուելին կամովին կը զրկէր ինքզինք անոնցմէ՝ կարծես հաւատարիմ մնալու համար իր նախասիրած ժամանակներուն: Այս ծերունւոյն մէջ ազգած նախնեաց սէրը մինչև հող կերթար: Ու այժմ, պատուելիին պատկերն այսպէս մօտարերելով, չէք գիտեր թէ ի՛նչ զարմանքով կարդացի Հրանդի Միսաքեանը որ իւր ժամանակակիցներու վկայութեամբն իսկ վայելուչ երիտասարդ մը համարուած է. ապահովապէս, իւր ժամանակակիցները պէտք չէ որ վայելչութեան մասին խոտապահանջ եղած լինին: «Գեղեցիկ» թերեւս, վասն զի պէտք է ըսել որ այս ծերունին իւր բարձրագիտակ հասակը, իւր առուգութեամբն որ ժամանակագրական սխալ մ'էր իւր տարիքին մէջ ու արհամարհանք մը տարիքին դէմ՝ կըրնար «գեղեցիկ ալերակ» մը համարուիլ դեռ. մինչ յիսունն անցած, վարժապետութիւնը մեր մէջ կորաքամակ, գրեթէ խեղանդամ կընէ զմարդ, զարմանալի էր տեսնել այս լարուած ջիղերու կոյտը որ Միսաքեան կանուանէր:

Ահաւասիկ մեր ենթակայն. հիմայ, եթէ կը հաճիք, միջավայր մը, շրջագարդ (décor) մը գծենք իրեն:

Դասարանն ենք: Պատուելին կը հանէր իւր ակնոցը, ներեցէ՛ք, իւր ակնոցները, որովհետեւ իւրաքանչիւր աչքին համար զոյգ մը ապակի ունէր. խե՜ղճ Յովսէփ, դասընկերներէս մին, «վա՜յ թշուառութեանը», օր մը պատահմամբ այդ ապակիներէն մին կոտրեց, երբ պատուելին գրասեղանին վրայ դրած էր իւր տարօրինակ ակնոցը. պատուելին կրակ կտրած կը պահանջէր որ մեր Յովսէփը շինել տայ զայն. տղեկը կակազելով պատասխանեց թէ ինք չէր կոտրած. կարծեմ կը ստէր. և այն ատեն, ո՛չ, այն ժամանակ, (որովհետեւ պատուելին կը սոսկացնէր զիս եթէ միայն ...ն բառն արտասանէի) բարկաճայթ, «պապա՛ւ...» բացագանչեց, Յովսէփին երեսն ի վեր, և այնուհետեւ ա՛լ ակնոց չը տեսանք. չէի հաւնար թէ պատուելին ակնոց չը դնելով զմե՞զ կը պատժէր թէ իր աչքերը:

Դասը սկսած է: Մէկ ժամ էր մեր դասամիջոցը, շաբաթն երկու անգամ, և պատուելին թարգմանել կուտար մեզի աշխարհաբարէ ի գրաբար. պէտք է ըսել թէ մեր վարժապետը յանդգնօրէն իւր ... դպրոցին հետեւող մ'էր, որովհետեւ օր մը երբէք ուրիշ բան չէինք թարգմաներ բայց եթէ աղբանոցին մէջէն աքաղաղին մարգարիտ գտնելն, ու մերթ եւս Նասրէտտին հօճային առակներն որք քիչ չէին զբօսցներ մեզ. ա՛հ, «Նարսատէ» հօճա, եթէ մեր անզուգական տնօրէնը Զաքարեան, գիտնար թէ մէկ ժամու թանկագին դասէն ճիշդ քառորդ ժամ մը կորսնցուցած էինք «Նարսատէ» հօճային գրաբարը գտնելու համար, որ գիտէ՞ք, կ'երեւակայէ՞ք ինչ է... «Հօճա՛ն Նուսրէտտի՛ն», ...՛ն, երկար, ...՛ն երկար... այսպէս էր որ կը կրթուէինք մենք «ի դպրութիւնս ոսկեդարու մատենագրութեան»: Վերջապէս մեր տնօրէնն օր մը զգաց թէ կրիայի չափ կը յառաջդիմէինք մենք հայերէնի մէջ, և այն ատեն «Միսաքեան էֆէնտի»էն խնդրուեցաւ որ մեզի նիւթ տայ գրութեան. «հրդե՜հ, փոթորի՜կ» կը գոչէինք, կ'ուզէինք մենք նկարագրութեան համար. «Ծօ պզտիկնե՛ր, կ'ըսէր մեզ, գայրացկոտ, տնօրէնութեան դէմ ունեցած ցասումը մեր վրայ թափելով. դուք կրակը ի՛նչ գիտէք...»

—«Պատուելի, պատուելի, ընդմիջեց չարաճճի ընկերներէս մին՝ կարեւոր բան մը ըսելու երեւոյթը կեղծելով. ես կրակին ի՛նչ ըլլալը աղէկ գիտե՛մ»:

—«Ինչպէ՛ս», հարցուց պատուելին, իւր հարցման հարցական չեշտ մը չը տալու չափ արհամարհոտ:

—«Որովհետեւ... որովհետեւ, — պատասխանեց ընկերս հետզհետէ տխմար երեւոյթ մը առնելով — որովհետեւ... Չիքակօ մեծ կրակ մը պատահեր է...» թնդաց դասարանը ծիծաղներէն, զորս աւելի եւս կը զօրացնէին կատակարան ընկերակցիս փոքրիկ թշնամիները, խաղնակութիւնն ի կատար հանելով պատիժ մը կրել տալու համար անոր. «պզտիկնե՛ր...» ու պատուելիին դէմքը հետզհետէ մեղրամոմի և մոմիայի տժգունութիւն մը զգեցաւ. ու հանդարտ ու չոր ձայնով մը քանի մը կծու դիտողութիւններ ըրաւ միայն մեզի. կարծեմ չէր գիտեր տեսչութեան, ծաղրելի ըլլալու վախով: Ու վերստին սկսաւ բացատրել մեզ թէ անկարելի էր որ փոթորիկ մը նկարէինք մենք, քանի որ մեր մէջէն գուցէ շատեր «խայլա» անգամ ...ած չէին. բայց վերջապէս պէտք էր բան մը ընել. և պատուելին իւր վրէժը լուծելու համար մեզմէ, ինչպէս նաեւ տնօրէնութենէն, յանձնարարեց մեզ յաջորդ դասու համար իշու մը ձագ նկարագրել: Ուրիշ օր մ'ալ պիտի խնդրէինք մեր Իզմիրի բարեկամէն որ պանիր զրկէ մեզ. չը մոռնա՛լ, պանիրն ընդունելէ յետոյ ալ, շնորհակալութիւն մը յայտնելու չափ քաղաքավար ... պիտի ըլլայինք. Ահա ... մեր ... կրթութիւնը: Պէտք է խոստովանիլ սակայն թէ ինչ որ պատուելին ի հեճուկս ընել կուտար մեզ՝ տարօրինակ զուգադիպութեամբ մը կը համապատասխանէր ժամանակակից մանկավարժութեան սկզբանց, որովհետեւ մանկան համար աւելի հրահանգիչ է կարծեմ, իշու ձագի մը նկարագրութիւնն որոյ վրայ ցատքել հեծնելու փորձութիւնը կրնայ ունեցած ըլլալ քան «լուսաճաճանչ», «արփիափայլ» ու դեռ չեմ գիտեր ինչ «արշալոյս»ը զոր թերեւս չէ տեսած երբէք. մեր դըպրոցներու մէջ տղայք ա՛յնքան արշալոյս կը նկարագրեն որ, զարմանալի չը պիտի ըլլար եթէ օրուան ուրիշ ժամերու գիտակցութիւնը կորսնցնէին. տխմար է այս պարզապէս, բայց հարկ է որ նիւթիս գամ. մեր պատուելին մեզի անակնկալ մը վերապահած էր, (վկաները տնօրէնին մատը.) Ֆրանսերէն հատուածոյ մը ուզեց օր մը յանկարծ. իսկոյն բերինք. թարգմանել պիտի տար ի գրաբար. սկսաւ կարդալ հատուած մը այնպիսի արտասանութեամբ որ Ֆրանսերէնէ զատ ամէն լեզուի կը նմանէր. արդէն ճիգեր կ'ընէինք մեր քրքիջը զսպելու երբ պատուելին իր ճշմարիտ պատուելիի ձայնովն արտասանեց «վօթը՛ռ» (votre), — «անգղ ըսել է պատուելի, vautour»! համարձակեցայ ես կակազել, և այլ եւս մեր ճիգերը չէին զօրեր մեր ծիծաղները զսպելու. պատուելին գայթակղած՝ գոցեց նետեց գիրքը. «պապուկնե՛ր...»: Նոյն օրն էր դարձեալ որ Լառուսէն աւելի քերականագէտ մեր պատուելին, մեր մէջէն մին խաղի կշտամբեց ... (faisant) արտասանելուն համար և ոչ ֆէզան, ինչպէս որ ինք կուզէր փօթուսին հետ կենդանաբանական աշխարհ մը ձեւացնելու համար թերեւս. «պապուկներ, էս ալ կ'ըսեմ քի հայերէն չի տէք նէ Ֆրանսըզճա կիտէք...»: Բայց եթէ գրագէտներ չեղանք մենք, պէտք է խոստովանիլ որ գոնէ քանի մը բառերու վրայ երբէք չը պիտի սխալինք մենք, իւր աշակերտքս. զոր օրինակ չը պիտի ըսենք բնաւ. «երկսեռ վարժարան», այսպէս ըսելու համար հարկ է որ մեր պատուելիին բացատրութեանն համեմատ «մէկ վարժարանին վրայ ալեւ, ու միւսին վրայ երկար մազեր կախուած ըլլան.» Պէտք է հաւատալ որ պատուելին կը խնայէր մեր ամօթխածութեան. «երկսե՛ռ... պալըխճի՛ լեզո՛ւ». կարծեմ թէ կ'ուզէր որ «մանչոց և աղջկաց» ըսուէր. Ձեր ներեր որ ...ն ըսէինք, այլ ...ն, կարծես բառն երկարելով անոր յարուցած գաղափարն ալ աւելի ընել տալու համար մեզ: ...ն չը չփոթել ...ին հետ. առաջինը կասկած կը յայտնէ. գրել ... և ոչ ... ինչպէս կը գրեն շատեր, արտասանել ... և ոչ ... ինչպէս կարտասանուի սովորաբար: Բայց այս ամենն անշան դիտողութիւններ են, պէտք էր լսել զինք որ քննադատէ նորելուկներուն ոճը եթէ ոճ մ'էր, երբ պատահմամբ լրագիր մը անցնէր ձեռքը. — «Զրի՜ գրպարտութի՜ւն...» գոչեց օր մը դասարանին մէջ խոշոր բացած իւր աչքերը, (Բէշեան գրած էր այդպէս Մ...ի օրաթերթին մէջ.) նայէ՛, զո՜ւր պարտութիւն, ծօ ծրին մէջն է... հա, հա, հա, հա.» իրեն համար բոլոր հայ լրագիրներն «պալըխճի ճուանա՛լ էին. արդի աշխարհաբարն իւր ուրախարգելն (rabat-joie) էր, «չինկեանէի մահալէն, ընակողը չինկեանէճէ, հուռմի մահալէն ընակողը հուռմճա, և քիչ շատ Ֆրանսըզճա գիտցող ալ Ֆռանսըզճա, ի՛նչ աղէոր լեզու... բու՜ֆ...» և իւր ամեն պարբերութիւններէն յետոյ, երեւակայեցէք իբր նզգարաթ քիչ մը բռնազբօսիկ քահ քահ մը: Բ...ի բառը (մինչ նորերուն մէկ նուէրը մեր լեզուին) իւր ջղերուն կը դըպչէր, «հաճիլ»ը կը բանէր, իր մէջ ունէր բարւոյն գաղափարը: Թաղ. խորհրդոց քարտուղարներն ալ ազատ չէին իւր խայթոցէն, իրենց հրաւիրագրոց մէջ «յետ աւարտման Ս. եկեղեցւոյ» գրելնուն համար, փոխանակ «խորհրդոյ, արարողութեան» ըսելու. իրեն համար առանց «կոր»ի աշխարհաբար չը կար, և օր մը որ՝ իբր ծաղրական՝ կորերով լեցուն նամակ մը գրած էի՝ (կարծեմ Իզմիրի երանեալ պանիրին շնորհակալութիւնը) այն օր պատուելին իւր մեծագոյն գովեստը տուաւ ինծի. «իշտէ այս լակոտը մարդ պիտի ըլլայ.» ա՛հ, «կոր»երու զօրութիւնը...:

Պատուելին իւր մասնաւոր աշակերտներէն միայն գրաբար բառ մը գտնել տալու համար, գնել տուաւ անոր տասն հատոր Բօլէնի հնախօսութիւնները 200—250 Ֆրանգ. և օր մը երբ իւր միամիտ աշակերտը Սեղբոսեան խանէն կանցնէր, Մխիթարեան հարք դէպի պատուհան վազելով ու խոշոր աչքեր բացած, մատանիշ ցոյց տուին այդ հաղուադէպ գնողը երկիւղածութեամբ մրմնջելով «ասիկա է, ասիկա է.» պէտք է ըսել թէ Միսաքեանի արտառոցութիւնը քիչ մ'ալ իր աշակերտներուն կանցնէր:

Ըսի թէ արդի գրագէտները հօթենթոցիներ էին իրեն համար. բայց մեր պատուելին որ միայն Բօլան ու Անաքարսիս կը յանձնարարէր մեզ կարդալու, չէր կրնար հանդուրժել որ իր աշակերտք նոյն իսկ Դուրեան ու Պէշիկթաշլեան կարդային, եթէ ուզէինք քիչ մը զայրացնել զինքը, մեր դասագրքերուն հետ, (ոչ, տետրակներուն հետ, որովհետեւ դասագիրք չունէինք մենք.) Պէշիկթաշլեան մը կը տանէինք դասարան. դասագիրք ըսի, և ահա միջադէպ մը. օր մը պատուելին ցեխերուն մէջէն գիրք մը կը գտնէ որուն կողքը պատռած. այդ գիրքը պատուելիին հաճելի ըլլալու հաղուադէպ բաղդն ունեցած էր, և մենք մաս մը թարգմանեցինք անկէ առանց գիտնալու թէ ինչ կը թարգմանենք. օր մ'ալ ահա, մասնաւոր վարժարանի մը տնօրէնը քննութեան մը առթիւ կը հարցնէ մեզ թէ ի՞նչ էր մեր թարգմանած գրքին անունը. պատուելին աշխարհիս ամենէն բնական եղանակաւ կը պատասխանէ ... [illegible] ... բարեբախտաբար հեղինակին համար, որովհետեւ եթէ պատահմամբ նորերէն ըլլար նա՝ պատուելին պժգանօք պիտի նետէր գիրքն ու ձեռքերն ալ լուար, ինչ որ շատ չէր պատահեր արդէն: Մեր պատուելին վարժապետեան օր մը իր գրքերը չէր բերէր մեզ. աշակերտքս միաբանեցանք ու դաւադրեցինք իրեն դէմ. այլ եւս ամեն դասի կը խնդրէինք, կը թախանձէինք որ իւր գրուածներէն բան մը բերէ մեզ կարդալու. վերջապէս յաջողեցանք օր մը խոստում մը կորզելու իրմէ, և յաջորդ դասուն մէկ կողմ ըրաւ հարմանիին մէկ թեւը, ու այն ատեն տեսանք ծխախոտի գոյն կրկնոց մը ու անոր ալ տակն ուրիշ մը, և յետոյ բաճկոնակի մէջ բան մ'ալ, իւր ներքին թուա՛լէթը: Տենդոտ, ջղաձգական մատներով գրպանը խուզարկեց, կասկածոտ ակնարկներ ուղղելով մեզի, ագահի մը նման որ իւր քըսակը կը խառնէ առանց փարա մը կորսնցնելու անկէ: Ակնոցն այդ օր, և մի միայն այդ օր, դրաւ վերստին. ձեռքը գրպանէն դուրս ... դեռ. այս անգամ, ա՛լ մագնիսօղի մը ուշադրութեամբը սկսաւ նայիլ մեր աչքերուն մէջ ու կը վարանէր միշտ այդքան անձկանօք սպասուած այդ գրութիւնը դուրս հանելու, կարծես քըսակներէ չըջապատեալ՝ իւր գրամներ ... հանելու հարկին մէջ ըլլար: Մեր անհամբերութիւնը չափ չունէր, ու մեր սիրտերն ալ կը տրոփէին փոքրիկ թմբուկներու պէս, երբ մեքենական արագ, անկարգ ու ցնցմնալից շարժմամբ մը (saccadé) հանե՛ց... «ա՛... սփէրիմ պատուելի ա՛...» ամենքս. յարգադոյն լրագիր մը, վասն չեմ թէ «Օրագիր»ն ըլլայ, յուլապար բացուեցաւ տարածուեցաւ գրասեղանին վրայ՝ ... նազանքներով: Գրասեղանները, ու նստարանները դղրդելով ճարճատեցնելով, պատուելիին գլխուն շուրջ կը դիզէինք հիմայ մեր սեւորակ գլուխները, իբր ճշմարիտ ... զանգուածի մը վըրայ խուժած. ստո՛յգ է որ պատուելիին փէսն ալ արդէն շատ բան կ'արժէր իբր այն. օրուան դպրոցական մեծագոյն դէպքն էր այդ ուսանողը, զոր Միսաքեան պատուելին պիտի կարդար մեզ. ուրախ էինք ամենքս ալ, և կարծես լրագիրն ալ խնչելով՝ ուրախ էր մեզ հետ, պատուելին իւր ձեռքն անգիտակցաբար ակնոցին տարաւ, երբ ընթերցանութեան նշանակ խորին երկիւղածութիւն մեր կողմէ. բայց պատուելին չէր սկսեր դեռ կարդալ, ու վարանիլ կը թուէր: Եւ ահա նշմարեցինք որ թեթեւ իմն տժգունած էր նա, ու տակաւ վրդոված այն կարգ մը անստոյգ նման, որք օդոյ վերահաս փոփոխութիւններէն կ'ազդուին. և արդարեւ մեր դասարանին գրական մթնոլորտն ապականեա՛լ էր; ապականեա՛լ. պատուելին ոտքի ելաւ ու խոտորնակ ու անքթիթ ակնարկ մը կ'ուղղէր գրասեղանին մէկ անկիւնն ուր գրքոյկ մը կար. «Թշուառն և Գո՛ւէթ» ո՛հ, ի՛նչ պղծութիւն Աստուած իմ, ի՛նչ սրբապղծութիւն Միսաքեանի դասարանին մէջ. «Թշուառն և Գո՛ւէթ» բայց գուէթ չունէր նա որ Միսաքեանի դասարանը կը բերէր այդ գըրքոյկը: Գլուխը շարժեց պատուելին, ու աչքերը ակնոցին կրկին սպիներն դուրս պիտի ժայթքէին կարծես հիմայ. շանթահարուած էինք ամենքս. «պապուկնե՛ր...» Ու մինչ ագահի մը շարժմամբ որ դրամ մը կը գրպանէ, լրագիրն անհետացուցած էր արդէն. անգամ մը եւս, մեր դաւադրութիւնը վիժած էր. ուրիշ անգամ պատուելին ալ ոչինչ բերաւ մեզ կարդալու. իրմէ տող մ'իսկ ճանչցած չենք:

Դպրոցական այս յիշատակներս թուելով, հարկ է ըսել որ արտաքոյ դպրոցին ալ յիշատակներ պակաս չեն Խաչատուր պատուելիին վրայ. Պարոնեան իւր «Ազգ. Ջոջերուն» մէջ ճշմարիտ ... մը նկարագրած է ինքնատիպ մարդը. անբաղդատելի երգիծաբանն է որ կ'ըսէ մեզ թէ, երբ Միսաքեանի դուռը բախեն, կը պոռայ ներսէն թէ «Միսաքեանը հոս չէ դուրս ելաւ.» թէ երբ իւր սենեակը մտնեն, ինք կ'ելլէ սեղմին վրայ կը նստի որպէս զի հիւրը սպասաւորել դուրս ելնելու, եթէ երբէք անոր մտաւքն արգիլելու համար սեղմին վրայ նստած չ'ըլլայ արդէն. կարծեմ թէ Ազգ. Ջոջերուն մէջ հանդիպած եմ դարձեալ, թէ Երեսփոխան ընտրուելով ատենին, «ճերմակ էշ» մը ուզած է երթեւեկութեան համար, և թէ իւր սենեկին մէջ կրծած ...ներուն ոսկորներն երբէք դուրս հանելու ձանձրութիւնը չը տար ինքզինքին, գիտնալով թէ մարդահաճոյ չունէրն այդ ձանձրոյթը պիտի կրեն իրեն համար: Կը վկայեն դարձեալ թէ, քսան և հինգ տարի առաջ աթոռ մը գնած ըլլալով որուն խսիրը մաշած ծակած էր բոլորովին, պատուելին մինչ իւր խուցին դուռը բաց թողելու ստիպեալ էր, ամեն անգամ որ նստէր, բայց ոչ, ընկղմէր, խրէր այդ աթոռին մէջ, որպէս զի պատահական անցորդ մը գայ և իւր թեւերէն քաշելով դուրս հանէ զինքն աթոռէն. պատուելին պիտի նախընտրէր առանց անցորդի մը օգնութեան այդ աթոռին մէջ խորասոյզ թաղուած մեռնիլ, քան անոր խսիրը փոխել տալ: Կը պատմուի նաեւ թէ Մ...ի արտօնատէրն ընդ առաջ երթալով Միսաքեանի որ Փարիզէն կը վերադառնար իւր հիւրասիրութիւնը կ'առաջարկէ նմա, բայց պատուելին շարաչար վիրաւորուած կ'ըլլայ ինքզինք, «ի՛նչ, պապո՞ւկ էր ինք, որ ինք ուրիշի տունը հիւր ըլլար...» ու այս քաղաքավարութիւնը նախատինքով վճարելով այսպէս, այն օրէն իսկ կը խզէ իւր յարաբերութիւնն Իւթիւճեանի հետ, որ կրնայ Միսաքեան ...ն պատկանիլ, և արժանի աբեղայի ըլլալ այն տաճարին որուն բարունակեան պիտի ըլլար Միսաքեան: Այս միջադէպը բնականաբար պիտի զգուշանայի առաջ յիշատակելէ, եթէ անոր վկայներն ի կենդանութեան չը կարենային ի հարկին ստուգել զայն կամ հերքել: Դէպք մ'ալ անձնական յիշատակներէս. պատուելիին աշակերտած շրջանիս մէջ, իւր մասնաւոր աշակերտներէն մին առաջարկեց ինծ օր մը այցելութեան երթալ իրեն. նոյն օր արդէն Իսկիւտար պիտի երթայինք Պէրպէրեան պարգեւաբաշխութեան համար, մեր ազգասիրութեան երջանիկ օրերն էին աղէկ: Պատուելին եթէ չէր հիացներ զիս անձանօթ պէս կը հետաքրքրէր զիս ի փոխարէն. կ'ուզէի գաղափար մը կազմել իւր ճգնարանին վրայ, հաճեցայ: Զուարթ աշխուժի մը որ երիտասարդութեան յատուկ է, սկսանք փնտռել մեր պատուելին, ամեն տեղ հարցնելով զինքն ու չը գտնելով. վերջապէս տեղեկացանք իւր հասցէին, ու գացինք վերելակել խոնաւ, կեղտոտ ու մթին խանի մը (Միսաքեանի արժանի բընակարան մը) լպրծուն սանդուխներէն ու բախեցինք դէպի արեւմտաքս նայող խըցիկի մը դուռը, — ո՛չ ոք. բայց պատասխան չառնելնուս չէինք գոհանար, կը ճանչնայինք մեր մարդը, ընկերս ականջը դրաւ դրան շչուկ մը յանկարծակիի բերելու համար. ուզեց նոյն իսկ զմելիով ծակ մը բանալ դրան վրայ, ներս նայելու համար, անխոհեմ ընկերս, բայց չը ձգեցի: Ճշմարտութիւնը սա էր սակայն թէ Միսաքեան նոյն օր Չամլըճայի կատարն էր ելած. յետոյ իմացանք զայս, յետոյ իմացայ նաեւ թէ զիս առաջնորդող իր մասնաւոր աշակերտը պատուական յանդիմանութիւն մը ընդունած էր, զիս միասին այցելութեան տանելու անձանց խորհուրդ ունեցած ըլլալուն համար. ապահովապէս պատուելին որ կատէր նորերն, իւր աշակերտներն ալ իբր նորագոյն՝ աւելի եւս կատէր:

Իրեն աշակերտելէս գրեթէ ութ տարի յետոյ, երկու տարի առաջ տեսայ զինք իմ մէկ բարեկամիս հետ Իսկիւտար ուր տխուր սպասաւորութիւն մը կը կոչէր զմեզ, պատուելին կորսնցուցած էր արդէն իւր երբեմնի առոյգ կերպարանը, մէկ ուսը տարօրէն իմն բարձր էր քան միւսը, քալուածքն նուազ հաստատ ու անմար. մէկ ձեռքը ունէր ցուպ մը, և թեւին տակն ալ հացի նշանակ մը սեղմած: Չեմ գիտեր ինչու այդ բիրտ ցուպն, ու հացի այդ տուայր զանգուածը գրաւեց, փղձկեցուց զիս այն օր. կը խոստովանիմ թէ այսօր իսկ հազիւ պիտի կարենայի ես ինծ բացատրել այն աղօտ, այլ կաշկանդիչ ու հօծ տպաւորութիւնն, որով համակուեցայ ի տես այդ ծերունւոյն որ գուրգուրալ կը թուէր իւր հացին վրայ ու փարած էր իր ցուպին, թաւամազ տանկին նման զոր ձօղը միայն վեր կ'ամբառնայ այլ եւս կենդանի այս ծերունւոյն մէջ կը պարզուէր իւր վերջին մերկութեան, վերջնագոյն բացատրութեանը վերածուած. իր կեանքն ապաւինած էր իր ցուպին պաշտպանութեան, ու հացի սնունդին եւեթ: Ընդ քարշ կընթանար այդ ցուպին վրայ հեւալով, շոգեպինդ շոգենաւու մը նման որ չը յառաջանար, ... կերթար, կարծես վայրկեան մը առաջ կծծելու իւր հացը խանին մէկ անկեան ապահովութեան մէջ, որպէս զի փաղը նոր զօրութիւն ունենայ երթալ նոր հաց բերելու դարձեալ այդ ցուպին յեցած: Հիմայ, հեգնութեան ամեն չար բնազդ պիտի փշրուէին այդ ցուպին դէմ որոյ վրայ կը քալէին ութսուն պատկառելի տարիներ:

Յիշելով նախորդ այցելութեանս նոյն իսկ գաղափարին ընդունելութիւնը պատուելիէն, չը յանդգնեցայ մօտենալ իրեն, թէեւ իրեն հետ խօսակցելու հետաքրքրութենէս կը տոչորէի. Խսրովս գնաց զինքը բարեւելու, և բնալուծական բառի մը հայերէնն հարցունելու, հարցնելով նաեւ թէ «անկիզաքար»ը կը համապատասխանէ՞ր. պատուելին որ կը հասկնար կարծեմ քիչ մը բնալուծութենէ, 1840 ի բնալուծութեան գրքերը յանձնարարելով մինչ և ըսելով նորերուն համար թէ «աղէկ չեն,» հաւանած էր այդ բառին: Բարեկամս բաժնուեցաւ իրմէ, և քիչ յետոյ գերեզմանատանն էինք իրեն հետ, երբ յանկարծ ծերուկ մը զոր կարելի էր քիչ մը շփոթել թաղման հանդէսներու գունդագունդ վազող «պապուկ»ներուն հետ, յեց ի ցուպ և հեւալով, եկաւ ճեղքել յուղարկաւորաց ամբոխը խորհրդաւոր դէմքով մը. պատուելի՛ն էր. «Եկուր Խսրով.» հետաքրքիր այլ վեհերոտ բարեկամս փութաց իւր մօտ ու ծառի մը տակ փսփսացին. «անկիզաքարը չէր ըլլար, սխալ էր, ... քիչ մը առաջ չէր յիշէր, բայց հիմայ միտքն ինկեր էր, «կոսաւաքար, կոսաւաքա՜ր...» Ութսունամեայ պատուելին իւր խանէն մինչեւ գերեզմանատունը քաշքշած էր ինքզինք իւր ցուպին վրայ, զայս հաղորդելու համար իւր նախկին աշակերտներէն միոյն, որուն «Օգտակար խրատներ»ը «Արեւելք»ի ընթերցողք երբեմն տեսած են Քրիքասէր ծածկանուան տակ:

Պէտք է ըսել թէ, պատուելին իւր հագուստներուն գաղափարներն ունէր «ըսէ ինծի հագածդ, ըսեմ քեզի մտածածդ,» ինքնատիպ, արտառոց կարծիքներն կը յարգէին յինքն: Իւր ծխավաճառն օր մը կը հարցնէր իրեն թէ ի՞նչու միշտ սորրին տեսակէն կը ծխէ. պատասխանեց թէ ծխախոտի գործածութիւնն իրեն համար խնդութիւն մ'էր, և թէ երբ ուրիշներ բարձր տեսակէն ծխելով սուղ խնդութիւն կրնեն, ինք աժան խնդութեամբ կը բաւականանայ. իւր ծխախոտի գործածութեան առթիւ սա՛ ևս պէտք է յիշել որ, երբէք պատուելին սովորական ձեւին մէջ չէր ոլորէր իւր ...ները. կը կարէր ծխաթղթերը լայնքէն, երկու հաւասար մասի, և անոնցմէ միայն մէջ կը պատտէր իւր աժան խնդութիւնը. իւր գլանիկներուն համար տասնեակ մը ծխափող ունէր, զորս կը շարէր իւր բաճկոնակին գրպանին մէջ իրարու քով, Չերքէզի մը վառօդ սփռին կերպարանքը տալով անոնց իւր կուրծքին վրայ: «Մարդ, խմգասոր արարածո՛ց, բասէ օր մը, ծօ ... անգամ ... [illegible] ... բան՞ո...» Ցայտնապէս, մեր պատուելին ... վրայ գաղափար չունէր:

Եթէ գրագէտներէն կը կասկածէր, Պոլսոյ կաթնավաճառներուն ալ աւելի մեծ պատիւ մը չէր ըներ մեր պատուելին. Զաւլըշերէյլն յատուկ պահուած կաթ բերել կուտար իրեն համար. «Աթմանցըլին կաթը խարդախուա՛ծ էր»:

Պատուելին իւր քիմիասիրութեան վայրկեաններուն մէջ հայելիներ կը շինէր իրեն համար, կամ լաւ եւս... կը փորձէր շինել, այնքան վաստկելով մէկ անյաջող հայելիի համար, որքան հարկ է երկու վեցեակ գնելու անկէ Պօն-Մարշէէն ու «Լէաւի» մ'ալ հետը. եթէ նկատենք որ պատուելին իր հայելիներուն մէջ տեսած է ինքզինք միայն, այսինքն չէ տեսած բնաւ, թերեւս նուազ զարմանանք իւր համբաւաւոր ...ին վրայ:

Օր մը ճաշի հրաւիրուեցաւ, և պատուելին պատասխանեց թէ մարդու մէջ «այր ու բէնը չաւրմի՛շ» կընէր. ստիպուեցան առանձին սեղան մը տալ իրեն:

Ուրիշ օր մ'ալ պատուելին Գատըգիւղէն մէկ շունչով Իսկիւտար վերադարձաւ վասն զի այն տան առջեւ ուր պիտի մտնէր դաս մը տալու՝ շուն մը «ծուռ ծուռ երեսը» նայեր էր, է՛հ. իրաւունք ունէր խեղճ շնիկը:

Բ.

Կարելի է ըսել առանց հերքուելու երկիւղի թէ, նոր սերունդը, և նոյն իսկ զարգացեալ մասը գրեթէ տող մ'իսկ չը ճանչնար Միսաքեան պատուելիէն. թերեւս հասարակութիւնն ալ այսու իւր հաշիւը կարգադրել ուզէ պատուելիին հետ, որ քիչ մը շատ կ'անտեսէր ու կ'անարգէր ժողովրդեան սրտին մերձաւորագոյն հեղինակութիւնները: Պատուելին արդարեւ ոչինչ կ'ուզէր հասկնալ նորերէն, թէեւ խնդիր էր գիտնալ թէ, հասկնալու կամքն ունենալէ յետոյ, կարո՞ղ էր ճչդիւ թափանցել նոր գաղափարները: Չեմ գիտեր թէ, Հրանդ, պատուելիին «շփացած տղան» կրցա՞ծ էր զինքն համոզելու որ իւր ընթերցանութեամբ պատուէ «Արեւելք»ն. բայց սա գիտեմ միայն թէ, «Մասիս» օրաթերթին չէր ըներ այդ պատիւը, հանրածանօթ լեզուապայքարին առթիւ միայն օր մը ուզեց «Մասիս»ներն իւր աշակերտներէն, եւ ես բաղդ ունեցայ իրեն մատուցանելու իմ «Մասիս»ներուս հաւաքածոյն. արդ, մեր լրագիրներն այսքան ճանչնալով, գրագիտաց շարքին մէջ ալ հանրածանօթ անուններ իսկ անծանօթ էին իրեն. պէտք է ըսել սակայն թէ հասարակութեան անտարբերութիւնը դէպի պատուելիին պատուելիները, կրնայ բացատրուիլ այնու, զի պատուելին ոչինչ գրած էր ժողովրդեան ընթերցանութիւնը բանդատելու. սատանդաւոր գրագէտներ իրենց գրուածոց ընթերցանութիւնը պարտաւորիչ կ'ընեն կերպով մը: Ո՞վ մնեէ չէ կարդացած Դուրեան, նոյն իսկ անոնք որ պատուելիին պանիրին տափակ ու արձակ վաճառականն են եղած, Խաչատուր Միսաքեան կրնայ ... էջերէ բաղկացեալ յօդուածներու հաւաքածոյներ հրատարակած ըլլալ. (Բէշեանները կարծեմ հատորներ պիտի լեցնէին. որոնք իրենց կարգին դիւրաւ պիտի լնուին ամբողջ գրադարան մը.) դարձեալ Միաբանութեան և Հռովմէականութեան վէճերու առթիւ տետրակ մը — կըսեն թէ նշանաւոր, այլ արդէնութիւն անցած ըլլալով՝ զմեզ պաղ կը թողու բոլորովին. հոս կը տեսնէք արդէն որ պատուելին փոխանակ զուտ գրագէտի դերով բաւականանալուն իր մաստիպարն եղող յոյն իմաստասէրներու օրինակաւ, մէկէ աւելի ոտնձգութիւններ ըրած է զանազան ճիւղերու վրայ. կը հաւաստեն թէ նոյն իսկ գաղափարներ ու գաղափարներ ունէր բնալուծութեան վրայ, թէեւ աւելի կը վայելէր որ ...ի տեղ ...ներ գիտնար այս ինքնատիպ ծերուկը: Մեզ ժամանակակից Միսաքեան, անցեալէն մէջ կ'ապրէր արդէն, կամ լաւ եւս, մարդը կ'ապրէր, բայց գրագէտը մեռած էր: Այս մարդուն ի բացակայութեան իւր յայտնի գործոց, պէտք է ուսումնասիրել ուրեմն իւր գաղափարները, ապրելու եղանակն ու խցիկին մէջ, կ'ըսեն թէ պատուելին կը գրէ՛ր, բայց ապահովապէս իւր գրականութիւնը ծանօթ էր միայն իւր խցիկին երջանիկ մուկերուն: Ո՞վ վկայացուցած էր պատուելին որպէս զի իրաւունք ունենար ի սպառ զրկելու ինքզինք իւր գործոց փառքէն, եւ զմեզ անոնց ընթերցանութեան հաճոյքէն, — ոչ ոք գիտէ. կը յիշուի միայն, թէ պատուելին ժամանակաւ հայ գրականութիւնը ճոխացնել ուզած էր երեք բառերէ եւ տասնեւինը գրերէ բաղկացեալ բարդութեամբ մը, յորում կ'երեւէր գրեթէ բոլոր կենդանաբանական աշխարհը, եւ զոր «Մեղու»ն խայթած էր, այն ատեն. (էհ, զարմանալի էր արդէն որ այդքան անասունք ի մի վայր խռնել չը ջարդէին զիրար) փոխանակ սակայն այդ բարդութեան անասուններուն՝ պատուելին զինքն իսկ խայթուած զգացած էր «Մեղու»էն, և սատի ահա խզումն, յաւէտ ողբալի այդ խզումն: Այդ խզման հետեւանօք գրեթէ ոչ ինչ ունենալով մեր սեղանին, որպէս զի կարենայինք ուղղակի յարաբերութեան մտնել պատուելիին տաղանդին հետ, պէտք է որ իւր յարգելի ժամանակակիցներուն, ու նոյն իսկ իւր մենաշնորհեալ հանճարեղ սանին, Հրանդի յանձնարարութեամբ ընդունէինք այդ ապարդիւն տաղանդը. կենաց այնպիսի շրջանի մը մէջ յորում գաղափարներն եւս քան զեւս կը հասուննան, կ'արմատանան, և համբաւութիւնը բնականօրէն կընդլայնի, պատուելին բոլորովին կը հրաժարի գրականութենէ «իբր ի սատանայէ»: Ենթադրենք որ անարժան էինք մենք իւր գործոց նախանձելի ընթերցողներն ըլլալու, բայց ի՞նչ է սերունդ մը տեւական գործի մը համար. պիտի ըսուի թէ պատուելին իւր անակնկալը յետ մահու գործերով ... էր վերապահած, սակայն ո՞չ ... պատուելին ... [illegible]

(1) Ներկայ յօդուածիս ձեռնարկած էի արդէն, երբ Հրանդի կենսագրականը հաճոյքով ու ճշմարիտ հետաքրքրութեամբ մը կարդացի Աւե-Եւէի մէջ. պատուելիին համար ունեցած իւր խանդաղատանքը զիս չը զարմացներ բնաւ. երախտագէտ աշակերտ...անի մը ու պատուելիին մտերմութիւնը վայելող մենաշնորհեալի մը պարտականութիւնը կը կատարէ միանգամայն. բայց աւելի լա՛ւ, անոնք մեր մէջէն որք քիչ մը շատ միակողմանի պիտի գտնեն յօդուածս, իրաւամբ հակակշիռ մը կրնան համարել Հրանդի կենսագրականն, ու ... ...եր գրական խիղճն ալ կը հան... ...է երբէք խռոված էր:

11 ՄԱՅԻՍ 1891 ՇԱԲԱԹ

[illegible] ծել. Թէ, գուցէ պատուելին ուղեղային անհաւասարակշռութեամբ մը որ զինքն հալածողներ երեւակայել կուտար իրեն ամէն տեղ՝ խորշած ըլլայ հասարակութեան հետ շօշափման մնալէ, Եթէ սաստիկ հալածանքի յիմարութեան պարագայ մը կայ մեր առջեւ՝ պէտք է ցաւինք իրեն համար և մեզի համար միանգամայն. բայց չափաւորելով մեր տեսութիւնը, պէտք է այլ եւս առանց խարխափման ըսել որ, պատուելին բոլորովին զուրկ էր իրաց ճշգրիտ ըմբռնումէն, [illegible]. այս մենամոլն հասարակ մահկանացուաց ըմբռնածէն տարբեր կերպով կ'ըմբռնէր աշխարհս, — այս ալ պէտք է իւր յատուկ հաճոյքն ունեցած ըլլայ — որով հալածողներ կ'երեւակայէր հոն, ուր այնքան տրամադրութիւն կար հիանալու իւր վրայ: Խաչատուր Միսաքեանի մէջ մարդատեցութիւնն աւելի բնազդային էր քան խորհեալ ու կշռուած. բայց պատուելիին արհամարհանքն հոգեբանօրէն ալ թերեւս բացատրուի. ծերունի մը ունէինք մեր առջեւ, որ պառաւ աղջկան մը սրտի դառնութեամբ կը դատէր ամէն բան. եւ ինչո՞ւ չըսել արդէն, թէ իւր ամուրիութեան դժուարըմբեր կեանքը նպաստած չըլլայ իւր աններողութիւնն ու խստութիւնները զօրացնելու. ապահովապէս պատուելին խանդաղատանքի հաճոյք չէր ճանչցած: Այլ այս ամէն տեսութիւններէ վեր պէտք է ըմբռնել թէ կոչումը կը կաշկանդէ, կը գերէ գրագէտը, եւ թէ, եթէ պատուելին գրական իրական տաղանդ մը ունէր՝ պէտք էր որ յայտնապէս երեւան գար հակառակ ամէն աննպաստ պարագաներու. բայց գիտեցէք ընդհակառակն, որ այս մարդուն առանձնակեցութիւնն, եթէ չէք ծիծաղիր բաղդատութեանս վրայ, բոլորովին տարբեր է եղած զորօրինակ Մէստրի առանձնակեցութենէն, որ [illegible] հրաշակերտներուն ծնունդ է տուած: Պիտի առարկուի թէ Միսաքեան պահած ունի իւր գրուածներ. աւելի աղէկ. այժմ որ գործիչն եղած գացած է, ազատ ժամանակ ունինք իւր գործոյ վրայ հիանալու, եւ այդ թող լինի իւր մահուան փոխարինութիւնն, բայց . . . կը կասկածիմ. եթէ երբէք պատուելին երկասիրութիւններ թողած է մեզ, իբր հնաբանական (archaïsme) միայն կարեւորութիւն կրնան ունենալ. դարձեալ կրնան ծառայել մեզ, ազգային բաղդատական գրականութեան մը իբր հիմ, եթէ կարելի է այսպէս ըսել. իսկ եթէ, հակառակ իւր երկրպագուներու համոզման, պատուելին իւր հովանոցը միայն կտակած է ազգին (ինչ որ բան մ'է միշտ,) կ'ըսենք Ամիէլի հետ, թէ «ի՛նչ որ չէ, ոչինչ էր»:

Բայց եթէ կը կասկածիմ պատուելիին տաղանդին վրայ, պատճառն այն է որ չեմ կրնար ըմբռնել ճշմարիտ գրագէտ մը, որ չը սիրէ ամբոխն ու չը կարեկցի մարդկութեան ճակատագրոյն, մինչ պատուելին մեծ տեսակէն մարդատեաց մ'էր. կը խոստովանիմ որ մարդատեցութիւնն ալ իւր յատուկ հրապոյրն ունեցած ըլլայ գրական ու իմաստասիրական երկերու մէջ, բայց թէ կրնա՞յ առողջ գրականութեան մը ծառայել իբր հիմ — այդ կասկածելի է: Պատուելին երեսուն տարի ապրած է խանի մը մէջ ուր իրեն բնակից պանդուխտներ կային. «կիսավայրենիներ» կարծած է զանոնք — ինչպէս կ'ըսէ Հրանդ, — մինչեւ որ համոզուէր թէ դառնուկներ էին անոնք: Ապահովապէս քիչ մը ուշ համոզուիլ էր այդ:

Անկեղծ ու հաւատացող գրագէտի համար ի՛նչ երջանիկ դիպուած, քան այդ պանդուխտներու դրացնութիւնը, անոնց բնակակցութիւնը միեւնոյն խանին մէջ: Ի՛նչ գեղեցիկ առիթ ուսումնասիրելու անոնց նիստ ու կացը, նահապետական կեանքի իբր փշրանք. լսելու անոնց հայրենաբոյր բարբառը, խնդութեան աւաղ, խուսափուկ ճայթիւններն ու աղօթից միամիտ հծծիւնը. անոնց սրտամորմոք հեծեծանքն անմխիթարք, խոնաւ ու սեւ պատերու ամայութեան մէջ, ու դարձեալ անոնց անտաշ այլ սիրանոյշ երգերն որոնք ուրիշ հեծեծանք մ'են. ու մօտենալ անոնց, այդ պանդուխտներուն, բեռան տակ կորիճ ու փայրագ, ու կարեկիցներու առջեւ հեզիկ ու համբոյր. պրպտել անոնց կեանքը որ կեանք մը չէ, հալիլ անոնց սիրտին ըղձուչութեամբ, մեղմի՛ւ, զի կը վախնամ որ բղխի, արիւնի, եթէ չօշափէք զայն. լսել «երկրին» պատմութիւնները, հովուերգութիւններն որք կը պարզուին արձակ դաշտին վրայ ու արեւ արեգական տակ. լսել, լսել, լսել, և անոնց արցունքը լալ. Բայց պատուելին ուշ հասկցած էր թէ զարիպներն ալ մարդ էին, և մանաւանդ մարդէ աւելի բան մը հայրենի հողին մէկ սիրական կտորը: Պատուելին թերեւս ուրիշ շատ բաներու համոզուէր, համոզուէր զոր օրինակ, թէ աշխարհն անիրաւ չէ իւր դէմ, այլ ինքն է անիրաւողն անոր դէմ. բայց իւր կասկածանքի բնազդէն վարեալ մոլորեալ՝ չէր ուզեր քննել իրերն ու անձինք, ի զուր իւր ակնոցին ապակիները կրկին էին, իր հարմանիէն հեռու չէր տեսներ, իւր խանն իսկ չէր ճանչցած. երբ այս ծերունին իւր մահուան անկողնոյն շուրջ տեսաւ իւր անծանօթ սաներն ամէն խնամք ու հոգածութիւն ջամբելով իրեն, չը կասկածեցա՞ւ արդեօք նոյն իսկ իւր կասկածանաց վրայ — թերեւս, բայց ո՛չ էր:

Պատուելին մեծ մտքերու ազատ թռիչով փոխանակ ապագայն իսկ ըմբռնելու, գուշակելու, իր ժամանակն իսկ չէր ուզեր հասկնալ: Միսաքեանի նման ջոջեր որք նախնի իմաստասէրներու նման ինք- [illegible]

[illegible] կի» գրականութիւնը մշակելը ժամանակի զուտ կորուստ մ'էր. պէտք էր կռահել թէ քնարերգական գրականութիւնը շռայլութիւն էր մեզ համար գոնէ, և թէ գրականութիւնն հարկ էր ընդհակառակն ժողովրդեան կեանքէն բղխելով օգտակար ու զօրաւոր գործիք մը դառնար ժողովրդեան ծառայելու, բայց պատուելիին համար այս ամէնն արտառոցութիւններ էին, զոր օրինակ, ժողովրդեան կեանքն ուսումնասիրող վիպասաններն «մէտաքսեա» ներ էին իրեն համար իր խօսքովը: Իւր հնադարեան գրքերէն անդին սահման չըկար գրականութեան, առանց դասականի գրագէտ չկար. օր մը մեր պատուելին չէր մտածեր թէ դասականներն ալ իրենց հրաշակերտներն արտադրելու համար ուրիշ դասականներ չէին ունեցած ուսումնասիրելու. թէ հանճարը միայն բաւած էր, և թէ վերջապէս Կոնքուռներու նման խոշոր տաղանդներ, իրենց տաղանդին իսկ իրաւունքով համարձակած էին ըսելու «Հիներն եղած են վարժապետներուն հացը տալու համար միայն»: Բայց սրբապղծութիւն մ'էր այսպիսի կարծիքներ յայտնել պատուելիին առջեւ. իւր միտքը մագաղաթներով սնուցած ու ինք եւս խցիկին միջավայրին մէջ պարփակուած, այս ուռուցիկ ծերուկը, կուզէր որ արձակէ իւր վճիռները, բնաւ բարի կամեցողութիւն չունենալով ընդդիմախօսին առարկութեանց թափանցելու, չէր ուզեր որ խօսէիր իրեն. եթէ խօսէր, պէտք էր որ ծաղրէր զքեզ, և եթէ չտրտնջէիր՝ պէտք էր որ բարկէր զքեզ, ու մերժէր, և նոյն իսկ առանց բարեւելու: Դեռ պատանի վարժարանի մը փակման պատճառ եղաւ, պէտք է ըսել որ այս խստամիտ պատուելին սկիզբէն ի վեր տարօրինակ կերպով կօգնէր լուսաւորութեան «սուրբ» գործին: Միսաքեան յետամնաց մը չէր, այլ յետադէմ մը. ամէն նոր գաղափարի ընդհարումէն յետս ընկրկելով տակաւ, կ'երթար իւր նախնի դիրքն իսկ կորսնցնելու՝ այլ եւ թմրելու [illegible] մէջ. այնպէս որ, զարմանալի չը պիտի ըլլար որ օր մը, եթէ մարդկային կեանքը սահման չունենար, նախնական մարդը դառնար Միսաքեան որուն ալ ուրուագիծն էր կարծես. այս հնամոլն ապահովապէս պատուական հնագէտ մը պիտի ըլլար քան գրագէտ մը. իր գլուխը տասնեւութերորդ դարուն մէջ (յառաջացէք դեռ եթէ կ'ուզէք) կ'ապրէր եւ ոտքերը տասնեւիններորդին մէջ, փարախը չունեցող կենդանւոյ մը նման, պատուելին եկած ինկած էր մեր ժամանակը, փոխանակ Տակիտոսի ժամանակակից ըլլալու: Նախնի իմաստասէրներու այս անհաշտ բազմատ միտքը, նախնի ժամանակաց վրայ հիանալ եթէ յոգնէր, այն ատեն միայն կուգար իւր ժամանակն խայթելով զբօսնելու. եթէ երբէք պատուելին բան մը ժառանգած էր իւր դիւցազն հօրմէն՝ այն եւս իւր սանդն էր իբր խայթոց. այդ սանդը բնաւ չժանգոտեցաւ Միսաքեանի մատներու մէջ:

Չեմ գիտեր թէ պատուելին իմաստասիրութեամբ ալ զբաղա՞ծ է լուրջ կերպով. բայց սա գիտեմ թէ իմաստասիրական սկզբունքներն անգիտանալ է գլխովին, պարփակուիլ միակ դաւանանքի մը անձուկ ու միակողմանի շրջանակին մէջ, ինչպէս կ'ընէր պատուելին, եւ մէկ հայեցակէտէ քննել ամէն իրերն անխտրաբար: Մեծագոյն փիլիսոփայութիւնը, գիտենք ամենքս, տեսութեանց, ըմբռնմանց ընդարձակութեան ու [illegible] մէջ կը կայանայ, եւ Խաչատուր Միսաքեան եթէ իւր գանկովը չը դատէր, պէտք էր [illegible] դատէր աշխարհը: Իւր վարդապետութիւններն էին միակ կարելիներն, ու միակ լաւագոյնները: Տէր Աստուած, այսօր դարուս նշանաւորագոյն խորհողներէն մին, Թէն, որ իւր գրադատական ուսումնասիրութիւններով վեր ի վայր շրջած է գեղարուեստական արտադրութեանց բացատրութիւնը, իբր ճշմարիտ փիլիսոփայ, հետաքրքրութեամբ կը հետեւի, կը հանդուրժէ ամէն նոր մտքերու որք իւր վարդապետութիւնները տապալել կը փորձեն. երբ նոյն իսկ կը զգայ զայն, իբր ժամանակին հետաքրքրական մէկ արտայայտութիւնը, համոզուած թէ ապագայ մտքերուն տրուած է նոյն իսկ ի սպառ սպառ քայքայել իւր հիմնարկած արուեստի իմաստասիրութեան հսկայ շէնքը, որովհետեւ այսպէս կ'երթայ աշխարհս՝ մեր պատուելին, չուզեր հասկնալ ինչ որ իւր հովանոցին շուքին տակ չը մնէր: Պատուելին կրնար գիտնալ իմաստասիրաբար հաստատուած սա ճշմարտութիւնը թէ, ամէն ժամանակ-միջոց իւր յատուկ գեղագիտական տարազն (formule) ունի, եւ այսու, փոխանակ ծաղրելու, ձաղկելու իրմէ յետոյ երեւցող գրագէտները, պէտք էր փիլիսոփայօրէն զանոնք ժամանակին մէկ բացատրութիւնն համարէր: Հարկ էր գիտնալ թէ այդ բացատրութիւնն անխուսափելի էր ու անդիմադրելի, եւ թէ փոխանակ անոր դէմ մաքառելու վայրապար՝ հարկ էր ընդհակառակն կարելի օգուտը քաղել անկից. է՛հ. կը խորշէր մեր գրականութեան յանդգնութիւններէն, բայց Աստուած կը խնայէր իրեն որ դիպուած մը իր ձեռք չէր տար զորօրինակ բնապաշտ, փտապաշտ եւ անկապաշտ հեղինակի մը գործն. պատուելին կաթուածահար պիտի մեռնէր: Ընդունինք որ մոլորեալներ էինք մենք, բայց Միսաքեան մեր մոլորութիւնը չէր ողբար այլ կը ձաղկէր զայն: Որչափ պիտի գորովէինք զինքն եթէ իբր ճշմարիտ նահապետ գրականութեան, զօրացնէր զմեզ իւր աննկուն օրինակաւն, յորդորէր զմեզ ամենքս, և մենք բոլորէինք իւր շուրջն, իր գրագէտի խորհուրդն ու բարի ծերունւոյ օրհնութիւններն մէկէն ընդունելու:

Իբր գրագէտ ու իմաստասէր քննելէ [illegible]

[illegible] որ յարմարագոյն ըլլայ պատուելիին. ցաւալի սխալ մ'ալ մեր մէջ սա է որ, կը շփոթենք միշտ քերականները գրագէտներու հետ: Ռուսահայոց համար Խաչատուր Միսաքեան լոկ հայկաբան դասատու մը պիտի ըլլար. բայց հայկաբանութեան լիւքսը փոքր պերճանք մը կը գտնենք մենք մէկ մարդու մը համար. արդ, իբր հայկաբան ալ դիտելի է որ պատուելին նոյն իսկ քերականութիւն մը ի ձեռին չը ներկայանար մեզ. ապաքէն հովանոցն ու գաւազանը շատ մեծ տեղ մը կը գրաւեն իր ձեռաց մէջ. որպէս զի հատոր մ'ալ կարի ըլլայ սեղմել հոն: այլ ենթադրելով նոյն իսկ որ պատուելին ներհուն հայկաբան մը եղած ըլլայ, եւ, որ գրաբարեանց համար բարբարոս մը կրնամ համարուիլ, դժբաղդաբար սա հասարակ դատողութիւնը կ'ընեմ [illegible] որ, Միսաքեան, ինչպէս թիւր կ'ըմբռնէր աշխարհային իրերը՝ նոյնպէս եւ թիւր ընտրողութիւն մը ըրած ըլլալով գրաբարի՝ չէր կրնար երբէք քաջ հայերէնագէտ մը ըլլալու յաւակնիլ Այտընեանի եւ այլոց տեսակէն: Միսաքեան, Հիւրմիւզի և մանաւանդ Բագրատունւոյ գրաբարը ներբողելով հանապազ՝ անտեսել ու ստորադասել կը թուէր ոսկեղարու մատենագրութիւնը, միակ ճշմարիտ ու միակ անխառն. ըստ իս, պատուելին բանասիրական ու լեզուական ամենէն տարրական օրինաց դէմ կը մեղանչէր այսու, զի ըսել թէ, ոսկեդարու գրականութիւնը պարզապէս անբաղդատելի է, շատ սովորական բան մը ըսել է այսօր: Ոսկեդարեան դպրութեան գերազանցութիւնը ինծի չէ որ պիտի լսէք, Գուրգէն կ'առանձնէ այդ պաշտօնը եթէ կ'ուզէք. իմ մասիս կ'զգուշանամ սրբապիղծ մատներս դպցնելու անոր. եւ եթէ դպչիմ՝ պէտք է ձեռնոցով ըլլայ այն. բայց ի փոխարէն իրաւունք կուտամ ես ինծ մտածելու թէ, Բագրատունւոյ գրաբարը նոյն իսկ անոր համար գեղեցիկ է որ ոսկեդարեանէն ներշնչուած է, և եթէ գնահատենք, հրանանք միայն վրայ, պէտք է որ մեր գովեստն ու զարմանքն վերապահենք միայն: Հակառակը կ'ընէր Միսաքեան, իւր նախասիրած գրքերն էին [illegible], Նուէր, Աքսորականք, Միայնակին համար բայցէք Մխիթարեանց գրքեանց ցանկը:

• • •

Խաչատուր Միսաքեանի հետ կ'աներեւութանայ մեր ժամանակին ամէնէն շահեկան դէմքերէն մին. աւելի [illegible] մը քան [illegible] մը, այնքան աւելի հետաքրքրական է որքան ինքնատիպ, տարաւայ: Այսպիսի ժամանակի մը մէջ յորում միօրինակ կրթութիւն մը առաւել կամ նուազ համեմատ անհատներ կը կաղապարէ ըստ բարոյականին՝ թերեւս արժանիք մը լինի ինքնութիւնը. կը խոստովանիմ, Միսաքեանի այդ ինքնութիւնն աւելի կը հրապուրէ զիս քան իւր գրականութիւնը:

Ինքնին նուազ աններող պէտք է ըլլանք արտառոցութեան որքան չենք գիտեր թէ ո՛ր կ'սկսի այն ճշդիւ եւ ո՛ր կը վերջանայ. ո՛վ պիտի գծէր այդ սահմանները. կարելի՞ է. ինչպէս կը պատահի ինքնագլխութեան պաշտօն — որ առօրեայ ու միանգամայն ենթակայ ըլլանք ինք զինքնիս. բայց այս մտածումները հեռուէն կը տանին զմեզ ու կը մոլորեցնեն:

Արդ, պատուելին թէ և բաւական մտքի անկախութիւն ունեցած չըլլայ հասկնալու իւր ժամանակն ու իւր ժամանակին մարդիկը, բայց ժողովուրդն իրմէ աւելի իմաստո՛ւն կը հասկնայ զինք, ու գիտէ խառնուածքի բաժին հանել ամէն անհատի մէջ: Ուրեմն բաւականանանք զարմանալով ինքնատիպ մարդուն վրայ, թողլով որ այժմ Զօպայեան, Զամարճեան Մալէզեան եւ ընկերութիւնն, որք քան զինքն կանխած են, լաւ եւս գնահատեն, ճաշակեն գրագէտն ու իմաստասէրը: Սովորութիւն է ըսել մեռեալներու համար՝ իբր մխիթարութիւն թէ «մեր արտասուաց վրայ կը ծիծաղին». բայց եթէ Միսաքեան ծիծաղի՝ մեր յիմարութեանց վրայ պիտի ըլլայ այն:

Մենասէր ծերունին, այժմ ամէն ժամանակէ աւելի կղզիացեալ ու անվրդով կը հանգչի Պալըգլը-Պաշըի գերեզմանատանն, այդ Հայ Պիւզլինեան, հոն, այն շիրմին մօտ ուր կը հանգչի Դուրեան, Հայոց «վսեմ մանուկը»: Պէտք է շնորհաւորել Հրանդն ի յիշատակ Միսաքեանի շիրիմ մը կանգնելու գաղափարն ունեցած ըլլալուն համար: Հարկ է փառաւոր կանգնել այն շիրիմը, որպէս զի ազգին մտնչենական մէկ հեգնութիւնն ըլլայ այն՝ այդ ծերունւոյն դէմ որ իր «վստահութեամբ չէր պատուեր» ազգն. պէտք է կանգնե՛լ այդ շիրիմը, ցոյց տալու համար թէ ազգն հաւասարապէս գիտէ գորովել զանոնք որ ծառայեցին իրեն, եւ զանոնք որ ծառայելու կամքն ունենալով, թիւր կասկածանքով մը ծառայել չը խրտչեցան: Եթէ պատուելին մեծ ծառայութիւն մը չէ մատուցած ազգին՝ գէթ ծառայելու կամքն ունեցած է. եթէ իւր գիրն չէ ճանչած, իւր սիրտը — կ'ըսեն մեզ, — բարբոխած է գրականութեան համար. Ու կը յաւելում. այդ շիրիմը պէտք է ամուր, շատ ամուր կանգնել, որպէս զի երբ պատահմամբ, օր մը, նոր գրագէտներ մէկը Պալըգլը Պաշըի գերեզմանատան մէջ զամբանական մը արտասանելու [illegible] պարտականութեան մէջ գտնուի՝ պատուելին նորարանութենէ մը գայթակղած՝ մէկ կողմ չը նետէ յանկարծ շիրմին կափարիչն, ու ցցունելով իւր ուրուականի գլուխը չը գոչէ, «Պապուկներ . . .»

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ

(Շարունակութիւն տե՛ս թիւ 27 . . .)

[illegible] րեկամաց խորհրդով կ'ապաստանի Խորասանճեան Պետրոս Ամիրայի տունը՝ աչքէ հեռի և սպառնալիքէ զերծ մնալու նպատակաւ: Սակայն այս կամաւոր աքսորը, գործելու ազատութեան այս անօրինակ կաշկանդումն՝ կենդանի մահ էր Շահնազարեանի համար, այնպէս որ տեսնելով թէ այլ եւս իւր դերը վերջացած է ի Պոլիս և գուցէ իւր ներկայութիւնն իսկ ողբալի երկպառակութեանց տեղի տայ՝ կը թողու Բիւզանդիոնն և 1856ին կը մեկնի ի Փարիզ:

Ֆրանսական ոստանին մէջ Շահնազարեանի առաջին և գլխաւոր գործը կը լինի՝ յամառ աշխատութեամբ հետեւիլ Ֆրանսերէն լեզուի, կատարելագործել այն լեզուն՝ որով մի քանի տարի յետոյ այնքան փառաւոր եղանակաւ պիտի ներկայացնէր իւր երկասիրութիւններն առաջի եւրոպական աշխարհին: Ամբողջ մէկ տարի իւր մտադրեալ նպատակին և ապագայ գործունէութեան ծրագիրը կը պատրաստէ, հրաւէր կ'ուղղէ Ազգին բանասիրաց և վանականաց՝ պարզելով իւր նպատակն և նոցա աջակցութիւնը խնդրելով իւր կարեւոր ձեռնարկութեանն առթիւ: Յաջորդ տարին՝ (1857) Ճէզայիրլեան Մկրտիչ, Խորասանճեան Պետրոս, Ապրօ Սրբազան, Եուսուֆեան Յովսէփ Չէլէպի, Խաչատուր Լազարեանց, Կոստանդեան Մահտեսի Գրիգոր, Մոմճեան Մկրտիչ աղայի և այլոց՝ իւր Թուրքիաբնակ և ռուսաբնակ բարերարաց օժանդակութեամբ՝ Ֆրանսական մայրաքաղաքին մէջ կը հիմնէ հայկական առաջին տպարանը:

Ահա այս թուականէն կ'սկսի Շահնազարեանի կենաց ամենէն բեղմնաւոր շրջանը, ամենէն արդիւնաշատ գործունէութիւնն և անմահութիւնն իսկ: Այդ տպարանէն յաջորդաբար լոյս կը տեսնեն իւր ձեռագիր և ցիրուցան պատմական անգին գոհարներն «Ըստ Հայ պատմագրաց» վերնագրով բովանդակեալ եօթն հատորներ որք են՝

1. Ղեւոնդ Պատմագիր, 2. Ստեփաննոս վարդապետ Տարօնեցի, 3. Ստեփաննոս Օրբէլեան, Մետրապօլիտ Սիւնեաց, Ա. և Բ հատորք. 4. Տարեգիրք 5. Վահրամ Րաբունի. 6. Մովսէս Կաղանկայտուացի՝ պատմիչ Աղուանից Ա. և Բ հատորք. 7. Թովմաս Մեծոփեցի:

Սակայն կարելի՞ է երեւակայել թէ ի՛նչ աննկարին աշխատութեան և գերմարդկային համբերութեան արդիւնք էին այս գործեր: Պատմական անգին՝ այլ հնամաշ եւ անկապ գրուածոց լաբիւրինթոս մ'էր բացուած Շահնազարեանի առաջ: Հաշտեցնել ժամանակագրական հաշիւներ, — այդ ձեռագիրները չափել ու ձեւել պատմական արուեստի, քննադատութեանց, լեզուի և իւրաքանչիւր դարու ոգւոյն համաձայն, գրեթէ ոգի ու կեանք տալ ազգային գրականութեան այդ կարեւոր ճիւղին — ահա այս եղաւ Շահնազարեանի մեծագոյն և ամենափառաւոր ծառայութիւնը: Այլ ամենէն աւելի եւ ըստ վկայութեան բոլոր հայ պատմագիտաց, պատմական այդ գործոց մէջ Շահնազարեանի տուած ծանօթութիւնները նոյն իսկ բնագիրներէն աւելի կ'արժեն՝ իբրեւ ներհուն պատմագիտի՝ հմտալից կարեւոր և ամբողջացուցիչ տեղեկութիւնք՝ հաշտ պատմական օրինաց եւ ժամանակագրութեան պահանջմանց: Ի մի բան, եթէ ներուի ինծ, պիտի համարձակիմ ըսել թէ՝ Կարապետ Շահնազարեան Հայ պատմութեան Բիւվիէն եղած է:

Ողբացեալ Շահնազարեան մտադրած էր տասն եւ չորս հատորներու մէջ ամփոփել իւր թանկագին ձեռագրերն, այսու նպատակաւ կը դիմէ Ազգին նիւթական ձեռնտուութեան, սակայն Շահնազարեանի նպաստելու ժամն անցած էր, և հետեւապէս կը պարտաւորի կիսկատար թողուլ:

Շահնազարեանի հայերէն այլ բազմաթիւ երկասիրութեանց մէջ յիշատակութեան արժանի են գրաբար լեզուաւ դասական մի թուաբանութիւն տպեալ յէջմիածին 1842ին — «Ուսումն Քրիստոնէական հաւատոյ» նոյնպէս գրաբար և տպեալ ի Շահնազարեան վարժարան, և մանաւանդ «Հերքումն Դաշանց Թղթի» անուն այն նշանաւոր գրքոյկը որ ժամանակին ա՛յնքան մեծ աղմուկ հանած է:

Կարապետ վարդապետ միեւնոյն եռանդեամբ ու միեւնոյն խնամով ամբողջ երկու տարի ինքզինքը կը նուիրէ Փռանսերէն երկասիրութեանց: Նախ կը թարգմանէ Ղեւոնդ Պատմագիրը, ապա յաջորդաբար կը գրէ համառօտ Պատմութիւն մը Հայոց, այլ և այլ աշխատասիրութիւններ, մեր լեզուի, մեր կրօնի, մեր պատմութեան այլ եւ այլ շրջաններու, մեր պատմութեան հեթանոսական շրջանի մասին, և այս ամէնը՝ լի պատմագիտական և իմաստասիրական ներհուն եւ լիակատար ծանօթութեամբք: Ֆրանսական Մայրաքաղաքին մէջ ապրելով Փռանսական լեզուաւ գրել ամէնէ դժուարին նիւթոց վրայ, ծափահարուիլ դժուարապահանջ մեծ հեղինակութիւններէ, բանախօսել առաջի անուանի Արեւելագիտաց, կարեւորութիւն և ուշադրութիւն հրաւիրել աննշան կարծուած անցելոյ մը վրայ, յաջողապէս գրել եւրոպական մամլոյ առաջնակարգ ներկայացուցիչներն հանդիսացող ամենէ լաւը թեր- [illegible]

իւր արդար վարձատրութիւնը կ'ընդունի վաղ կամ անագան, Փռանսական աշխարհն ալ խնդութեամբ կ'ողջունէ այս Արեւելեան հանճարն եւ ի վարձատրութիւն իւր մատուցած անբաւ ծառայութեանց՝ 1862ին՝ կ'ընտրէ զՇահնազարեան պատուակալ անդամ Փռանսական կաճառին Արձանագրութեանց և Գեղեցիկ Դպրութեանց ճիւղին:

Սակայն մտաւոր եւ մարմնական երկարատեւ ու անձնամաշ ճգնութիւնք՝ սկսած էին ընկճել այն պարթեւական հասակն, բոլորովին գունաթափ՝ եւ անողոք հիւանդութիւն մը սկսած էր բոյն դնել այս աննման անձին մէջ. Ականատես անձինքներէ եւ կենդանի վկաներէ (գլխաւորապէս Արծրունի Տ. Գէորգ Ա. քահանայէ) լսեցի թէ Շահնազարեան ի Փարիզ գտնուած պահուն՝ իւր մտաւոր ծանր աշխատութենէն ի զատ՝ խիստ շատ անգամ ալ ինքն կ'ընէ եղեր գրաշարութիւն. խոնաւ յարկերու ներքեւ ամբողջ ժամեր կ'աշխատէր, չունէր զգեստ մը որ առանց կարկտանի ըլլար, շատ անգամ չոր հաց կուտէր, զրկելով իւր հիւանդագին անձը կենաց անհրաժեշտ պիտոյքներէ: Այս զոհողութիւնը կ'ընէր Շահնազարեան որպէս զի կարենայ գումար մը գոյացնել եւ անով ազգին կարեւոր մէկ պակասը լնուլ. Եկեղեցական վարժարան մը հիմնել և առաջնորդ պատրաստել Ազգին:

Որքան իրաւամբ ուրեմն այս ճշմարիտ և անձնուրաց վարդապետն պիտի համարձակի ըսել իւր Երկնաւոր Վարդապետին «Տէ՛ր, որպէս հովիւ քաջ և բարի, զանձն իմ եդի ի վերայ ոչխարաց իմոց»:

1862 թուին վերջերը՝ Մանչէսդըրի Հայ գաղթականութիւնը հիմնելով Հայկական մի մատուռ, զՇահնազարեան կը հրաւիրէ ընդունիլ իրենց առաջնորդութեան պաշտօնը: Կարապետ վարդապետ սիրով կը համակերպի այս հրաւէրին եւ ի Փռանսա տասնամեայ բնակութենէ մը յետոյ կ'անցնի Անգլիա և անդ առաջին գործը կը լինի երկրին լեզուին ուսանիլ: Քիչ յետոյ իւր տպարանը Փարիզէ կը փոխադրէ ի Մանչէսդըր և կ'սկսի հրատարակել «Երկրագունդ» գրական-պատմական հանդէսը որ ապա շարունակուեցաւ Շահնազարեան վարժարանի սանուց միջոցաւ եւ վերջին տարիներս՝ Ասիական ընկերութեան ձեռօք և խմբագրութեամբ Եղիա Էֆէնտի Տէմիրճիպաշեանի:

Որպէս ի Փռանսա՝ նոյն և Անգլիոյ մէջ նշանաւոր անձնաւորութիւն մը կը դառնայ Շահնազարեան: Անուանաւոր գիտունք և Արեւելագէտք կ'սքանչանան նորա մեծ հմտութեան վրայ և կը շնորհաւորեն զՀայս որք իրաւամբ կրնային հպարտանալ Եւրոպական համբաւ վայելող անուանի առաջնորդ մը ունենալնուն համար:

Սակայն դառն ճակատագիրը, այն մահաբեր հիւանդութիւնը (շաքարախտ) որ սկսած էր արդէն իւր աւերումները գործել, վեր ի վայր կը յեղաշրջէ ամէն հաշիւ որով Շահնազարեան կը պարտաւորի ակամայ թողուլ իւր պաշտօնատեղին եւ Փարիզ վերադառնալ իւր անձը դարմանելու համար: Ընդունայն, գիտութիւնը տուած էր իւր անդառնալի վճիռը: Շահնազարեան ճամբայ կ'ելնէ ի Պոլիս՝ հանդիպելով Եգիպտոս՝ ուր ժամանակ մը կը մնայ Նուպար փաշայի մօտ: ԶՇահնազարեան ի Պոլիս չբերած՝ չմոռնամ սա կարեւոր պարագայն յիշեցնել ընթերցողին թէ՝ հոգելոյս վարդապետն՝ իւր ի Պոլիս առաջին բնակութեան առթիւ՝ մտերիմ ծանօթացած էր Խասգիւղի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ Աւագ քահանայ Արծրունի Տ. Գէորգի հետ զոր իբր հայր ընդունած էր և փոխադարձաբար անքակտելի սիրով և համակրութեամբ կապուած էին միմեանց: Շահնազարեան որդի էր, ո՛չ զոք ունէր Արծրունիէն ի զատ որու կը գրէ Փարիզէն իւր հիւանդութիւնն և կ'իմացնէ Պոլիս վերադառնալու մտադրութիւնը:

Այսպէս՝ 1864 թուականին՝ Շահնազարեան երկրորդ և վերջին անգամ կը մտնէ ի Պոլիս ուր՝ հայրական խնդութեամբ և գրկաբաց կ'ասպնջականէ զինքը Արծրունի Տ. Գէորգ քահանայ: Ճակատագրային զուգադիպութեամբ մը՝ այս երկու հալածեալ անձինք վերջին անգամ մ'ալ զիրար կը գտնէին: Արծրունի Տ. Գէորգն ալ իւր լուսաւորեալ գաղափարաց համար՝ իւր ժամանակի [illegible] իբրեւ [illegible] ամբաստանուելով 1839ին աքսոր գացած էր ի Զօրլու (1):

Իւր նախկին բարեկամաց և իւր հանճարոյն սքանչացողաց համար՝ նշանաւոր ժամադրավայր մը կը դառնայ Խասգիւղ: Շահնազարեան՝ հակառակ իւր հիւանդագին վիճակին՝ ամենուն հետ կը խօսի ժամերով, կը գոհացնէ նոցա հետաքրքրութիւնը, այլ մանաւանդ խորհուրդ կուտայ ոյժ տալ ազգին դաստիարակութեան: Ինք մանաւորապէս շատ համակրած էր Խասգիւղի որ՝ իրաւամբ կը պարծէր յայնժամ իւր բարեկարգ և բազմարգիւն վարժարանով: Շահնազարեան զԽասգիւղ անուանած էր «Պոլսոյ Աթէնքը»: Միայն չգիտեմ որ՝ եթէ այսօր կենդանի լինէր Շահնազարեան՝ գէթ Պիրէոն անուանելու պատիւը պիտի ընէ՞ր նոյն թաղին:

Մի օր, երբ նստած էր Արծրունի Պապային և Վարժապետեան Ներսէս վարդապետի հետ, այցելութեան կուգայ բարեյիշատակ Սրբուհի մայրապետ Գալֆաեան: Զինքը կը ներկայացնեն Շահնազարեանի որ՝ դառնալով անոր կ'ըսէ «Մայրապետ, Եւրոպայի մէջ մայրապետներն իրենց ուխտն ու անձնուրացութիւն՝ աւելի գործնական և աւելի մարդասիրական եղանակաւ կ'ապացուցանեն. Անոնք որբեր ու հիւանդներ կը խնամեն, անոնք տղոց դաստիարակ կ'ըլլան, թշուառներ կ'որոնեն, նոցա արտասուքը կը սրբեն և իրաւամբ կ'ողջունին «գթու- [illegible]

[illegible] թիւ անոնց օրինակին: Տեսէ՛ք, ժանտախտը ո՛րքան աւերումներ, ո՛րքան թշուառութիւններ սերմանեց. գտէք, դիմեցէք, գործի սկսէ՛ք՝ հաւատք ունենալով Ազգին ժառանգակութեան վրայ:» — «Հայր սուրբ, կը պատասխանէ Սրբուհի մայրապետ, ուսում չունիմ որ տղայ դաստիարակեմ, հարստութիւն չունիմ որ նիւթապէս օգնեմ թշուառներու, բայց ինչ որ ունիմ — առողջութիւն և յօժարութիւն՝ կը նուիրեմ ազգին որբերուն՝ հանդիսաւորապէս ուխտելով ձեր առաջ՝ մինչեւ մահս հաւատարիմ մնալ խոստմանս:» Եւ ո՞վ չգիտէ թէ ո՛չ միայն ա՛յնքան հաւատարիմ գտնուած է իւր ուխտին և ա՛յնքան անձնուիրութեամբ կատարած իւր վսեմ պաշտօնն որպէս էր Սրբուհի Մայրապետ՝ իւր [illegible] տեսակին մէջ:

Տ. Արծրունի՝ իւր հոգեհատոր բարեկամին հիւանդութեան օր քան զօր ծանրանալը տեսնելով՝ նոյն տարւոյ գարնան եղանակին՝ ընտանեօք օդափոխութեան կը տանի ի Եադաճըք: Կիրիտլի Մուսթաֆա փաշա որ անդ կը գտնուէր նոյն տարին՝ զարմանօք կը դիտէ թէ՝ Շահնազարեան ամէն առաւօտ որոշեալ տեղ մը սկսելով՝ մտախոհ կը քայլէ անընդհատ և ուժասպառ կանգ կ'առնու: Օրին մէկը՝ հետաքրքրութեամբ մօտենալով՝ պատճառը կը հարցնէ. — Փաշա՛, կը պատասխանէ սրտաճմլիկ ձեւով մը — «Մէզարըմըն մէսաֆէսինի էօլչիւեօրըմ . . .» Եւ արդարեւ քայլերն սկսած էին նուազիլ, կեանքը կը մօտենար իւր արեւմուտին: Միայնութիւն և բժշկական դարմանի դժուարութիւնն այդ հեռաւոր վայրին մէջ, կը պարտաւորեն վերադառնալ ի Խասգիւղ: Այս անգամ Շահնազարեան կը խնդրէ Տ. Արծրունիէ որպէս զի երեք Եւրոպացի և երեք Հայազգի անուանաւոր բժիշկներ հրաւիրէ: — Հայր սուրբ, կը հարցնէ Արծրունին զարմանալի միամտութեամբ, սնտուկ մը դեղագիր ունիս, Եւրոպայի մէջ ամենէն երեւելի ու փորձւոր բժշկաց ցոյց տուիր քու անձդ և ոչ ինչ կրցան ընել, կը հաւատա՞ս թէ անոնց աշակերտները կարողանան ցաւուդ դարման տանիլ: — Իրաւունք ունիս Պապա, բայց կեանքն անոյշ է . . . ա՜խ, ես կը փափաքէի գէթ 8—10 տարի եւս ապրիլ տակաւին՝ իմ խորհուրդներս կարենալ իրագործելու համար:

Աւելին կայ. Շահնազարեան խորհելով որ մի գուցէ անտանելի բեռ մը լինի Արծրունիի անձնուէր ընտանեաց, իւր հիւանդութիւնը պատրուակելով՝ կը խնդրէ Տ. Արծրունիէն՝ որ թոյլ տայ իրեն աւելի տաք երկիր մը երթալ, օրինակի համար Սամոս, Պէյրութ կամ Եգիպտոս: Արծրունին կ'ընդդիմանայ այս խորհրդին, աղերսանօք կը խնդրէ որ բնաւ հրաժարի այդ դիտաւորութենէն և իբրեւ իւր հարազատ ծնողաց և ընտանեաց ծոցը նկատէ ինքզինք:

Բայց ո՛րքան սրտայոյզ բառերով նկարագրեց ինծ Արծրունին, ողբացեալ Շահնազարեանի կենաց վերջին ժամերը:

1865 օգոստոս ամսոյ վերջին օրն էր, ըսաւ: Զիս և բոլոր ընտանիքս կանչեց, ա՛լ եւս ձայնը չէր ելնէր, խնդրեց որ Աւետարան կարդամ և զինքն հաղորդեմ: Ապա՛ գլխու և ձեռաց նշաններով ամենուս ալ առանձին առանձին շնորհակալ եղաւ. վերջին մնաս բարեւը կ'ըսէր . . .: Բազկացս մէջ առի զինքն և լսի արտասուելով, Հայր սուրբ, դու կ'ուզէիր Սամոս, Պէյրութ և կամ Եգիպտոս երթալ, դու կը փափաքէիր այնպիսի երկիր մ'երթալ ուր դարման գտնէիր քու ցաւուդ, բայց հիմա ա՛լ եւս պէտք չունիս ատոնց ամէնուն, քու Երկնաւոր Վարդապետդ կը կոչէ քեզ ա՛յնպիսի տեղ մը ուր ո՛չ ցաւ կայ ո՛չ հալածանք և ո՛չ տառապանք. Ահա՛ լսէ՛ Իւր ձայնը որ քեզ կը կոչէ ըսելով «Եկա՛յք օրհնեալք Հօր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալն ձեզ ի յաւիտենից:»

Այս վերջին խօսքերուն հետ՝ Շահնազարեան չուած էր արդէն ի բնագաւառն երանելեաց . . .:

Մահուանէ չորս մ'առաջ՝ կը հանէ իւր կտակը և զայն Արծրունիի կարդալ տալէ յետոյ՝ կը խնդրէ որ յանձնէ զայն Ներսէս վարդապետ Վարժապետեանի, որպէս զի գործադրէ զայն՝ գործակցութեամբ Նուպար փաշայի:

Յուղարկաւորութեան հանդէսը մեծ շքով կը կատարուի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ մէջ և մարմինը կ'ամփոփուի ի դամբարանի Ճէզայիրլեանց՝ ուր ապա հանգանակութեամբ կոթող մը կը կանգնուի Հայ և Փռանսերէն սա տապանագիրով.

«ԱՍՏ ՀԱՆԳՉԻ ՅՈՒՍՈՎ ՓԱՌԱՑՆ ՅԱՒԻՏԵՆԻՑ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆՑ, ԾՆԵԱԼ Ի ՀԱՄԱՏԱՆ Ի 14 ՄԱՅԻՍԻ 1814 Թ. ԵՒ ՎԱԽՃԱՆԵԱԼ Ի ԽԱՍԳԻՒՂ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ, ՅԱՄԻ 1865, ՕԳՈՍՏՈՍԻ 31ին»

Հանգուցեալ Շահնազարեան իւր կտակով զոր պատրաստած էր Նուպար փաշայի մօտ եղած ժամանակ, իւր բոլոր դրամն ու գոյքերը կը նուիրէր Ազգին, Կիլիկիոյ մէջ ժառանգաւորաց գիշերօթիկ վարժարան մը հիմնելու նպատակաւ և իրեն կտակատար կը կարգէր Վարժապետեան Ներսէս վարդապետն ու Նուպար փաշան:

Հոս շատ երկար կը լինի Շահնազարեան վարժարանի հիմնարկութեան, տասնամեայ արկածալից գոյութեան պատմութեանն հետ, մանրամասնաբար նկարագրել նորա փակման ցաւոտ պարագաները: Այդ պաշտօնը այդ ցաւալի պատմութիւնը [illegible] առթի մը թողլով խօսիմք Շահնազարեանի ազգաշէն և վեհ գաղափարին վրայ որով ա՛յնքան լաւ և կատարեալ գիտակցութեամբ ուսումնասիրած էր ազգին վիճակը. ուզած էր չարիքը արմատէն խլել. կը փափաքէր ազգին առաջնորդ, [illegible]

(1) [illegible]

պատկառանք ազդէր իւր հօտին և լինէր գլուխ իմաստուն։

Ահա այսքան վեհագոյն գաղափարներով պսակեալ արժանընտիր եկեղեցական մը, ո՛րքան անձնուիրութեամբ ու զոհողութեամբ հիմնուած վարժարան մը՝ յետ տասնամեայ գոյութեան՝ ախ՛ռ, անկեալ նո՛ց կը դառնայ և հուսկ ուրեմն չէնքը կը ծախուի 300 օսմանեան ոսկւոյ և չմնար քար ի վերայ քարի։

Է՛հ, Թող Շահնազարեան պահիկ մը վե՛ր բարձրացնէ իւր գլուխն, տեսնէ՛ իւր անմահութեան հրաշակերտն եղող այդ վարժարանի աւերակն և Անտուէ Շէնիէի հետ գոչէ սրտի դառնութեամբ,

«Եւ դո՛ւ, առաքինութիւն, լա՛ց, յորժամ ես մեռանիմ»։

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

25 ապրիլ, Խասգիւղ

ԳՆԴԱՍԵՂՆ

Անդ, հովանուտ պուրակին մէջ, ի խորս ծովուն,
Ուր մեղմ ալեակք գան շիջանին բեկ բեկ թասուն,
Գընդասեղ մի գըտայ ժանգոտ խոտերուն տակ,
Մուխ գոյն առած, ծայրատ, թեքած, անկիչատակ։
Եւ ո՞վ գիտէ քանի՛ ձըմեռ անդ էր մնացած,
Ո՛րչափ ձիւնէ և անձրեւէ տամուկ ու թաց,
Քանի՛ հողմոց և ճաճանչից տըղմաթաթաւ
Համբոյր կըծու և խարշատիչ յայն հըպեցաւ։
Եւ փօսացաւ և խանծեցաւ անդ ժանգահար,
Եւ անանուն բան մ՚եղաւ ինչ որ էր գոհար։
Ձեռքըս առած, դիտէի եսայդ տըխեղծ իր,
Գըլխոյս վերեւ լայնէր կապոյտն անծայրածիր։
Թաքուն թըռչունք ոստոց ետեւ մըրմընջէին,
Իւրեանց անոյշ յաւիտենից երգ սիրային։
Եւ նուրբ թաւիշ դալարագեղ մատղաշ բուսոց,
Դողդղար սարսռէր ի հողմիկին չունչ մեղմակոծ։
Անխրեւոյթ բոտուաք անթիւ իւրեանց տըրգգիւն,
Հոսէին անդ, զերդ տարփածուաց դաշէրն հըծծիւն։
Եւ խորհէի թէ այդ ասեղ զարդարած էր,
Երկար ամօք յառաջ, գլուխ մի լուսահեր
Որ այժմ հանգչէր սեւ սեւ ու ցուրտ հողերուն տակ։
Ինձ աւէր թէ նա թերեւս էր մի հրեշտակ,
Որպիսիք կան բազումք յողբոց աշխարհի աստ,
Զոր մի վայրկեան գործեն դըրախտ մի գեղապաստ։
Մի սուրբ հրեշտակ որ եկած էր ընդ սիրելոյն,
Հեռի նմանեաց, գըտնել անդէն սիրոյ մի բոյն,
Ցառանձնութեան, ծովն ու պուրակն առած վըկայ,
Այն ուխտերուն որոց նման սուրբ բան չը կայ։
Մըտածէի թէ աստ բազմած էին նոքա
Իրերաց մօտ և, համայնից իսկ անըզգայ,
Բայց թէ միայն միմեանց բանից աղեխոռով,
Դիւթուած էին միմեանց աչաց մէջ նայելով։
Եւ պատանին յայնժամ ձեռաց մէջ էր առած,
Քընքուշ գլուխն իւր նազելւոյն գորովագգած,
Եւ մըշտաձգող վարսից ճակատն ուր ցոլային,
Խառնամանեալ յիրեար ի բիւր չող երկնային,
Ազնիւ ականք, սուտակ, մարգրիտ, զըմրուխտ, յակինթ,
Կամ ճեղինակ լուսապայծառ և կամ նուրբ գինդ,
Այն զարդարանք որց փայլ ոսկի կամ լազըւարթ
Անհուն խոհիւք տանջեալ հոգին առնէ զըւարթ,
Դրոշմած էր մին այն անպատում համբոյրներէն
Որ ոչ միայն կենաց, մահուան անգամ ներքեն։
Եւ թէ յայնժամ այդ գընդասեղն անկաւ ի վայր,
Անտես աչաց նոցին յուզեալ մըրրրկագայր
Եւ խորհէի թէ վերըստին փայլել կարէր
Կարէր բովուց մէջ դեռ գըտնել իւր նըշոյներ,
Ցետ դառնալոյ ի տիղմ, լինել մի ճառագայթ
Եւ նորանոր պըճնել գլուխներ, վարսք ու ճակատ։
«Եւ այժըմ դու՛, գոչէի ես, ո՛վ իր չընչին,
Կարես գըտնել գրեթէ զվիճակ քո առաջին,
Կարես չողեր դեռ արձակել յափըշտակիչ.
Բաւական է քիչ մը կըրակ, քիչ մը կաւիչ,
Այլ համայն հուրն երկնից և՛ երկրի, ո՛հ, չէ կարող,
Ջարթեցունել զէակն անուշ զոր ծածկէ հող»։

Ց. ՍԵԹԵԱՆ

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՐԱՏ

Քառասուն և ութ ժամուան մէջ «գյան հասցնելը

Աղցանի սերմը տասն երկու ժամ թըլջոց դրէք ոգւոյ («ժեքրի») մէջ, յետոյ ցանեցէք զայն աղաւնիի քակորով (կէ-ուբէ) և չմարած կիրով խառնուած հողի մէջ և ստէպ ջրեցէք։

Քառասուն և ութը ժամ վերջ նորածիլ տունկերն ուտել կարելի է։ Բայց սա գիտելու է թէ, այսպիսի արուեստական միջոցներով զարգացեալ բոյսերը չէ թէ միայն արեգական զօրութեամբ և կամաց կամաց յառաջ եկած բոյսերուն համեղութիւնը չ՚ունին, այլ և չատ տկար են, այսինքն քիչ կը դիմանան և ջերմութեան չատ զգայուն են մինչեւ իսկ բացօթեայ տեղերը։

ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԵՆ

Երբ Տիգրան Մանավեանի՝ իր Տանն ու զաւակներուն աղխատաւոր մահուանն առթիւ՝ հանգանակութիւն բացուեցաւ, տեսանք թէ մեր՝ քիչ մը հինկեկ սերնդեան մէջ, — մէնէւ լոյսը ի՛նչ չափով ալ պակաս գտնենք, — տակաւին կարեկցութիւն և գթութիւն չը պակսիր. այն առեն, կարծեմ, մօտ 150 ոսկւոյ գումար մը հայթայթուեցաւ, և հիւանդանոցի խնամակալութիւնն ա՛լ անոր որբերուն պաշտպանութիւնն ձեռնձնեց։ Մանավեան Ուսուցիչ էր. գրող ալ եղած էր. իր Տանն ու զաւակներուն կարեկից եղողներն ոչ ուսուցիչներ էին և ոչ գրագէտներ, այլ մէկը գթոտ մայր մըն էր, և միւսը՝ բարեպաշտիկ հայր մը, այլ ոք՝ երկիւղած մըն էր և չորրորդն՝ իր պարտուցը փոքր ի չատէ գիտակ ազգային մը. Ի՞նչ, պարտքեր չունինք մեք, երբ մանաւանդ ինկողը մեր դասակարգին ուխտաւորներէն է, երբ մեզի հետ, միեւնոյն հողին վրայ, արիւն քրտինք մտած՝ է։

Այս օրերս ալ Պարոնեանի համար կը խօսուի. Ի՞նչ կ՚ըսեն. — գրագէտ է, երգիծաբան է, հանճար է, աննըման է, ոտանաւոր գրած չէ։ Մոռցած են գրելու որ ճեմարանի մէջ, մեր աշակերտութեան մէկ երկու տարին ալ, մերթ ընդհանուր դաստիարակ և մերթ գաղղ. լեզուի ուսուցիչ է եղած։ Ըստ իս՝ քանի որ ինք կ՚ապրի և խօսողները Ազգին կարեկցութեան ու գթութեան, հրապարակաւ, կոչումն ընելու պէտքը զգացած են, այս վերադիրներուն և ոչ իսկ մէկն գրչի տակ դնելու, և ասդին անդին «ամօթ»ներու ալ պէտք չկայ, այլ թէ իր քրտամբն ու աշխատութեամբ ապրող այդ հասարակաց մարդը՝ հիւանդութեան մէջ կը տառապի. մանկիկներ ու անոնց մայրն ալ կան, որք մեր եղբայրներն ու քոյրերն են։ Ասոր անմի ջապէս կը կցորդէի թէ Պարոնեան արկածեալ մըն է. իր հանդէսը, որ իր խմբագրէն զատ ոչ զոք ճանչցած է, իր կեանքն էր, զոհողութեամբ սկըսուած, և ինքնին, առանց քարոզակներու օգնականութեանն, ընդարձակութիւն և ընդունելութիւն գտաւ Ազգին մէջ, անպէս որ տուող ու ապրող միապէս գոհ էին իրարմէ։ Հանգիսին դադարումն իր վէրքն եղաւ, խոր վէրք մը կուրծքին վրայ։ Այս պարագան է որ աւելի կարեկցութիւն կը չարժէ. պէտք է գիտնան զայս ամենքն ալ, և տուող մարդիկ ըմբռնեն թէ արկածեալի մը կ՚օգնեն ընկերական պարտուց ճանաչողութեամբ, եւ առնողն ալ չպիտի ընդունի իբրեւ ողորմութիւն՝ որով գթոտ ձեռք մը մուրացկին կերկարի, այլ՝ իբրեւ իրաւունք։

Պատեհ առիթ է ըսել որ, եթէ գրող ու ընթերցող դասը, կ՚զգայ թէ կարեւորագոյն տարրն է Ազգին մէջ, պէտք է ինքնին, չատ բաներով, գործնական ճամբու մէջ մտնէ. սկզբունքներ պաշտպանելու համար՝ զգալին ու չօչափականն ալ՝ զանց չընէ։ Գրագէտի մը արժանիքը ճչդելու և անոր կարեւորութիւնն արդեամբք ի վեր հանելու համար, համօզմանց հետ նիւթն ի մէջ դնելու է։ Պատեհն ինքնին եկած է. փոխանակ՝ հանճար, երգիծաբան, աննման վերադիրներով՝ ծաղկեայ նկար մը յօրինելու, հաւաքական նպաստից օժանդակութեամբ օգնենք գրագէտ հիւանդին՝ պարտազանց չդտնուելու։ Եւ եթէ հարկ կը դատուի որ, անոր վրայ հրապարակաւ խօսելով հաւաքական բան մը յառաջ գայ, տրուած դրամներու ձայնը հնչեցնենք, և ապացուցանենք որ, ընթերցման ու գրականութեան մերձաւոր բարեկամքս, անհրաժեշտ զոհողութեամբ ալ կը դաւանինք գրականութեան ու գրողին կարեւորութիւնը։

Մեր նիւթականին տկար կողմը առարկուի գուցէ, ինչպէս չատ անգամ և գրեթէ միշտ։ Պատճառ մը չէ այս. եթէ մեծատունն իր չատէն քիչ մը տալու դժուարութեամբը կը կաչկանդուի, մեք՝ մեր քիչէն չատը տալու դիւրութիւնն ունինք բնականաբար կեանքին և նիւթին վրայ արհամարհոտ նայուածքով։ Պարտքի գիտութիւնը հաւատքի ներգործութիւն պէտք է ունենայ ի մեզ իբրեւ իտէական մարդիկներու վրայ։ Կ՚ըսեն թէ ամօթ է որ Պարոնեան իր 17 Խիկարներուն գինը կէս առ կէս իջեցուցած ըլլալով տակաւին անոնցմէ մէկ հատ իսկ չի գնուի։ Ըստ իս «ամօթ»ն ա՛ն առեն աւելի ծանր կ՚ըլլար եթէ գնողներ գտնուէին այդ պայմանով. կրակէն բան փախցընող աւազակները կ՚ըլլային առնէք։

Ասպէս իր վրայ խօսողները միշտ սխալեցան, և որ աւելի ծիծաղելին է գրողին մէկն ալ, մոռցաւ իր հիւանդ գրագէտը և մեռեալ գրագէտի մը կեանքով հեռուքբքիները «չողոքորթելու վարժ հասկատակներ» կոչեց։ — «Շողոքորթութիւն երկիւղի կամ ակնկալութեան համար կ՚ըլլայ։ Երկիւղը բռնութենէ կամ զօրութենէ կ՚ագդի, և ակնկալութիւնը չունեւորէն ունեւորէն ունեցածներուն վրայ կըլլայ»։ Արդ, այդ մեռեալը Միսաքեանն ըլլալով, ի՛նչ երկիւղ կրնայ ազդել և ի՛նչ ակնկալութիւն ներչնչել։ Հիմայ աշխարհքի վրայ բոլոր բովանդակ ունեցածն է սեւուկ հողակոյտ մը, և իբրեւ յիչատակ ալ՝ իր փակեալ սենեակը խանի մը անկիւնը, փոչոտ, աղտոտ ու հոտած սենեակը, գրուածներ անչուչտ, որոց և ո՛չ իսկ մէկ թերթը ասոր կամ անոր սեպհականութիւն կրնան ըլլալ։ «Մեռելը չողոքորթել» չ՚ըսուիր։ Գուցէ անոր ազգականներու մասին ըլլայ այդ. Թող գիտնան թէ այդ ծեխուններն, իր հիւանդութեան բոլոր օրերուն մէջ՝ ոչ զոք տեսաւ իրեններէն. իր մեռելին առտուն միայն, Ս. Կարապետ Եկեղեցոյ խորհրդարանին մէջ երեւցած է մէկը իբրեւ ազգական՝ ցոյց տալու որ ինքն է ժառանգորդ քանի մը ցնցոտիներու, պատռտած ոտնամաններու, աղտոտ ֆէսի մը և կոտրտած հովանոցի մը։ Կ՚ըսուի՞ հացկատակ ըլլալ մարդու մը, որ գուցէ իր բոլոր կեանքին մէջ վաղուանն ապահոված չէ. եւ իր հիւանդութեան օրերուն մէջ իր քըսակէն հացն ուտելու սփոփանքը չէ ունեցած։ Այս մասին վրայ ծանրանալու նպատակ առաջադրած չըլլալով, հարեւանցի կ՚անցնիմ, միմիայն դիտել տալով, որ գրող մը, ո՛րչափ ալ ի բնութենէ անժառանգեալ ըլլայ, պարտաւոր է տեղի չ՚տալ տկար ըղձացումներու, գէթ քանի մը վայրկեան ազնիւ դտնուելու է երբ կ՚զգայ և ըմբռնած է թէ իր գրութեան ենթական կարեւոր մէկն է։

Ցօղուածիս այս մասը կը փակեմ նախադասութիւնով մը, — օգնենք Պարոնեանին, եթէ կարելի է, մի միայն դրքի ու դրի մարդիկս՝ գրողին ու գրականութեան կարեւորութեանն իբրեւ գիտակ դաս։

* *

Արեւելքի մէկ յօդուածագիրը՝ չաբաթ առաւօտ թիւով խօսած էր Տէմիրճիպաչեանի մուրալու դէպքին վրայ և անկէց հետեւութիւններ դուրս բերած էր. — կարեկցութիւն՝ գրող և ուսուցանող դասուն անտարբերութեան ապագային։ Եթէ այդ իմաստը իսկական թարգմանութիւն համարինք Եղիայի ոգւոյն, աչագին սխալ մը գործած կ՚ըլլայ Պուտայի և Ցիսուսի սանը, իսկ եթէ ոչ, Եղիայի ոգին բռնաբարուած կ՚ըլլայ։ Այս վերջինն աւելի ճիշդ է, և յօդուածին վերջին մասը զեղիան թարգմանած չէ։

«Մուրացկանութեան» լուրը, որ ոմանց անհաւատալի թուած է ի սկզբան, և այլոց ալ չարախօսիկ գըուցաց նիւթ մատակարարած, իր մտերիմները չատ բնական կը գտնէին և իսկապէս անմեղ բան մը։ Հոգեկան չարատանջ վիճակ մը, անսանձ ձգտում ծանօթէն ի՛էպի անծանօթն, ընկերական կարգերու առանձնաչնորհմունք ու տուայտանք, գահաւորակէն մինչեւ փողոցին ցեխոտ ու սառուցիկ յատակը, մէւիչէն մինչեւ ցնցոտին, Գեթսեմանի ձորակէն մինչեւ Խաչելութիւն. իրաւ, ասոնք ամենքն ալ, այդ մեռաքսեայ մարմնոյն ու տկար չնչոյն վրայ, տեղերքի կռիւ կը մղեն։ Կքել, ծռիլ և կանգնիլ իրոխտադին։ Ծարաւ, հոգեկան պասուք այդ եռացող կաթսային տակ. կը մղուի կրպւորաբար, կը տարուի ներգործաբար. դարերու կը զարնուի, ապառաժներու վրայ կը նետուի. կ՚ուռի, կ՚ոռնայ, կը փրփրի, և ուր ուրեմն կը տեսնես որ այդ կռուոտ ոգին՝ ցամքած մարմնոյն մէջ կծկեալ՝ հանդարտիկ կը նստի տառապակի պէս և գառան պէս անմեղ...

Այս ամենուն մէջ և ոչ մի նիւթական. հարկ է դատարկութիւնը լեցնել, հոգին՝ Տիեզերք մը Տիեզերքին վրայ։ Իչխանազուն պատանեկի մը համար կը պատմուի թէ իր հօրը դըրան առջեւ մուրացիկ ապրեցաւ աղքատներու հետ. իր մահուան օրը միայն ճանչցան ծիրանածին ոգեկը իր ցնցոտիներուն մէջ ծրարուած։ Հռոմայ հեթանոսական կրկէսներու մէջ առիւծին ճանկերուն տակ՝ առիւծաբար կ՚ինան կը բզքտուէին նոր կրօնին անդրանիկ սուրբերը։ Իչխանի մը համար ուսած ենք թէ, աղքատներով կը ճաչէր, անոնք էին իր սեղանին զարդերը։ Թէ որ այս ամենը նիւթականացնենք, կը տեսնենք թէ մարմինը ոչինչ ունի, աչխարհ բան մը չդտնէր, իսկ անդին ծարաւ մը կայ, որ ցամքած չրթունքները կը փակցնէ սառուցեալ բաժակին։ Ինչո՞ւ ըրաւ, կ՚ըսեն։ Ի՞նչու չընէր, կ՚ըսենք, կամ մանաւանդ կարելի՞ էր չընել։

Այդ դէպքին առթիւ բարեկամներէն մին առ Եղիա հետեւեալը կը գրէ.

«Սիրելի՛ բարեկամս

«Այս առաւօտեան դիւցազնական գործդ, որ այնքան մեծ նիւթ կը մատակարարէ քրիստոնէական-դիւցազնական ներգործութեան մը, փանաւ ընդունելի պիտի մնայ, և կամ պիտի ունենայ չատ սեղմեալ ազդեցութիւն մը՝ եթէ չբացատրուի ի լուր ամենեցուն։

«Ի լուր ամենեցուն պէտք է բացատրել այդ գերագրականապէս քրիստոնէական ոգին, որով տոգորեալ, դացիր խառնուիլ այն դասագրգի մեր եղբարց՝ որոնց կեանքն ապրեցաւ Աստուած... Ջեզ անչափ սիրող բարեկամդ, կու գամ խնդրել քենէ որ այդ բացատրութիւնը տաս հրապարակաւ, յօդուածի մը մէջ ամփոփելով զայն։ Պէտք է ծեծել երկաթը մինչ տաք է դեռ, եթէ կ՚ուզես, և գիտեմ որ կ՚ուզես, որպէս զի այս յուզումն, որով յուզեցիր այս առաւօտ ամբողջ Գատը-գիւղցիները, տեւական և աւելի ընդարձակ բան մը ունենայ, եղբայրութեան այն դասը, զոր տուիր գործնականապէս, փոխանակ այլազան մեկնութեանց առիթ տալու, գործնական դաս մը ըլլայ և արձագանգն ի մեզ «Սիրեցէք զՄիմեանս» քարոզողի ձայնին. պէտք է որ տաս բացատրութիւնը։

«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց այսօր. կը յուսամ որ այդ առթիւ Եղիան ալ պիտի յառնէ և պիտի վերսկսի գրել»։ Քոյդ յաւէտ

21 ապրիլ. 1891

* *

Եղիա կը պատասխանէ նոյն օրը՝

«Հոգեհատո՛ր եղբայրս,

«Ցարութիւն իմ բարեկամս է, այլ յարութիւնն իմ՛ տօնս չէ։ Ոչ Զատկի աւուր այդն, այլ Աւագ ուրբաթի ցայգն ինձ տուն տուաւ այն գործն որ քեզ համար «դիւցազնական», այլ յիմարական է յաչս բազմաց։ Սաքիավոնին յՈւրուվիլուա ու Քրիստոս ի Գողգոթա, ահա վսեմագոյն պատկերք, զորս յարաժամ առաջի աչաց ունիմ և յորոց յաւէտ կը ներշնչուիմ։ Սիրտս մկրտուած է Պուտայի և Ցիսուսի արեան մէջ, և հոգիս՝ հանապազօր իրենց արտասուաց մէջ կը լոգանա՛յ։

«Անդաղձելի բնութեան հակադէպ ցեխամբ՝ իրաւ է՝ կառուցանամ երբ երբեմն, և ինձ կը թուի թէ՝ պատառիճի փոխարկուած՝ կը պլլուին խաչի քառեակ թեւերուն, եւ ահա մըչտադալա՛ր՝ յաւիտենական սգոյ նչան սեւ խաչն... Ահեղ ցունց մը յական քթթել՝ պարզուելն ի բաց կը թօթափէ սուրբ ու սուրբ խորհրդափայտին քառեակ թեւերէն, խաչին՝ իր մթութիւնն եւ ինձ՝ իմ տրտմութիւնս այսրէն կը դարձնէ։ Ո՞ւստ այս ցնցումն եւ ո՞ւր այդ գերազօր ոգին։ Ո՞վ է որ այդ անդաղձ բնութեան ալ յաղթող կը հանդիսանայ, ո՞վ ոք որ, աւանդաբերդ, ըստ դրախրերդուին բացատրութեան, Ցարութեաններու ծնունդ կուտայ, և որ յարութեան պայծառահրաշ տօնն Աւագ ուրբաթու ողասաուէր չրջանակին մէջ կը նսեմացնէ։ Ո՞վ է որ ի սկիզբն և որ պիտի ըլլայ ի վախճան ամենայնի։ Հոգին ո՞ւմ կը պատկանի։ Տառապանք տառապանաց, և ո՛չ ունայնութիւն ունայնութեանց»։

Ե. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Ընթերցողն ինչպէս կը տեսնէ, ոչինչ կայ նիւթական Եղիայի թղթին մէջ, եւ թերեւս յաւիտեան չ՚ներէ որ այսչափ հոգեկան բան մը՝ հայոց գրագէտներու և ուսուցիչներու ապագայ նիւթականին նպաստ մը ըլլայ։ Եւ ի՛նչ կը նշանակէ կարեկցութիւն խմբի մը, որ իր իտէականն ունի. և առ որ պիտի ձգտի յաւիտեան։ Ինք պէտք է կարեկցի անոնց որ չի գիտեն, օգնէ՝ օգնել սովրեցնելու համար, զոհէ՝ սկզբունքներ նուիրագործելու համար։

ՀՐԱՆԴ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՔԻԼԼԵՍԻ (*)

Սիրելիդ իմ Աքիլլէս, աւելի ուշ պիտի հասկնաս թէ՝ ներկային մէջ բան մը կայ միշտ որ մեզ փափաքել կուտայ ապագային, և ցաւիլ կուտայ անցելոյն վըրայ։

Եթէ յաղթանակի մը վրայ պարծենաք, խոստովանիլ է թէ արժանի չէիք յաղթելու։

Դանդաղօրէն հաչակեցէք ձեր յոյսերն, որովհետեւ գրեթէ միշտ իրականութիւններէն լաւագոյն կարժեն։

Բարեկամ մը կրնայ զձեզ բարձր պաշտօնի մը հասցնել, բայց հոն մնալու համար միմիայն ձեր արժանեաց վստահեցէք։

Երբեք մի՛ ցաւիք անմիտ մարդու վըրայ, այլ այն անձանց վրայ, որք անոր հետ ապրելու հարկադրեալ են։

Ցուսոյ անհաւատարմութիւններն երբեք չեն արգիլած մէկն յուսալէ և սիրոյ մատնութիւնները չեն բժչկած մէկը սիրելու պէտքէն — բարերախտաբար։

Սիրոյ վրայ իմաստութեամբ ճառելու համար, պէտք է չսիրել, բայց անհրաժեշտ է սիրած ըլլալ։

Խնդիրը սիրո՞յ վրայ է — գրեթէ միշտ երիտասարդը կը ստէ երբ կըսէ թէ ամեն բան գիտէ և նորատի աղջիկն՝ երբ կըսէ թէ բան մը չգիտեր։

Երիտասարդութիւնը սէրն է. ով որ չէ սիրած, երբեք երիտասարդ չէ եղած։

«Կիներն ամեն ինչ կը տեսնեն առանց բանի մը նայելու։»

Աւասիկ ինչ որ տպարան գրկած էի և աւասիկ ինչ որ ետ բերին.

«Կիներն ամեն բանի կը նային առանց բան մը տեսնելու։»

Գրաչա՞րն իրաւունք ունի թէ ես։

Անկում մը կը վհատեցնէ միայն զանոնք որք յաջողութեան արժանի չեն։

Երբ երիտասարդ եմք, սէրը չարիք մ՚է որ հաճոյք կը պատճառէ, աւելի ուշ՝ հաճոյք մը որ չարիք կը պատճառէ։

Ձեր սպասաւորին նչանադգեստ մը հագցուցէք որպէս զի զձեզ անոր հետ չը շփոթեն։

Երբեք մի՛ խօսիք ձեր հարստութեան վրայ, ամեն մարդ կը կարծէ թէ միշտ հարուստ չէք եղած։

Քաղաքավար եղի՛ք ձեր դռնապանին և մեծամիտ՝ ձեր տանուտէրին հետ. առաջինոյն դո՛ւք պէտք ունիք և երկրորդն, ի՛նք ձեզ պէտք ունի։

Հարկ չկայ ձեզ յանձնարարել որ ջերմեռանդ չնորհակալ լինելու էք այն անձանց որք ձեզ փոքրիկ ծառայութիւն մը մատուցած են, մանաւանդ երբ կարող են աւելի մեծերը մատուցանելու։

Այն մարդն որ դիւրաւ ինքզինք խաբուած կը կարծէ, քաջ գիտէ թէ խաբուելու արժանի է։

Փորձառութիւնը փոխ չառնուիր. պէտք է գնել զայն. երանի անոնց որք զայն չատ սուղ չեն գներ։

Երբ կը սիրուիմք, մեր երջանկութիւնը կը չափազանցեմք, որպէս նաեւ մեր դժբախտութիւնը կը չափազանցեմք, երբ այլ եւս չեմք սիրուիր։

Անոնք որ նուիրեն ամենէն աւելի կախորժին, գրեթէ միշտ անոնք են որ ամենէն աւելի պէտք ունին ընդունելու։

Պատիւը թռչունին վանդակին կը նմանի, ամեն ինչ կորսուած է՝ եթէ միակ ձող մը խորտակի։

Ան որ նախատանաց մը դիւրաւ կը ներէ երբեք չպիտի կրնայ ծառայութիւն մը գնահատել։

Աղքատին ամենէն մեծ սխալումն՝ հարուստին երջանկութեան կուրօրէն հաւատալն է։

Խիստ յաճախ կինն առողջութեան կը նմանի. արժանիքն այն ատեն միայն կըզգամք երբ զայն կը կորսնցնեմք։

Կամովին բան մը չեմք տար անոնց որք ամեն բանի պէտք ունին — բայց կամովին ամեն ինչ կը նուիրեմք անոնց որք բանի մը պէտք չունին։

Քար մի՛ նետէք ձեր թողած կնոջ պարտէզը, միայն թէ թանկագին քարեր չլինին։

Շ. ՆԱՐԻՑ

Թարգմ. ԵՒԺԷՆԻ ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

(*) Տե՛ս Արեւելք թիւ 2184

ԴՐԱՄԱԿԱՆ

ՂԱԼԱԹԻՈՅ ՊՈՐՍԱ

Ղալաթիա 11 Մայիս

ԸՆԹԱՑԻԿ ՓՈԽԱՆԱԿԱԳՐՈՑ

3 առ. Լոնտրայի վրայ		110
3 » Բարիզի »		22 95
Օսմանեան Բանգային		
Ելեկ երկնջ գոյ. (Մէրք. Տ. Աէր.)		19 39
Աերայի մէջ »		— —
Ղալաթիոյ բարձրեցում		19 39
Գեօ օրէն		19 39
Թոնիվլածը Օսմանեան երէկ երեկոյ		80 15
» » ժամ 5էն		80 17

ԸՆԹԱՑԻԿ ԱՐԺԷԹՂԹԵՐ

Փոխառութիւն	A Սէրի	42 1/4
»	B. »	22 5/8
»	C. »	19 39

ԲԱԺՆԵՏՈՄՍ

Օսմանեան Ժէնէրալ	Անգլ. Լ.	5 7
Բանքային Ժէնէրալ	Օսմ.	9 8
Գամփ ալ Գոտ		6
Օսմ. Շոգեն ե վաճառք	»	4 35
Րեժի	» »	15 5
Թրամուեյ	» »	572 1/2
Բանքերի երկաթուղի	Ֆր.	72
Բաժնեթուղթ Լավիրիտի	Գ. Կ.	150

ԸՆԹԱՑԻԿ ԴՐԱՄՈՑ

Օսմանեան ոսկի	Ղրչ.	100
20 ֆրանկնոց	»	87 24
Անգլիական ոսկի	»	110 17
Մարք (գերմանական ոսկի)	»	108
Իմբերիալ	»	90 5
Ֆլօրին	»	51 15
Բանքի թղթադրամ	»	7 67
Մէճ. արծաթ. (տարբ)	»	108 8
Հինգնոց	»	103
Մեծիտիէ	»	101
Թափիլիէ	»	18
Տոկոս Ղալաթիոյ Սակարանի	»	7

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՊՈՐՍԱ

Բարիզ, 22 Մայիս, ժամ 3 վայր 20 երեկոյ

Ֆրանսական Ռանթ 3 %	93 90
» » 4 1/2 %	104 20
Օսմանեան քօնսօլիտէ Սէրի Դ.	18 15
Օսմանեան երկաթուղի	71 50
» Րեժիի բաժնեթուղթք	341 25
Բանք Օթոման	577 50
Սոսիէթէ Ժէնէրալ	— —
Գրետ Լիոնէ	766 25
Իտալական Ռանթ 5 %	92 55
Հելլենական 5 %	432 25
Ֆլօրիթթ Թիւրք (1890)	411 25
Եգիպտական միացեալ	482 50
Բանք տը Բարի	783 75
Օսմ. մաքս. արժէթուղթ	445
Ռիօ Թինթօ	538 75
Մեռիտիոն	630
Ջէզ Լոնտրայի վրայ	25 30
Օսմանիյէ (Օսմանեան քօնսօլիտէ)	362 50

Լոնտոն, 22 Մայիս, ժամ 6 վայր — երեկոյ

Անգլ. քօնսօլիտէ	95 13/16
Օսմ. » Սէրի Դ.	17 15/16
» » » Բ.	42 1/4
» » » Գ.	22 5/8
» » » Դ.	17 15/16
Փոխառութիւն 1877	— —
Բանք Օթոման	12 15/16
Եգիպտական միացեալ (Իւնիֆիյէ)	94 15/16
» առաւ. (բրիվիլէժիէ) 1890	92 1/4
Ռիօ Թինթօ	21 3/8
Օսմանեան (Տոմաս. Բանքէր)	103 1/4
Հելլենական 5 %	85
Պորթուգ. »	66 1/4
Ռուսական 1889	96 1/4
Օսման. փոխառութիւն Բարիզի վրայ	25 52
Արժանի երկաթուղի	19 1/2
Գասապայի երկաթուղի	13

Վիեննա, 22 Մայիս, ժամ — վայր. —

Օսմանեան երկաթուղի	— —
» Րեժիի բաժնեթուղթք	157
Փոխանակութիւն Լոնտոնի վրայ	118 55
» Փարիզի »	46 82

Պերլին, 22 Մայիս, ժամ — վայր. —

Փոխանակութիւն Լոնտոնի վրայ	20 80
» Փարիզի »	80 45
Բանքայի թղթադրամ	242 25
Օսմանեան երկաթուղի	78 50
Օսմանեան քօնսօլիտէ Սէրի Դ.	18

ԲԱՐԻԶ ԲԹԻԹ ՊՈՒՐՍ

Բարիզ, 22 Մայիս, ժ. 4 վ. 55 երեկոյ

Ֆրանսական Ռանթ 3 %	94
Օսմանեան քօնսօլիտէ Դ.	18 17 1/2
Օսմանեան երկաթուղի	71 50
Օսմ. Րեժի	342 50
Ֆլօրիթթ Թիւրք	411 62 1/2
Օսմ. Մաքս. արժէթուղթ	446 25
Բանք Օթոման	578 75
Ռիօ Թինթօ	538 75
Սոսիէթէ Ժէնէրալ	— —

Գիները զօրաւոր են և դէպ ի վեր կը միտին փակման պահուն։

ԱԶԴ

Օսմանեան Հանրային Պարտուց Վարչութեան

Օսմ. Հանրային Պարտուց Վարչութեան Թօղեալ հասութից ընդհ. տնօրէնութիւնը կը ծանուցանէ թէ մասնաւոր դրոշմաթուղթերու նոր չարք մը կը պատրաստէ, փոխանակ անոնց որք կը գործածուին այժմ, ըստ կայս. Իրատէի 17 զիլքատէ 1305։ Այս դրոշմաթուղթեր պիտի յատկացուին մասնաւորապէս անչարժ գոյքերու փոխանցման տրոց վճարմանց, որսորդութեան և ձկնորսութեան արտօնագրերու, անցագրաց, և հանրային վարչութիւններէ յանձնուած պտրտամուրհակներու։

Այս դրոշմաթուղթեր կը բաժնուին 1/4, 1/2, 1 եւ 3 ղրուչնոց հաստատուն տուրքի եւ 1/4, 1, 2 1/2, 5, 10, 20, 40, 100 եւ 250 ղրուչնոց համեմատական տուրքի դրոշմաթուղթերու։ Այս նոր դրոշմաթղթեր հետզհետէ տպուելով, չրջաբերութեան պիտի հանուին։

10 փարանոց հաստատուն դրոշմաթուղթն որ կը փակցուի տրոց եւ սակերու վճարման պարտամուրհակաց վրայ եւ կը կոչուի Տէմղէէ չէւմէ Մուդասարըֆէ մախսուսէ, այսօրուընէ սկսեալ ի կիր կ՚առնուի։

ԸՆԴՀ. ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլիս 9|21 մայիս 1891

Վկայեալ փաստաբաններէն Այճեան Սարգիս էֆէնտի, որ ինը տարիէ ի վեր թէ աստ և թէ ի գաւառս իւր՝ յաճախորդներն ըստ ամենայնի գոհ ըրած է, Պահչէ քափու, Թաչ խան, 30 թիւ սենեակն հաստատուելով, ո՛ և է դատական գործոց փոխանորդութիւն և գրութիւնն ստանձնելը կը յայտարարէ։ 4—4

Բժչկական մարմնոյն խոստովանութեամբ հայերով. ԲԵԼԼԸՐԻՆԻ ՔԻՆԻՆԸ գեղերուն իչխանն է. կլոր պզտիկ գնդիկներու մէջ դրուած է և իբր երաչխաւորութիւն իւր զօրութեան կը կրէ ԲԵԼԼԸՐԻՆԻ անունը. դառնահամ չէ և չատ աւելի արագ կը ներգործէ քան դեղահատներն ու դրոշմահատները։ Իւր ներգործութիւն ստոյգ և արագ է ընդդէմ գլխի հիւանդութեանց, ջղացաւութեանց, ընդհատական ու ճահճային ջերմերու, յոդացաւերու, կաթուածի, եւ աչխատութենէ, ճամբորդութենէ, տքնութենէ յոգնած անձանց ուժն անեղծ կը պահէ. մէկ գրնդիկը չատ աւելի ազդեցութիւն կ՚ընէ քան գաւաթ մը քինքինայի գինին։

ՏԱՐԵՐՔ ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՒՈՑ

Պ. ԹԱԳԻՈՐԵԱՆ

Սոյն գործը մի քանի տարիէ ի վեր ըսպառած լինելով այս անգամ նորէն հրապարակ ելած է աւելի համեստ գնով. սորա մէջ ամեն կարգի հարցեր պարզուած են. Ա. Բ. և Գ. աստիճանի հաւասարութեանց լուծմունք, փոխադարձ հաւասարութեանց մեծագունի և փոքրագունի վերայ յառաջատուութեանց և նչանակաց բազդրեալ չափի և տարերութեայ վերայ ընդարձակ տեղեկութիւններ կը պարունակէ սոյն գործ. նաև ջանացած եմք տեսական ապացոյցներով հետեւցնել գործնական կանոններ աշակերտի իմաստասիրելու կարողութիւնը զարգացնելու համար, քննադատութիւններ, բացառական լուծմանց վերայ մեկնութիւններ, երկրաչափական առաջարկութեանց լուծումները տալ։ Հեղինակը կը յուսայ թէ Ազգ. վարժարանց Մեծ. ուսուցիչք ինչպէս այլ անգամ նոյնպէս այս անգամս պիտի նուիրեն պէտք եղած ուչադրութիւն սոյն գործին և պի՛տի ընդունին զայն իբր յարմարագոյն դասագիրք։

Կեդրոնատեղին է Զարդարեան գրատուն ի Սուլթան Համամ, նաև ամեն հայ գրավաճառաց քով կը գտնուի։ Գինն է 15 դահեկան արծաթ։ 1165 1—2

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՍԻԼԼՈՒԱՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ Վ. Մ.

Տեղական սոյն սրտաուչ հեղինակութիւնն որ խիստ հետաքրքրաչարժ է միանգամայն օգտակար և արժանի ընթերցանութեան ամեն դասակարգի անձանց, եւ որ, մասնաւորաբար մեր կենաց առաւել առնչութիւն ունի, քան Եւրոպականները, և որ քաչալերել եւ խրախուսել պարտք ունինք, Սոյն հրաչանդիչ երկասիրութիւնը գեղեցիկ տպագրութեամբ եւ աչխարհիկ լեզուաւ հրատարակուելով կը ծախուի հայ լրագրավաճառներու եւ գրավաճառներու խանութներ նաև Ջրավաճառ ... խանութը։ Կեդրոնատեղին է Ջրավաճառ Ցակոբ Աղա Ազգանալեանի, ի գին 5 դահեկան։ 1—3

ՀՐԴԵՀԻ եւ ԿԵՆԱՑ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

15

ՆՈՐԹՀ ՊՐԻԹԻՇ ԷՆՏ ՄԷՐՔԸՆԹԱՅԼ
ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ Անգլ. Ոսկի 3,000,000. ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄ 10,075,212
ՀԱՍՈՅԹ 1889 ՏԱՐՒՈՅ 2,170,355

ՆՈՐԹՀԸՐՆ ԷՍՈՒՐԸՆՍ
ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ Անգլ. Ոսկի 3,000,000. ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄ 3,781,300
ՀԱՍՈՅԹ 1889 ՏԱՐՒՈՅ 989,400

Ընկերութիւնքս Պոլսոյ մէջ ունեցած Միացեալ Գործակալութեան միջոցաւ հրդեհի դէմ ամէն կարգի վտանգաւոր ապահովագրութիւններ ի գործ կը դնեն չափաւոր գնով, և իրենց ցոյց տուած 'րամական երաշխաւորութեամբ մեծ գումարներ ապահովագրողաց կրնան վստահաբար զիրենք ներկայացնել. նաև երբ ապացոյց իրենց հաստատութեան, միայն Հրդեհի ճնշմանցմամբ մինչև ցարդ տուած վնասին 20,000,000 Անգլիական Ոսկին կ'անցնի։

ԾՈՎԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐԻԹԱՅՄ

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ Անգլ. Ոսկի 500,000 ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄ Անգլ. Ոսկի 102,345

Ընկերութիւնս կ'ապահովագրէ չորանաւուց և առագաստանաւուց մէջի ապրանքներն և գրամածրարներն խիստ օգտակար պայմանաւ։ Գնոց և այլոց վրայ տեղեկութիւն առնուլ ուզողք կը հրաւիրուին դիմել Ղալաթիա Մէհմէտ Ալի փաշա խան գետնայարկ Թիւ 22 և 22 ⁿ սենեակներն, առ ԳԱՌՆԻԿ Յ. ՍԵՐՈԲԵԱՆ Գործակալ Կ. Պոլսոյ վերոյիշեալ երեք Ընկերութեանց

ԻԼԱՆ

ՊԱԶԸ ՍԷՐԱՍՔԷՐԻ

Մանասթըրտա պուլունան վէ պուլունաւրուլաճագ օլան ասաքիրի Շահանէնին իչ նեւզ նէտի սէնէսի հազիրանը իպթիտասընտան իչ նեւզ սէքիզ սէնէսի մայիս նիհայէթինէ գատար իտարէլէրի իչիւն միւգթազի օլուպ, մահալլինճէ գըյնէթի ճէտուէլէրի իթիպարը իլէ, մեվգըի միւնագասաեա վազ օլունան էրզագտան էրինմիշ բուղտը սատէնին պէհէր գըռեսի տէօրթ նեւզ էլլի, էրզին տօքսան, կազ եաղընըն եէթմիշ, Թուզըն գըրգ պէշ, սապօնըն նեւզ ետմի, խարբմայէթին իչ նեւզ էլլի, չեքերին սեքսէն, գէյմէնին իքի նեւզ եիրմի, կիւչթին նեւզ օթուզ, քեօմիւրին օն, հաթապըն տէօրթ բարա Ֆիյաթլարը իլէ մահալլի Թալիպի եօհտէսինտէ օլուպ, կէլէճէք հազիրանը Բումինին օնունճու բազար իրթեսի կիւնիւ տախի իհալէի գաթիյեսի իճրա օլունաճաղընտան, էրզաքը մեզքիւրէնին Թենզիլ Ֆիյաթը իլէ իթաայընա թալիպ օլանլարըն մագամը Սէրասքէրի լէվազիմաթը ռմումիյէ տայիրէսինէ կէլմէլէրի իլան օլունուր։

9 մայիս 1891 — 971

Ն. 12 — 2—3

Արտօնատէր Ս. ՏԱՄՍԱՑԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒԵԼՔ Կ. [illegible]

Maladies de Poitrine
GUÉRIES PAR LE
SIROP d'HYPOPHOSPHITE de CHAUX
de GRIMAULT & Cie, Pharmaciens à Paris

Պու չուրուպ էն զիեատէ եսկի վագըթլարտան պէրու Թանըլմըշ օլան չուրուպլարտան օլուպ, տայիմա մէնֆաաթը ազիմէսի վէ սիրիասը կէօրիւլէ կէլմիշ տիր։ Մէզքիւր չուրուպուն սախթէսինին Թանըլմասը իչին, չիշէսինին պէյազ չէգլիտտէ օլմասըն, բէնկինին բէմպէաէ օլուպ, վէ իւզէրինտէ տախի Կրիմօլ վէ գումբանեա իմզասը պուլունմասընա տիգգաթ օլունմագլըգ իգթիզա իտէր, պու իւչ ալէմէթըտէն գանղըսի էքսիք օլուր իսէ սախթէ տիմէք տիր։

Պու չուրուպ էօքսիւրիւկիւ, կէճէլէրի հասըլ օլան թէրի տէֆ իյլէտիքտէն պաշգա, պօզաղ իլէթլէրինէ, վէ իւէրտէքի տէրիլէրէ իւֆիւնէթլէրէ (գաթար), վէ գօնսօմսիօն տէնիլէն պիր նէվի վէրէմէ վէ վէրէմ իլլէթինէ տախի միւֆիտ տիր. վէ խասթաեր էզիլ պի մէնճալ պըրագմազտա պուլունան վէ ուզուն միւտէտ սըթմաեր տախի կէչիրիր։

Պուլունուր փարիստէ Վիվիէն սօգագընտա, 8 Նումէրօլու էճզախանէտէ, վէ նամտար էճզախանէլէրտէ։ A. C.

INJECTION AU MATICO
de GRIMAULT et Cie
Pharmaciens à PARIS

Բարիստէ Վիվիէն սօգաղընտա 8 Նումէրօ իլէ մուրագգամ մաղազատա մուգիմ Կրիմօլ վէ Գումբանեասընըն, Բէրու մէմալիքինտէ հասըլ օլան Մաթիքօ աղաճը խարրագլարընտան Թէրթիպ իթմիշ օլտուղու իշպու շիրինկա ասեւու, պիր գաչ սէնէ զարֆընտա տիւնեանըն հէր Թարաֆընտա քէմալի շէօհրէթ իյլէմիշ տիր։ Պու իլաճ էն չէտիտ ազըլմըլարը (էքուլման) ալ վագըթ զարֆընտա էյի իտէր։

Բարիստէ Վիվիէն սօգագընտա 8 Նումէրօ իլէ մուրագգամ մաղազատա վէ սայիր մէշհուր էճզախանէլէրտէ պուլունուր. C

ԼԱ ՌՈՒԱՆԷԶ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴԴԷՄ ՀՐԴԵՀԻ

ՀԻՄՆԵԱԼ Ի 1837

Կեդրոնատեղի՝ 18, Սէն-Մառք փողոց, Բարիզ

Դրամագլուխ,	4,000,000	Գանձելի հասոյթք և պահեստի դրաս	3,900,000
Տարեկան հասոյթ	1,150,000	Վճարեալ վնասներն իբր	30,000,000

Ընկերութիւնը կ'ապահովագրէ ամէն տեսակ կ'ալուածներ, վաճառք և կարասիք, նպաստաւոր պայմաններով և չափաւոր գներով։

Աւելի ընդարձակ տեղեկութեանց համար դիմել ի դրասենեակ ընդհանուր գործակալութեան, Ղալաթիա, Մահմուտիյէ փողոց, Թիւ 2, Ճերեճեան խան, Գամենտոյի Պանդային դիմաց։

9

Ընդհանուր գործակալք Թուրքիոյ ՍԻՄՈՆ ՓԱՑՕՔԸԼԵԱՆ և ԸՆԿ.

COMP RUSSE
DE NAVIGATION A VAPEUR ET DE COMMERCE
ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՇՈԳԵՆԱՒԱՑԻՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Շաբթուան երթեւեկութիւնք

Բշ. 13/25 Օտեսայի սուրհանդակ, ժամ 2ին յետ միջօրէի։
Գշ. 14/26 Աղեքսանդրիոյ ուղղակի սուրհանդակ, ժամ 5ին յետ միջօրէի. Պիրէոնի ճամբով։
Դշ. 15/27 Սեվաստոպոլի սուրհանդակ, առաւօտեան ժամ 11ին։
Դշ. 15/27 Սուրհանդակ՝ դէպի Փոքր Ասիոյ նաւահանգիստները մինչև պաթում, առաւօտեան ժամը 11ին։
Եշ. 16/28 Օտեսայի սուրհանդակ, ժամ 2ին յետ միջօրէի։
Ուր. 17/29 Շրջուն սուրհանդակ դէպի Մօն-Աթօս, Սելանիկ, Պիրէոն, Քիոս, Զմիւռնիա և Սուրիա, Բօր-Սայիտ և Աղեքսանդրիա. իրիկուան ժամը 4ին։

Ազդ.—Մայիս 21/2, երեքշաբթի օրը Կ. Պոլսէն դէպի Սուրիոյ նաւահանգիստները մեկնող ուղեւորք Զմիւռնիոյ մէջ պիտի հանդիպին Թրիբոլի, պէյրութ, Եաֆա, և Բօր-Սայիտ գացող շոգենաւուն։ 10

ՊՏՈՒՂ ԼՈՒԾԻՉ ԵՒ ԶՈՎԱՑՈՒՑԻՉ
ԽԻՍՏ ԱԽՈՐԺԱՀԱՄ

TAMAR INDIEN GRILLON

Ընդդէմ ՓՈՐՀԱՐՈՒԹԵԱՆ Արիւներթութեան, գլխացաւի, մաղձի, անախորժութեան, ստամոքսի և աղեաց անհանգստութեան

ՓԱՐԻԶ, Է. ԿՐԻՅԼՕՆ, 33, Արշիվ փողոց և դեղարանաց մէջ. 33, rue de Archives

Royal Windsor

ՀՌՉԱԿԱՒՈՐ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳԻՉ ՄԱԶԵՐՈՒ

Սպիտակ մազեր ունի՞ք, մազերնիդ կը թափի՞ն, մազերու արմատները թուլցա՞ծ են կամ կը թափի՞ն. Եթէ ունիք այդ տեսակ բաներ գործածեցէ՛ք Ռօայեալ Վինտսըրի դեղը, որովհետեւ այս դեղ երիտասարդութեան ատենին պէս, բնական գոյն մը ու գեղեցկութիւն մը կ'ուտայ սպիտակ մազերուն և կ'արգելու մազերու թափին առյն։ Այս դեղ, որուն տէրը չքաղրամի արժանացած է, մազերու միակ վերանորոգիչն է։ Անյուսալի արդիւնքներ առաջ բերելով, վաճառումն օրէ օր աւելնալու վրայ է։ Փափաքողաց պիտի ղրկուի մանրամասնութիւններ ու վկայութիւններ պարունակող ծանուցումն, առանց որ և է ծախքի։ Այս դեղ կը վաճառուի գլխաւորաբար վարսավիրաներու և դեղագործներու քով։

Վիրժինիի վարդի սպեղանին երեսի գոյնը կը գեղեցկացնէ։ Այս եւս կը ծախուի Ռօայեալ Վինտսըրի ծախուած տեղերը։

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ ԵՒ ԵՂԲ. Կ. ՊՈԼԻՍ ՔԻՒՐՔՃԻ ԽԱՆ ԹԻՒ 26

Արեւեստից պաշտպան մեր Ինքնակալին՝ Օգոստ. Սուլթանի ամենաբարձր գնահատութեան արժանացած ընտրելագոյն Ֆանէլա ապրանքներէ մեծ քանակութեամբ ի վաճառ կը հանուին այս անգամ մեր հիւսարանին մէջ

Վ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ ԵՒ ԵՂԲ.

Մահմուտ փաշա, Քիւրքճիլեան թ. 26

Հիւսարանը Ֆրանսական գերավանց ապրանաց նոյն և նման պատրաստել պատ յաճախորդաց կ'ընծայէ մեծամեծ առաւելութիւններ թէ՛ գնոց ածանութեան և թէ՛ ապրանաց դիմացկունութեան եւ չի քաշուելուն կողմանէ։

Ըստ խնդրանաց կրնան պատրաստուիլ մետաքսէ չքեղագոյն չալիկներ ամառուան տաբրկզգեստեան։

Անխառն բրդէ բարակ և թանձր, մանածէ, ելն, Արանց, կանանց և աղայոց համար։

ԶԱՓԻ ՎՐԱՅ ՑԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Պարզ ձեւերով եւ ըստ խնդրանաց, ամենէն նրբաճաշակ անձանց քմահաճոյքին յարմարող ձեւերով պատրաստութիւն։

Յաճախորդք վերջին ծայր գոհ պիտի մնան մեր ապրանաց ազնուութեան, տեսակին, գնոյն, դիմացկունութեան եւ այլն մասին։ 271 ՈՐՈՇ ԳԻՆ

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ՀԱՄԱՃԱՐԱԿ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ
ԱՅՍ ԵՐԿՐԻՆ ՄԷՋ

Գողի մը պէս որ գիշեր ատեն գինք կը կողոպտէ, այդ հիւանդութիւն մեր վրայ կը յարձակի գաղտագողի։ Անկեց տառապողները ցաւեր կը զգան իրենց յուրծքին ու կողերու, և երբեմն նոյն իսկ իրենց կռնակին մէջ. Զանձրոյթ կը զգան և ննջելու պէտք մը։ Բերանը գառնահամ կըլլայ մանաւանդ առտուն, Ատամունք կ'ազատէին տեսակ մը թանձր լորձունքով։ Ախորժակը բաց չըլլար։ Հիւանդին իբր ստամոքսին վրայ մեծ ծանրութիւն մը կը զգայ, և երբեմն ստամոքսին խոռոչներուն մէջ ալ սկարութեան զգացում մը և անյագ պարապութիւն մը, ժամանակէ մը ետք չոր հազ մը կը սկսի՝ որուն հետ սակայն, մէկ քանի ամէն կանաչագոյն թուք մը կուգայ։ Հիւանդն անդուլ խոնջութիւն մը կը զգայ և ի զուր քունն օգնութեան կը կոչէ, որ ոչ մէկ ամոքում կը շնորհէ նմա։ Յետոյ հիւանդը կ'ըլլայ ջղային, զայրացկոտ և թախծալից. և ամէն բան գէշ կերեւի իրեն։ Երբ յանկարծ ոտք ելնէ, տեսակ մը ցնորում կը զգայ։ Փորհարութիւն կունենայ, ատեն ատեն մորթը չոր եւ տաք կ'ըլլայ, եւ արիւնն թանձր ու անշարժ, աչաց սպիտակուցը դեղնորակ գոյն մը կ'առնու, քիչ եւ դժուարաւ կը միզէ։ Հիւանդը շատ անգամ կ'առեղուի կերած կերակուրները դուրս տալ. այս փոփոխումները բերնին մէջ երբեմն գառն, երբեմն քաղցր համ մը կը ձգեն, և շատ անգամ անոնց կը հետեւի սրտի բաբախում հիւանդին տեսողութիւնը կը տկարանայ, եւ աչաց առջեւ միշտ բիծեր կը տեսնէ, մեծ յոգնութիւն եւ տկարութիւն կը զգայ։ Բոլոր այս ախտանշանք հետզհետէ կը յայտնուին։ Կ'ըսուի թէ ժողովրդեան երեք չորրորդ մասը կը տառապի այդ ախտով այս կամ այն ձեւին տակ։ Բժիշկները շատ անգամ կը խաբուին այս ախտին բնութեանը վրայ։ Ոմանք կը դարմանեն զայն իբր լեարդի հիւանդութիւն մը, այլք՝ իբր դժուարամարսութիւն, եւ վերջապէս ոմանք ալ իբր փայծաղնացաւ, եւն, բայց իրենց դարմաններէն ոչ մին յաջողութիւն գտած է։ Եւ սակայն հնարուած է «Fxtract of Roots» կամ Մեծ Սէկըլի բուժիչ օշարակն, որ ամէն հիւանդութիւն կը բժշկէ։

Անմարսողութիւնն յոյժ ծանր հիւանդութիւն մըն է, որով կը տառապի ընկերութեան մէկ բազմաթիւ դասակարգն եւ որմէ յառաջ կուգան աղէտալի հետեւանքներ, եթէ անմիջական դարմաններ ի գործ չի դրուին։ Սէկըլի օշարակն ազդեցիկ դեղ մըն է, ամենէն դժուարին պարագայներու մէջ իսկ։ Հրապարակին վրայ ելած բազմաթիւ կեղծերէն զգուշանալու համար դիմել Թուրքիոյ, Պուլկարիոյ եւ Ռումանիոյ միակ գործակալին

ԷՏՄՈՆ ՔԱՌՌՈՒԱՆՍ 2214

Անգլիական ընդհանուր մթերանոց, Վալիտա, պահականոցին քով, կայսրան Թրամուէյից, 95 և 97

ՈՍԿԻ ՄԻՏԱԼ, ՎԻԷՆՆԱՅԻ 1888 — ՈՍԿԻ ՄԻՏԱԼ, ՓԱՐԻԶ 1879

QUINA-LAROCHE

ԴԻՐԵՄՆԱՄ ԸՄՊԵԼԻ

Գինա Լառօշը հասարակ պատրաստութիւն մը չէ, այլ լուրջ ուսումնասիրութեանց և աշխատութեանց արդիւնք, որք ամենաբարձր վարձատրութեանց արժանացուցած են անոր հեղինակը։

Միացունել երեք գինգինաներու բաղադրութեանց ամբողջ պայմանները, յետոյ յոյժ ախորժահամ ըմպելի մը պատրաստել. ահա՛ Գինա—Լառօշի հաստատեալ գերազանցութեան գաղտնիքը, որով դիւրացուցած է ստամոքսի հիւանդութեանց, անախորժութեան, անարիւնութեան, երկարատեւ ջերմի և այլոց բժշկութիւնն. — Կը գտնուի ի Բարիզ, Թ. 22 և 19 Տրուօ փողոց. և Դեղատանց մէջ. 2318

ԱԶԴ

կահաւորման և կառքի կազմածներու վերաբերեալ ամէն ինչ որ գնել ուզէք՝ նախ դիմեցէք ԼԱԶԱՐՕ ՖՐԱՆԳՕ (Բերայի մատնաճիւղ) տան ընդարձակ մթերանոցները, Նուվօ Բասաժ տ'Օլիմփիի, Թղթաթսարական և հեռագրական պաշտօնատան կից, որ վերջերս ընդունեց խիստ ճոխ մթերք մը ամէն երկրէ ԳՈՐԳԵՐՈՒ, կահաւորման համար ամէն տեսակ ԿԵՐՊԱՍ ԵՒ ԹԻԻԼՊՍՏԵԱՐ, ՎԵՐՆԱԳՈՅՐ, ԺԱՆԵԱԿ, ԳՈՒՆԱՒՈՐ ԱՊԱԿԻ, ՍՏՈՐ, ՔՈՒԹՈՆ ԿԵՐՊԱՍ, ԴՈՐՊԱՃՕՏ ԿՏԱՒ, ԼԻՆՈԼԷՈՄ, ԿԱՌՔԻ, ԼԱՊՏԵՐԻ, ՀԱՅԵԼԻԻ ՆԻԹԵՐ, ԺԱՊ ԽԻՆՆԵՐ, ամէնքն ալ վերջին նորաձեւութեան համաձայն։

Եւրոպայի առաջնակարգ գործարաններէն աժանութեան բացառիկ պայմաններով եղած Նոր գնմանց շնորհիւ, ԼԱԶԱՐՕ ՖՐԱՆԳՕ տունը կարող է ամէն մրցում արհամարհող գներ հաստատել, և այս գներ ճիշդ նոյնը լինելով ինչ որ են Կ. Պոլսոյ հանրածանօթ տան գինները, մի միայն ի դիւրութիւն արգոյ հասարակութեան որպէս զի տեղափոխուելու նեղութիւնը չկրէ և կարենայ միեւնոյն առաւելութիւնները վայելել Բերա եւս։ 241

ԿԵԱՆՔ, ԱՃՈՒՄՆ Ի ԳԻՂ ՄԱԶԵՐՈՒ։

ՄԻԼՐՕԶ

ՄԱԶԵՐՈՒ ՄԻԱԿ ՀԱՏԻԿ ՆՈՐՈԳԻՉ

Ինչպէս իրենց առջի [illegible] գոյնին կը դարձունէ ճերմկած կամ գունաթափ [illegible]։ Կը զօրեկցունէ անոնց թափիլը. Կը մաքրէ գլուխը, կը վերջացունէ [illegible] ու մազերուն նոր կեանք, աճումն, փայլ ու գեղեցկութիւն կուտայ։ Կը վաճառուի երկու չափով՝ մեծ շիշերու մէջ։ [illegible] մթերանոցը Լոնտոն (114 and 116, Southampton Row). [illegible]

Մեծաքանակ վաճառում Պոլիս Բ. և Հ. Քիւչիւքեան Եղբարց դեղարանը Եէնի ճամի փողոց Թ. 18 և ի Ղալաթիա Եւիւքսէք քալտըրըմ Նոմոն Քարուանայի քով։

Փոքրաքանակ վաճառում ի Պոլիս Բ. և Հ. Քիւչիւքեան Եղբարց դեղարանը՝ կամուրջի դիմաց Թիւ 17, և ի Բերա Մեծ փողոց Թիւ 433, Իպիտօսի անուշահոտութեանց խանութը։ 2218

ԲԱԹՐԻՕԹԻՔ
ԿԵՆԱՑ ԵՒ ՀՐԴԵՀԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ.
PATRIOTIC Life and fire assurance Company

Հիմնեալ ի 1824

Դրամագլուխ	Անգլ. Ոսկի	1,500,000
Վճարեալ դրամագլուխ	» »	121,984
Պահեստի դրամ	» »	250,000

Սոյն ընկերութիւնը դիւրամատչելի պայմաններով ամէն շէնք, կարասիք և ապրանք հրդեհի վնասուց դէմ կ'ապահովագրէ։

Տնօրէն ընդհանուր Թուրքիոյ
ԱԼՊԷՐԹ ՀՕՖՄԱՆ

Ապահովագրութեանց և այլ տեղեկութեանց համար դիմել առ Կ. Պոլսոյ մասնաճիւղի տեսուչ
ՄԻՀՐԱՆ Յ. ՍԱՐԸԵԱՆ
Գործակալ Ապահովագրական Ընկերութեանց

Սթամպօլ, Գաղէջ-Գարու Թիւ 27, մաքսատան դիմաց։ 19

ՇԻՐՔԷԹԻ ԽԱՅՐԻՅԷ
ՓՈՓՈԽՈՒԹԵԱՑ ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ 6
1891 ՄԱՅԻՍ 4 ՇԱԲԱԹ ՕՐԷՆ ՍԿՍԵԱԼ ՄԻՆՉԵՒ ՆՈՐ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ

Վաբօրէն էլընօրլ չըքընայրը

- 11 — Պէպէք Արնավ. Գուրուչ. Օրթաք. Պէշիք
- 11 — Եէնիմ. Մէզ. Պէօյիւք. Թար. Եէնիք. Միրկ. Ռ. Հիսար Պէպէք. Արնվ. Գուրուչ. Օրթ. Պէշիքթաշ
- 11 20 Վանիք. Զէնկէլ. Պէյլէր. Գուզկ. Պէշիք.
- 11 30 Պէյգօզ. Բաչլար. Զուպգ. Գանլ. Ա. Հիսար Գանտ. Վանիք. Չէնկ. Պէյլ. Գուզկ.
- 11 45 Ռ. Ա. Գավագ. Եէնիմ. Մէզգ. Պէօյիւքտ. Թարպ. Եէնիք. Միրկ. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնավ. Գուրուչ. Օրթ. Պէշիք.
- 12 15 Պէօյիւքտ. Թարպ. Պէյգ. Բաչլ. պ. Չպգըլ. Գնլճ. Ա. Հիսար Գանտ. Վանիք, Չէնկ. Պէյլըր. Գուզկն. Պէշիք.
- 1 — Եէնիմ. Մէսար. Պէօյիւք. Թարպ. Եէնիք. Միրկ. Պօյաճ. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնավ. Գուրչ. Օրթաք. Պէշիք.
- 1 — Պէյգ. Բաչլար. Եէնիք. Չպգըլ. Գանլըճ. Պօյաճ. Ռ. Ա. Հիսար Գանտիլ. Արնավտ. Չէնկլք. Պէյլր. Օրթ. Գզնճ. Իուսկիւտար Պէշիք. Գապաթաշ
- 1 30 Եէնիմ. Մէսար. Պէօյիւքտ. Թարպ. Պէյգօզ Բաչլար. Չպգըլ. Գնլճ. Ա. Հիսար Գնտլ. Վանիք. Չէնկ. Պէյլըրպ. Գզնճ. Պէշիք։
- 2 — Եէնիմ. Մէսար. Պէօյք. Թարապ. Եէնիք. Իսթէն. Միրկն. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնվ. Գուրչ. Օրթք. Պէշիքթաշ.
- 2 45 Եէնիմ. Մէզարպ. Պէօյ. Թարպ. Պէյգօզ Բաչլար. Զուպգ. Գանլճա Ա. Հիս. Գանտլ. Վանիք. Չէնկ. Պէյլէր. Գուզկ. Իուսկտ
- 3 — Եէնիմ. Մէզգ. Պէօյիւք. Թարպ. Եէնիք. Իսթէն. Միրկ. Պօյաճ. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնվ. Գուրուչ. Օրթ. Պէշիքթաշ
- 3 45 Եէնիմ. Մէզարպ. Պէօյիւք. Թարպ. Պէյգօզ Բաչլար. Զուպ. Գանլ. Ա. Հիսար Գանտիլ. Վանիք. Չէնկ. Պէյլէր Գուզկ. Պէշիկթաշ
- 4 15 Եէնիմ. Մէզարպ. Պէօյիւք. Թարպ. Եէնիք. Իսթէնեա Միրկէօն Պօյաճք. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնավ. Գուրչ, Օրթաք Պէշիկթաշ
- 5 45 Եէնիմ. Մէզար. Պէօյիւք. Թարապ. Եէնիք. Միրկ. Պօյաճ. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնավ. Գուրչ. Օրթաք. Գզնճ. Պէշիք.
- 6 45 Միրկն. Ռ. Ա. Հիսար Գանտ. Արնվտ. Չնկլ. Պէյլըրպ. Օրթք. Գզնճ. Պէշիք. Իուսկ.
- 7 — Եէնիմ. Մէզարպ, Պէօյիւք. Թարապ. Պէյգ. Բաչլար. Եէնիք. Միրկ. Գանլըճ. Ռ. Ա. Հիսար Գանտիլ. Արնավ. Չէնկէլ. Պէյլ. Օրթաք. Գուզկ. Պէշիք. Իուսկ.
- 7 45 Ռ. Ա. Գավ. Եէնիմ. Մէզգ. Պէյիւք. Թարպ. Եէնիք. Միրկէօն Ռ. Հիսար Պէպէք. Արնվ. Օրթաք. Պէշիկ.
- 8 45 Եէնիմ. Մէզարպ. Պէօյիւք. Թարպ. Պէյգօզ Բաչլար. Զուպ. Գանլ. Ա. Հիսար Գանտ. Վանիք. Չէնկ. Պէյլ. Գուզկ. Իուսկ.
- 9 20 Եէնիմ. Մէզարպ. Պէօյիւքտ. Թարպ. Եէնիք. Իսթէնեա Պօյաճ. Ռ. Հիսար. Պէպէք Արնավ. Գուրչ. Օրթաք Պէշիկ
- 10 — Եէնիմ. Մէսարպ. Պէօյիւք. Թարպ. Եէնիք. Միրկ. Ռ. Հիսար Արնավ. Օրթ. Պէշիք.
- 10 30 Եէնիմ. Մէսարպ. Պէօյիւ. Թարպ. Եէնիք. Պօյաճ. Ռ. Հիսար Պէպէք Արնվ. Գուրուչմ. Օրթաք. Պէշիք.
- 10 40 Եէնիմ. Մէսարպ. Պէօյիւք. Թարպ. Պէյգօզ Բաչլար. Զպգըլ. Գանլճ. Ա. Հիսար Գանտ. Չէնկլք. Պէյլրպ. Գզնճ. Իուսկտ.
- 11 — Մէսարպ. Պէօյ. Թարապ. Եէնիք. Պօյաճ. Ռ. Հիսր Արնվտ. Օրթաք. Պէշիքթաշ

Կամարբէն ճընօրլ չըքընայրը

- 11 — Պէշիք. Օ. Թաք. Գրցմ. Արնավ. Պէպէք Ռ. Հիսար Պօյաճ. Միրկն. Եէնիք. Թարպ. Պէօյք. Մէսարպ. Եէնիմ.
- 1 — Պէշիք Օրթ. Արնվ. Պէպէք Ռ. Հիսար Պօյճ. Եէնիք. Թարպ. Պէօյք Մէզպ. Եէնիմ.
- 1 30 Իուսկ. Գուզկ. Պէյլէրպ. Չէնկլք. Վանիք. Գանտլ Ա. Հիսար Գանլճ. Զուպուգլը Բաչլար. Պէյգօզ, Թարպ. Պէօյքտ. Մէզպ. Եէնիմաահալլէ
- 2 — Պէշիք. Օրթաք. Գրցմ. Արնվտ. Պէպէք Ռ. Հիսար Միրկ. Եէնիք, Թարպ. Պէօյքտ. Մէզարպ. Եէնիմ.
- 2 5 Գապաթ. Իուսկ. Պէշիք. Գուզկ. Օրթ. Պէյլ. Չէնկէլ. Արնավ. Գանտ. Ա. և Ռ. Հիսար Գանլճ. Միրկ. Եէնիք. Բաչլար. Պէյգ. Թարպ. Պէօյիւքտ. Մէզարպ. Եէնիմ.
- 3 — Պէշիքթ. Օրթաք Գուրչ. Արնավ. Պէպէք Ռ. Հիսար Պօյաճ. Իսթէնեա Եէնիքէօյ Թարապ. Պէօյքտ. Մէզարպ. Եէնիմ.
- 3 30 Իուսկ. Գուզկ. Պէյլէր. Չէնկ. Վանիք. Գանտ. Ա. Հիսար Գանլճա Զուպգ. Բաչլարհէն Պէյգօզ Թարպ. Պէօյ. Մէզպ. Եէնիմ.
- 4 — Պէշիկ. Օրթաք. Գուրչ. Արնավ. Պէպէք Ռ. Հիսար Պօյաճգ. Իսթէնեա Եէնիք. Թարպ. Պէօյիւք. Մէզարպ. Եէնիմ.
- 4 45 Իուսկ. Պէշիք. Գզնճ. Օրթաք. Պէյլէրպէյ Չէնկլք. Արնվտ. Գանտլ. Ա. Ռ. Հիսար Գանլճ. Զպգլ. Միրկէօն
- 5 5 Իուսկ. Պէշիք. Օրթ. Գուր. Արնվ. Պէպէք Ռ. Հիսար Միրկ. Եէնիք. Թարպ. Պէօյիւք. Մէզպ. Եէնիմ. Ռ. Ա. Գավագ
- 6 — Գապաթ. Իուսկ. Պէշիք. Գուզկ. Օրթաք. Արնավ. Պէպէք Ա. Ռ. Հիսար Միրկ. Եէնիք. Պէյգօզ Թարպ. Պէօյ. Մէզարպ. Եէնիմ.
- 7 15 Պէշիք. Իուսկ. Գուզկունճ. Օրթաք. Պէյլէր. Չէնկէլ Արնավ. Գանտ. Ռ. Հիսար Պօյաճ. Գանլըճա Եէնիք. Թարպ. Պէօյիւք. Մէզպ. Եէնիմ.
- 8 30 Պէշիքթաշ Օրթ. Արնվտ. Պէպէք Ռ. Հիսար Միրկ. Եէնիք. Թարպ. Պէօյք. Մէզպ. Եէնիմ.
- 9 15 Պէշիկ. Օրթաք. Գուրչ. Արնավ. Ռ. Հիսար Պօյաճ. Գանլըճա Եէնիք. Պէյգօզ Թարպ. Պէօյիւք. Մէզարպ.
- 9 25 Պէշիք. Իուսկ. Գուզկ. Օրթաքէօյ Պէյլէրպէյ Չէնկէլք. Արնավ. Գանտլ. Ա. Ռ. Հիսարը Գանլճ. Միրկ. Եէնիք. Բաչլար. Պէյգօզ
- 10 15 Պէշիկթաշ Օրթաք. Գուրուչ. Արնավ. Պէպէք Ռ. Հիսար Պօյաճ. Միրկէօն Իսթէնեա Եէնիք. Թարպ. Պէօյք. Մէզարպ. Եէնիմ.
- 10 5 Գապ. Գուզկ. Պէյլէր. Չէնկ. Վան. Գանտ. Ա. Հիսար Գանլըճ. Զուպուգլը Բաչլար. Պէյգ. Թար. Մէզ. Ռ. և Ա. Գավագ.
- 11 20 Պէշիքթ. Օրթաք. Արնավ. Պէպէք Ռ. Հիսար Միրկ. Եէնիք. Թարպ. Պէօյք. Մէզպ. Եէնիմ.
- 11 10 Իուսկ. Գուզկ. Պէյլէր. Չէնկ. Վանիք. Գանտլ. Ա. Հիսար Գանլըճա Զուպգ. Բաչլ. Պէյգօզ
- 11 30 Պէշիք. Գուզկ. Օրթ. Պէյլէր. Չէնկ. Գուր. Վանք. Պէպէք.
- 12 — Պէշիք. Օրթաք. Արնավ. Միրկն. Թարպ. Եէնիք. Պէօյիւքտէրէ